

Ж 14595
Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського
Науково-теоретичний та практичний журнал

№ 1 2000

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

LIBRARY NEWS

Інформаційні ресурси Національної електронної бібліотеки,
встановлені на Internet-вузлі НБУВ

Національна бібліотека України
імені В.І.Вернадського

Електронні інформаційні ресурси Internet-вузла

<http://www.nbu.gov.ua/>

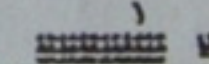
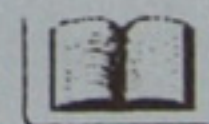
Бібліографічні ресурси

- Каталог
100 тис. записів. Надходження з 1994 р.
- Реферати наукових видань України
15 тис. записів. Надходження з 1998 р.
- Каталог дисертацій
16 тис. записів. Надходження з 1993 р.
- Каталог авторефератів дисертацій
22 тис. записів. Надходження з 1993 р.
- Картотека
830 тис. записів.
Видання СРСР-СНД 1980-1996 рр.
- Абетковий покажчик журналів
2 тис. записів. Надходження з 1994 р.

Електронні тексти

- Банк авторефератів дисертацій
2 тис. записів. Надходження з 1998 р.
Анотації, повні тексти авторефератів
- Праці наукових установ і навчальних закладів
Комп'ютерні версії, передані до
Національної електронної бібліотеки
- Твори класиків української літератури
Збірки творів Т.Шевченка і М.Гоголя
- Раритети бібліотеки
Електронні версії Київських глаголичних
листків (X ст.) і Львівського Апостола (1574 р.)

З вдячністю приймемо зауваження та пропозиції
щодо підвищення інформативності Internet-вузла.
ellib@csl.freenet.kiev.ua

Copyright © 1997-2000. НБУВ.
адміністратори Internet-вузла О.Баркова, О.Жабін, Л.Костенко

Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського

Міжнародна наукова конференція

«Бібліотеки - центри науково-інформаційних ресурсів

XXI століття»

Шановні колеги!

Запрошуємо Вас взяти участь у роботі Міжнародної наукової конференції «Бібліотеки - центри науково-інформаційних ресурсів XXI століття», яка відбудеться в Києві **10 - 13 жовтня 2000 р.**

Організатори конференції: Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського; Асоціація бібліотек України; Рада директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук - членів Міжнародної асоціації академій наук.

На пленарному і секційних засіданнях, семінарах та круглих столах передбачається обговорити такі проблеми:

1. Формування інформаційних ресурсів: традиційні й автоматизовані технології.
2. Створення власних інформаційних ресурсів - перспективний напрям діяльності бібліотек.
3. Інформаційні ресурси електронних бібліотек. Становлення і розвиток.
4. Бібліотечна організація знання: класифікація, каталогізація, системи пошуку.
5. Новітні технології використання інформаційних ресурсів.
6. Національний бібліотечно-інформаційний ресурс: програми і технології збереження.
7. Міжбібліотечна кооперація в системі світового обміну інформаційними ресурсами.

У рамках конференції буде проведено засідання Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук - членів Міжнародної асоціації академій наук і щорічну конференцію Асоціації бібліотек України.

Заїзд та реєстрація учасників з інших міст і країн - **9 жовтня 2000 р.**

Початок роботи конференції - **10 жовтня о 10 год.** у конференц-залі Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського.

Заявки на участь у конференції, доповіді, обсягом 10-12 стор. стандартного машинописного тексту з **обов'язковим визначенням номера проблеми** (бажано додати комп'ютерний файл у форматі ASCII) з короткими відомостями про авторів (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, звання, посада, місце роботи, телефон, факс, E-mail) надсилати до організаційного комітету до **1 серпня 2000 р.** за адресою:

Україна, 03039, м.Київ-39, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, к.336: факс: (044) 264-33-98; 264-17-70; 265-56-02;

E-mail: confer@csl.freenet.kiev.ua

Матеріали, що відповідають темі конференції та схвалені її оргкомітетом, будуть надруковані в збірнику «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського».

Робочі мови конференції: українська, російська, англійська.

Координатори:

Солоіденко Галина Іванівна, вчений секретар координаційної групи
(044) 264 35 92

Баркова Ольга Валентинівна (044) 264-95-01

Кулаковська Тетяна Леонтіївна (044) 264-35-92

Свобода Алла Антонівна (044) 264-91-17

Стрішенець Надія Володимирівна (044) 264-15-94

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

LIBRARY NEWS

Науково-теоретичний та практичний журнал
Заснований у 1993 році

Scientific theoretical applied journal
Founded in 1993

Головний редактор
академік НАН України О.ОНИЩЕНКО

Редакційна колегія

Г.Боряк, д.і.н.; А.Бровкін, к.і.н.; Л.Дубровіна, д.і.н.; С.Зубков, д.ф.н.; Л.Костенко, к.т.н.; Л.Крушельницька, д.і.н.; С.Кулешов, д.і.н.; М.Наєнко, д.ф.н.; В.Немошкаленко, акад. НАН України; А.Непокупний, д.ф.н., чл.-кор. НАН України; В.Німчук, д.ф.н., чл.-кор. НАН України; В.Омельчук, д.і.н.; Р.Павленко; Т.Павлуша, к.п.н.; М.Пещак, д.ф.н.; В.Попроцька, к.п.н. (заст. головного редактора); Н.Солонська, к.і.н. (заст. головного редактора); П.Тронько, акад. НАН України; І.Усенко, к.ю.н.; А.Чекмарьов, к.е.н.; В.Чишко, д.і.н.; В.Китастих (Консорціум економічних досліджень та освіти, старший радник), Майкл Берд (директор Британської Ради), Мілена Клімова (директор Народної бібліотеки в Празі, Чехія), Ханнелоре Гоншіор (Державна бібліотека, Мюнхен, Німеччина), Ханна Ласкаржевська (Бібліотека Народова, Варшава, Польща)

Редактор Л.Сушко. Комп'ютерна верстка, обкладинка, технічне редагування та дизайн Л.Клімова, Т.Павлюк. Комп'ютерний набір Л.Загородня, Т.Галемова. Переклад іноземними мовами Н.Яремчук, М.Воробей, Р.Кириченко

Засновники - Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського
та Національна академія наук України

Затверджено до друку
рішенням Вченої ради Національної бібліотеки України
імені В.І.Вернадського від 21.XII.99 р. (прот. №13)

Адреса редакції - 03039, Україна, Київ-39, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, НБУВ, тел. 267-48-62.
V.Vernads'ky National Library of Ukraine, Kyiv-39, pr. 40-richja Zhovtnja, 3
Свідоцтво про державну реєстрацію № 189. Передплатний індекс 74049
Друкарня Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського

© Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського

Редакція виправляє мову і скорочує статті за згодою автора. Редколегія та редакція можуть не поділяти думок, висловлених авторами статей. Матеріали друкуються за постановою редколегії журналу. У разі передруку посилання на «Бібліотечний вісник» обов'язкове. Відхилені редколегією матеріали не рецензуються і не повертаються

Шановні колеги!

Запрошуємо взяти участь у книгознавчих читаннях, присвячених 200-річчю першої публікації «Слова о полку Ігоревім», що проводитимуться Національною бібліотекою України імені В.І.Вернадського в дні Слов'янської писемності, 24-25 травня 2000 р.

Теми виступів просимо повідомити у відділ стародруків та рідкісних видань (вул. Володимирська, 62, тел. 244-43-85, Ковальчук Галині Іванівні) або в Культурно-просвітницький центр НБУВ (пр-т 40-річчя Жовтня, 3, тел. 264-37-91, Захаровій Наталії Борисівні).

Зміст

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

О.Воскобойнікова-Гузєва Формування фонду наукової літератури універсальних та спеціальних наукових бібліотек України 6

Т.Єрошенко, Л.Шевченко, В.Широков Електронна бібліотека в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України: проблеми створення та використання 11

О.Ткаченко Розвиток системи документопостачання іноземними періодичними виданнями НБУВ (1918 - 1999) 14

М.Кривенко Львівська бальзакіана 20

ДОКУМЕНТАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Т.Жулід Науково-інформаційні аспекти створення проблемно-орієнтованої автоматизованої БД «Хвороба Альцгеймера» 22

ІСТОРІЯ БІБЛІОТЕК ТА БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ

Н.Солонська Питання розвитку бібліотечної справи в Україні на сторінках «Українського історичного журналу» (1957 - 1998): огляд статей 25

Н.Березюк Бібліотечна освіта в Україні (сторінки історії) 32

БІБЛІОТЕЧНА ПРОФЕСІЯ

Л.Циганкова Навчаються українські та латиські бібліотекарі 36

ДОСВІД ВУЗІВСЬКИХ БІБЛІОТЕК

Л.Ониксимова Інформаційне забезпечення потреб студентів та викладачів УАБС 37

НАУКА В УКРАЇНІ

В.Буркат, М.Слободяник Сучасний стан і перспективи розвитку джерельної бази історії аграрної науки України 38

БІБЛІОГРАФІЯ

С.Литвин Симон Петлюра в українській історіографії новітньої доби (1990-1999) (матеріали до бібліографічного покажчика) 44

ОСОБИСТОСТІ

Т.Гуртовенко, С.Кулешов Катерина Селіверстова 49

ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ. ХРОНІКА ПОДІЙ

В.Шульгіна Презентація проекту «Кобзарське мистецтво» 54

Г.Солоїденко Семінар бібліотечних працівників у НБУВ 55

Н.Ковтанюк, Г.Шовкопляс Національному музею історії України - 100 років 57

Т.Галькевич, Л.Гутник Різдвяна та новорічна листівки ХХ ст. 31

ОГЛЯДИ. РЕЦЕНЗІЇ. ПОВІДОМЛЕННЯ

В.Чижко Урсу Д.П. Очерки истории культуры крымско-татарского народа (1921 - 1941 гг.) 10

В.Шкаріна База даних «Zentralblatt MATH» 21

С.Миценко Бібліографічний покажчик «Микола Федорович Сумцов» (1854 - 1922) 24

О.Гирман Міщанин В. Словник гончарів 35

Я.Іщенко, О.Снігак Дзира Я.І. Автопортрет нації 59

І.Ярмошик Непомнящий А.А. Очерки развития исторического краеведения Крыма в XIX - начале XX века 60

Content

LIBRARY AND INFORMATION RESOURCES

O. Vaskoboinikova - Guzieva The strategy of formation the collection of scientific publications and documents of the universal scientific library in Ukraine 6

T. Yeroshenko, L. Shevchenko, V. Shyrokov Electronic resources in the Ukrainian lingual and information centre of the National Academy of Sciences of Ukraine 11

O. Tkachenko The formation and development of the documents supplying system by foreign periodicals of the Vernads'ky National library of Ukraine (1918 - 1999) 14

M. Kryvenko Formation and development of the Bal'zak collection 20

DOCUMENTAL COMMUNICATIONS AND INFORMATION TECHNOLOGIES

T. Zhulid Scientific and information aspects of creation the database «Al'tzheimer's disease» 22

THE HISTORY OF LIBRARIES AND LIBRARY SCIENCE

N. Solons'ka The problem of the development of library science in Ukraine on the pages of the «Ukrainian historical journal» (1957 - 1998) 25

N. Berezniuk Library education in Ukraine 32

LIBRARIANSHIP

L. Tsygankova Ukrainian and Lettish librarians training 36

THE EXPERIENCE OF LIBRARIES OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

L. Onyksymova Information providing of the needs of students and teachers of the UABB 37

SCIENCE IN UKRAINE

V. Burkat, M. Slobodanyk The contemporary state and the future of the development of the source base of the agricultural science in Ukraine 38

BIBLIOLOGY

S. Lytvyn Symon Petliura in the Ukrainian hystoriography of the recent times (1990-1999) (materials to the bibliographic index) 44

JUBILARIANS

T. Gurtovenko, S. Kuleshov Kateryna Seliverstova 49

FACTS FROM SCIENTIFIC LIFE. CHRONICLE OF THE EVENTS

V. Shul'gina Presentation of the project «The Kobzar's art» 54

G. Soloidenko Workshop of the librarians of the NLUV 55

N. Kovtaniuk, G. Shovkoplias The centenary of the National museum of history of Ukraine 57

REVIEWS. ANNOUNCEMENTS

V. Chyshko Ursu D.P. Essays on the history of culture of the Crimean and tatar people (1921 - 1941) 10

V. Shkarina The «Zentralblatt MATH» database 21

S. Mytsenko Bibliographic index «Mykola Fedorovych Sumtsov» (1854 - 1922) 24

O. Gyrman Potters' glossary 35

Y. Ischenko, O. Spyvak Dzyra Y.I. The self portrait of the nation 59

I. Yarmoshyk Nepomniaschyi A. Essays of the development of the historic regional ethnography in the Crimea in the XIX - beg. of XX cent. 60

Inhalt

BIBLIOTHEKS- UND INFORMATIONSSRESSOURCEN

O. Woskobojnikova-Gusjewa Formierung des Bestandes der wissenschaftlichen Publikationen einer universellen wissenschaftlichen Bibliothek 6

T. Jeroschenko, L. Schevčenko, W. Schyrokow Elektronen-ressourcen in Ukrainischen Sprach- und Informationsstiftung der Nationalakademie der Ukraine 11

O. Tkačenko Formierung und Entwicklung des Systems für Dokumentarversorgung mit der ausländischen Periodika der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine (1918-1999) 14

M. Krywenko Formierung der Balzacsammlung in der Lwiwer Gebietsbibliothek 20

DOKUMENTARISCHE KOMMUNIKATION UND INFORMATIONSTECHNOLOGIEN

T. Žulid Wissenschaftlich-informationellen Aspekten der Schaffung der Datenbank «Alzheimer-Krankheit» 22

GESCHICHTE DER BIBLIOTHEK UND BIBLIOTHEKSWESENS

N. Solonska Die Frage der Entwicklung des Bibliothekswesens in der Ukraine auf der Seiten «Ukrainskij istoryčnyj žurnal» 25

N. Beresjuk Bibliotheksbildung in der Ukraine 32

BIBLIOTHEKSFACH

L. Zyhanakowa Ukrainischen und lettischen Bibliothekaren studieren 36

ERFAHRUNG DER HOCHSCHULBIBLIOTHEKEN

L. Onyksymowa Informationsversorgung der Bedürfnissen von Studenten und Lehrer der Ukrainischen Akademie für Bankwesen 37

WISSENSCHAFT IN DER UKRAINE

W. Burkat, M. Slobodjanyk Gegenwarts- und Perspektiven der Entwicklung der Quellenbasis der Geschichte von Agrarwissenschaft in der Ukraine 38

BÜCHERKUNDE

S. Lytwyn Symon Petljura in der ukrainischen Historiographie der Neuzeit (1990-1999) (Materialien zur Bibliographie) 44

JUBILARE

T. Gurtowenko, S. Kuleschow Kateryna Seliwerstowa 49

AUS DEM WISSENSCHAFTLICHEN LEBENS. CHRONIK DER EREIGNISSEN

W. Schulhina Präsentation des Projekts «Kobsaren kunst» 54

H. Soloidenko Seminar der Bibliothekaren in der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine 55

N. Kovtaniuk, H. Schowkopljak 100. Jahrestag des Nationalen Museum für Geschichte der Ukraine 57

REZENSIONEN. UMSCHAU. BERICHTE

W. Čyschko Ursu D.P. Grundriß der Kulturgeschichte der Krimtataren (1921-1941) 10

W. Schkarina Datenbasis «Zentralblatt MATH» 21

S. Mycenko Bibliographisches Verzeichnis «Mykola Fedorowyč Sumcow (1854-1922)» 24

O. Hyrman Wörterbuch der Töpfer 35

Ja. Iščenko, O. Spyvak Dzyra Ja.I. Autoporträt der Nation 59

I. Jarmoschyk Nepomnjaščyj A.A. Grundriß der Entwicklung der Krim- und ukrainischen Landeskunde im XIX-Anfang des XX Jh. 60

Sommaire

RESSOURCES BIBLIOTHÉCO-INFORMATIQUES

O. Voskobojnikova-Gouseva La formation du fonds des éditions scientifiques des bibliothèques scientifiques spéciales et universelles 6

T. Erochenko, L. Chevtchenko, V. Chyrovkov Les ressources électroniques du Fonds linguistico-informatique ukrainien près l'ANS d'Ukraine 11

O. Tkatchenko La formation et le développement du système de complètement en périodiques étrangers de la BNVU dans les années 1918-1999 14

M. Kryvenko La formation du fonds des oeuvres de Balzac de la Bibliothèque scientifique universelle régionale d'Etat de Lviv 20

COMMUNICATIONS DOCUMENTAIRES AND TECHNOLOGIES INFORMATIQUES

T. Joulid Les aspects scientifico-informatiques de la création d'une base de données bibliographique automatisée et problématique-orientée sur la «Maladie d'Alzheimer» 22

DE L'HISTOIRE DES BIBLIOTHEQUES ET DE LA BIBLIOTHÉCONOMIE

N. Solonska Les problèmes du développement de la bibliothéconomie en Ukraine, vus par la «Revue historique ukrainienne» dans les années 1957-1998 25

N. Bereziouk La formation des bibliothécaires en Ukraine (pages d'histoire) 32

L. Tsygankova La formation des bibliothécaires ukrainiens et lettons 36

L'EXPERIENCE DES BIBLIOTHÉQUES DES ÉCOLES SUPÉRIEURES

L. Onyksymowa Comment sont assurés étudiants et professeurs de

l'Académie bancaire ukrainienne sur le plan de l'information 37

LA SCIENCE EN UKRAINE

V. Bourkat, M. Slobodianyk L'état actuel et les perspectives du développement de la base de sources de l'histoire de la science agricole en Ukraine 38

BIBLIOLOGIE

S. Lytyne Symon Petlioura dans l'historiographie ukrainienne d'aujourd'hui (1990-1999) (Matériaux destinés à un index bibliographique) 44

ANNIVERSAIRES

T. Gurtowenko, S. Koulechov Kateryna Seliverstova 49

FAITS DE LA VIE SCIENTIFIQUE. CHRONIQUE DES ÉVÉNEMENTS

V. Choulguina Inauguration du projet «L'art des Kobzars» 54

G. Soloïdenko Un séminaire de bibliothécaires à la BNVU 55

N. Kovtaniouk, G. Chovkopliak A l'occasion du centenaire du musée de l'histoire nationale de l'Ukraine 57

TOUR D'HORIZON. COMPTES RENDUS. INFORMATIONS

V. Tchychko Ursu D.P. Essais d'histoire de la culture du peuple tatar de Crimée 10

V. Chkarina La base de données «Zentralblatt math» 21

S. Mytsenko L'Index bibliographique «Mykola Fedorovyč Sourmtsov» (1854-1922) 24

O. Guirman Un dictionnaire des potiers 35

Ja. Ichtchenko, O. Spyvak Dzyra Ja.I. Autoportrait de la nation 59

I. Iarmoschyk Nepomniachtchi A. Assais du développement de l'ethnographie historique régionale de la Crimée au XIX-e et au début du XX-e siècle 60

Summary

O. Voskoboinikova - Guzieva. Formation of the collection of scientific literature in the universal and special scientific libraries

The article focuses on the problem of formation the collection of scientific publications and non-published documents containing the scientific information. The author touches on the problem of formation and future development of scientific literature as the totality of the all kinds of written, printed and machine-readable scientific information which is the object of the collections formation of the certain universal and special scientific libraries according to its historic, cultural, scientific and information value.

T. Yeroshenko, L. Shevchenko, V. Shyrokov. Electronic resources of the Library in Ukrainian language and information collection of the National Academy of Sciences of Ukraine : problems of formation and use

The article touches upon the problems of world electronic libraries formation, the results received in this direction in the Ukrainian language and information collection of the NAS of Ukraine. The structure of the electronic library of the Ukrainian language and information collection and its software engineering, principles of its use and new possibilities for the users of this system are analyzed in the article.

O. Tkachenko. Formation and development of the system of document supply by foreign periodicals of the NLUV (1918 - 1999)

The article touches upon the dynamics of the development of the operating document collection of foreign scientific journal publications, that form one of the resource bases for the information service and satisfaction of the professional information needs of users of the Vernadsky National library of Ukraine on the base of news about the collections in 1919 - 1998.

From the historic and statistical analysis of the development of the collection of periodicals, follows that the created system of document supply promoted its active formation, qualitative and quantitative growth, fulfilling one of the main typological functions of the national library - formation of state scientific collection.

T. Zhulid. The scientific and information aspects of creation of the problem oriented automatized bibliographic database «Alzheimer's disease»

The information and communication technologies development have

a great influence on the bibliographic production and stipulates the structure, quantity and quality changes in the system of information resources. The problem oriented bibliographic databases in the information providing of the scientific investigations is the long-term process directed for the information providing of the specialists. The article focuses on the results of using the problem oriented bibliographic database «Alzheimer's disease» in the information service of the medical specialists.

N. Solons'ka. Problem of the library science development in Ukraine on the pages of the «Ukrainian historic journal» (1957 - 1998): review of the articles

The documents published in the leading Ukrainian historic journal during for more than 40 years are analyzed in the article and give an interesting information not only about the library life in Ukraine, but also about the place and mission of libraries in the society for this period of time.

N. Berezjuk. Library education in Ukraine (pages of history)

Retracing the great way of our native librarianship, we can confidently say, that the history of library education have conceived in Kharkiv, where the first library higher educational institution was organized. On the threshold of the XXI century the Kharkiv State University is 70.

V. Burkat, M. Slobodanyk. The modern condition and perspectives for the development of the source base of the history of agricultural science in Ukraine

The article focuses on the main principles of the program «The history of agrarian science and biographistics» elaborated by the Presidium of the Ukrainian Academy of Agricultural Sciences and the Central scientific agricultural library.

S. Lytvyn. Symon Petliura in the Ukrainian historiography of the modern life (1990 - 1999) (Materials to the bibliographic index)

The interest to study the history of Ukrainian revolution of 1917 - 1921 have been intensified. This period is inseparably linked with the name of Symon Petliura - the chairman of the Directorate and the chieftain of the Ukrainian Republic troops.

The possibility to study the historiography of our and foreign countries and the access to earlier unknown archive documents and other sources gives an opportunity to refute the myths about this historical personality. The author of the article focuses on this problem.

Inhalt

O. Voskoboinikova-Gusjewa. Formierung des Bestandes der wissenschaftlichen Publikationen einer universalen wissenschaftlichen Bibliothek

Im Artikel werden die Problemen der Formierung der Beständen mit wissenschaftlichen Dokumenten analysiert. Die Autorin beschreibt die Realien und Perspektiven der Entwicklung wissenschaftlicher Literatur als einer wichtiger Teil der Beständen bestimmter universalen oder speziellen wissenschaftlichen Bibliothek.

T. Jeroschenko, L. Schevčenko, W. Schyrokow. Elektronenressourcen in Ukrainischen Sprach- und Informationsstiftung der Nationalakademie der Ukraine

In dem Artikel werden Problemen der Schaffung der Elektronenbibliotheken in der Welt und auch die Resultaten der Arbeit der Ukrainischen Sprach- und Informationsstiftung der Nationalakademie der Ukraine auf diesem Gebiet untersucht. Man betrachtet die Struktur der Elektronenbibliothek dieser Stiftung, ihre Hardware und Software und die Möglichkeit der Benutzung dieses Systems.

O. Tkačenko Formierung und Entwicklung des Systems für Dokumentarversorgung mit der ausländischen Periodika

der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine (1918-1999)

Die Autorin untersucht Dynamik der Entwicklung des Dokumentenbestandes mit ausländischen Periodika, die als Quellenbasis für die Informationsbetreuung der Leser in der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine dient.

Die Analyse der Entwicklung des Periodikabestandes zeigt, dass das geschaffte System der Dokumentenversorgung für die aktive Formierung und quantitative Zuwachs des Nationalbibliothekbestandes wichtige Rolle gespielt hatte.

T. Žulid. Wissenschaftlich-informationellen Aspekten der Schaffung der Datenbank «Alzheimer-Krankheit»

Die Entwicklung der Informations- und Kommunikationstechnologien wirkt auf die bibliographische Produktion ein und bedingt strukturelle, quantitative und qualitative Veränderungen im System der Informationsressourcen.

Die problemorientierte bibliographische Datenbanke in der Informationsversorgung der Forschungsarbeit sind eine perspektive Richtung der Informationsversorgung der Fachleuten.

Die Autorin analysiert Resultaten der Benutzung der Datenbank

«Alzheimer-Krankheit» in der Informationsversorgung der Mediziner.
N. Solonska. Die Frage der Entwicklung des Bibliothekswesens in der Ukraine auf der Seiten «Ukrainskij istoryčnyj žurnal»

Man analysiert die Materialien, die in dem führenden ukrainischen historischen Zeitschrift gedruckt werden. Die Artikel werden nicht systematisch sondern im Laufe von 40 Jahren publiziert und sie stellen uns eine interessante Information nicht nur über das Bibliotheksleben der Ukraine sondern auch über die Stelle und Rolle der Bibliotheken in Gesellschaft dieser Zeitperiode zur Verfügung.

N. Beresjuk. Bibliotheksbildung in der Ukraine

In dem Artikel wird die Geschichte der Bibliotheksbildung in Charkow, wo die erste Bibliothekshochschule der Ukraine funktioniert, beschrieben. In diesem Jahr feiert die Charkower Kulturhochschule ihren 70. Jahrestag der Entstehung.

W. Burkat, M. Slobodjanyk. Gegenwarts- und Perspektiven der Entwicklung des Quellenbasis der Geschichte von Agrarwissenschaft in der Ukraine

In dem Artikel werden die Hauptthesen des Programms «Geschichte

der Agrarwissenschaft und Biographistik» gefasst, welches von Präsidium der Ukrainischen Akademie für Agrarwissenschaft angefangen wurde.

S. Lytwyn. Symon Petljura in der ukrainischen Historiographie der Neuzeit (Materialien zur Bibliographie)

In der Gegenwartsgeschichte wurde Interesse zum Erlernen der Zeit der Ukrainischen Revolution 1917-1921 erweckt. Diese Periode ist mit der Ernennung des Vorsitzenden des Direktoriums und oberster Befehlshaber der Truppen der Ukrainischen Volksrepublik Symon Petljura untrennbar verbunden.

Die Möglichkeit des Erlernens verschiedener Inlands- und Auslandshistoriographie und der Zugang zur früher unbekannten Dokumenten und Materialien und anderen Quellen ermöglicht jetzt den Mythos über diese historische Persönlichkeit zu bestreiten. Der Autor des Artikels leistet seinen Beitrag zur Lösung des genannten Problems bei.

Résumés des articles

O. Voskoboïnikova-Gouséva. La formation du fonds des éditions scientifiques des bibliothèques scientifiques spéciales et universelles

L'article présente une information sur les problèmes liés à l'étude et à la mise en oeuvre de la stratégie de la constitution de collections de publications scientifiques et de documents non publiés porteurs d'une information scientifique.

L'article analyse la constitution, l'état actuel et les perspectives du développement de la littérature scientifique en tant qu'ensemble de tous les types d'information scientifique (électronique, imprimée, manuscrite) qui, par son importance historico-culturelle et scientifico-informatique, est (ou a été) l'objet de la constitution de fonds de telle ou telle bibliothèque scientifique spéciale ou universelle.

T. Erochenko, L. Chevtchenko, V. Chyrovkov. Les ressources électroniques du Fonds linguistico-informatique ukrainien près l'ANS d'Ukraine

L'article présente une information sur les problèmes de la fondation des bibliothèques électroniques dans le monde, et aussi les résultats obtenus durant des études effectuées au Fonds linguistico-informatique, ukrainien (FLIU) près l'ANS d'Ukraine.

L'auteur de l'article parle de la structure de la bibliothèque électronique du FLIU, de son génie logiciel, des principes de la mise à profit et aussi des nouvelles possibilités ouvertes devant les utilisateurs de ce système d'information.

O. Tkatchenko. La formation et le développement du système de complètement en périodiques étrangers de la BNVU dans les années 1918-1999

L'article observe la dynamique du développement du fonds documentaire actif des périodiques scientifiques étrangers, qui représente l'une des bases de sources à l'usage des services, et qui assure la satisfaction des besoins professionnels des usagers de la BNVU, sur la base des données du mouvement du fonds dans les années 1918-1999.

L'analyse historico-statistique du développement du fonds des périodiques montre que le système de complètement a favorisé la formation active et a aussi contribué au relèvement du fonds aux points de vue de la quantité et de la qualité, remplissant ainsi l'une des fonctions typologiques principales de la bibliothèque nationale, en ce qui concerne la formation d'une collection scientifique d'intérêt national de périodiques en provenance du monde entier.

T. Joulid. Les aspects scientifico-informatiques de la création d'une base de données bibliographique automatisée et problématique-orientée sur la «Maladie d'Alzheimer»

Le développement des nouvelles technologies informatiques et communicatives influe sur la création de la production bibliographique et détermine des changements qualitatifs, quantitatifs et structuraux dans le système des ressources informatiques.

L'informatisation, la création de bases de données bibliographiques problématique-orientées, la constitution d'un système de service informatique automatisé, c'est une orientation perspective en vue d'épauler les travaux de recherches scientifiques des professionnels dans le domaine de la médecine.

L'auteur de cet article présente les résultats de l'utilisation de la base de données bibliographique problématique-orientée de la «Maladie d'Alzheimer» par des professionnels de la médecine.

N. Solonska. Les problèmes du développement de la bibliothéconomie en Ukraine, vus par la «Revue historique ukrainienne» dans les années 1957- 1998

L'article analyse les matériaux touchant la bibliothéconomie, publiés dans la principale revue ukrainienne d'histoire, de façon non systématique, il est vrai, mais sur une période de plus de 40 ans.

C'est pourquoi ils donnent une information intéressante, concernant non seulement les activités des bibliothèques en Ukraine mais aussi la place et le rôle des bibliothèques dans la société au cours de la période considérée.

N. Bereziouk. La formation des bibliothécaires en Ukraine (pages d'histoire)

Étudiant la grande voie parcourue par notre bibliothéconomie nationale, on peut affirmer en toute assurance que l'histoire de la formation des bibliothécaires prend sa source à Kharkiv, où a été fondée la première école supérieure de formation des bibliothécaires. Au seuil du XXI-e siècle, elle célèbre son 70-e anniversaire.

V. Bourkat, M. Slobodianyk. L'état actuel et les perspectives du développement de la base de sources de l'histoire de la science agricole en Ukraine

L'article énumère les dispositions fondamentales du programme d'«Histoire de la science agricole et biographistique» élaboré par le Présidium de l'Académie ukrainienne des sciences agricoles et par la Bibliothèque scientifique centrale d'agriculture.

Олена Воскобойнікова-Гузєва,

н.с. відділу комплектування вітчизняною літературою
Інституту бібліотекознавства НБУВ

ФОРМУВАННЯ ФОНДУ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ УНІВЕРСАЛЬНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

Статтю присвячено висвітленню проблем відпрацювання та реалізації стратегії формування фондів наукових видань і неопублікованих документів, що містять наукову інформацію. Розглянуто формування, реалії та перспективи розвитку наукової літератури як сукупності всіх видів писемної, друкованої і машиночитаної наукової інформації, яка завдяки своїй історико-культурній та науково-інформаційній цінності є (чи була) об'єктом фондотворення певної універсальної або спеціальної наукової бібліотеки.

Для нашої країни в контексті загальносвітової тенденції інформатизації суспільства, створення власної інфраструктури, становлення та розвитку соціально орієнтованої документно-інформаційної системи, активного зростання документних потоків і масивів інформації вітчизняного та зарубіжного походження, найактуальнішим завданням постає творення розгорнутої структурованої системи документно-інформаційних ресурсів. За її рівнем світовою громадськістю визначається науковий та інтелектуальний потенціал держави, зумовлюється швидкість входження країни до світового науково-інформаційного простору [1, с.3]. Вагомою ланкою такого механізму є сукупний потенціал документних фондів (ДФ) універсальних і спеціальних наукових бібліотек України, найпотужнішою частиною яких є фонди наукових видань та неопублікованих документів.

Розв'язання проблем відпрацювання і реалізації стратегії формування фондів наукових видань та неопублікованих документів, котрі містять наукову інформацію, є, з одного боку, складником стратегії формування Національного документного фонду країни, з іншого – самостійним об'єктом сучасного бібліотекознавчого дослідження. Його предмет – історія формування, реалії та перспективи розвитку ФНЛ як сукупності всіх видів писемної, друкованої й машиночитаної наукової інформації, що завдяки своїй історико-культурній

та науково-інформаційній цінності є (чи була) об'єктом фондотворення певної універсальної або спеціальної наукової бібліотеки. Розглянемо певні аспекти відпрацювання цієї стратегії на підставі досвіду Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського.

Основними завданнями при формуванні масивів наукової літератури НБУВ як найбільшої універсальної наукової бібліотеки (УНБ) загальнодержавного значення окреслено такі:

1. Максимально повне збирання наукової вітчизняної літератури;
2. Диференційований, фахово обґрунтований відбір найкращих класичних і сучасних іноземних наукових творів;
3. Створення універсальної за галузевою та мовною структурою колекції світової наукової літератури.

Проаналізуємо принципи реалізації цих завдань. Проголошення незалежності України 1991 р. внесло певні корективи у дефініцію поняття «вітчизняна література», зосередивши увагу на дійсно максимальному збиранні фонду «Україніка» в тому його розумінні, яке було проголошене ще засновниками установи в 1918-1919 рр. Але воно вже не може бути забезпечене лише отриманням бібліотекою належної їй частки обов'язкового примірника творів друку своєї країни, оскільки до україніки входить усе, що друкувалось і друкується будь-коли і будь-де українською

мовою, література, писана всіма мовами про український народ, усе, що торкається території України. Отже, за таких умов активізуються стосунки Бібліотеки з діаспорою, закордонними благодійними та науковими організаціями. Тим часом інфляційні процеси в економіці, роздержавлення вітчизняного книговидавничого сектору болюче вдарили саме по бібліотеках. Офіційною статистикою підтверджено, що найпродуктивнішими є видавництва та видавничі організації недержавних форм власності, а саме ця група найгірше постачає свою продукцію як обов'язковий примірник, котрий є головним джерелом документозабезпечення фонду вітчизняної наукової літератури. Збільшилося видання вартісних та якісних з поліграфічного боку наукових творів за рахунок авторів за кордоном. Сподіваємося, що прийняття нового закону України «Про обов'язковий примірник» (квітень, 1999 р.), де певною мірою враховано сучасні зміни на книговидавничому ринку, сприятиме покращенню ситуації з постачанням документів до закладів-отримувачів, зокрема НБУВ.

Отже, за об'єктивних обставин погіршення матеріально-фінансових умов існування бібліотек взагалі, роздержавлення книговидавничого сектору останніми роками відбувається трансформація процесу комплектування та дії системи документопостачання.

З одного боку, маємо порушення традиційних зв'язків у книгообміні, нестійке відновлення (на нових економічних умовах партнерства) системи книгорозповсюдження та книготоргової бібліографії (яка поки що шукає оптимальну форму оновлення) і пов'язане з цим ускладнення основних процесів фондотворення. З іншого, - розвинулася система комплектування за рахунок використання нових джерел: виставкової роботи з провідними видавництвами, пільгового придбання видань як компенсації за оренду приміщень бібліотеки, активізації взаємодії з благодійними вітчизняними та закордонними організаціями й фондами, застосування можливостей Internet для пошуку, замовлення та отримання електронних версій документів.

Зауважимо, що об'єктами фондотворення універсальної (і спеціальної) наукової бібліотеки є такі видання та неопубліковані документи, що містять первинну й вторинну наукову інформацію: монографії, збірники наукових праць, матеріали конференцій, тези доповідей та повідомлень, дисертації, автореферати дисертацій, препринти, депоновані рукописи, звіти про НДР, видання: продовжувані, реферативні, періодичні показники.

Більшість відбитих у НБУВ наукових видань

— друківані, невелика частка мікрофільмованих (автореферати, препринти тощо) та поданих у електронній формі. Тим часом доступ до фондів інших бібліотек й інформаційних установ в Internet дає змогу користувачам ознайомлюватися з електронними публікаціями (їх справжній статус у формальних наукових комунікаціях дорівнюється статусу традиційних друківаних) або електронними версіями друківаних (які широко подані на серверах книгозбірень та книгорозповсюджувальних установ світу).

Нині вже існують фахово обгрунтовані пропозиції щодо багатоаспектного використання можливостей інформаційних технологій Internet для оптимізації комплектування книгозбірень, зокрема українських, підвищення ефективності обслуговування користувачів і абонентів [2, 3].

При цьому вважається, що головною перешкодою в реалізації такого шляху документопостачання, попри швидкість і зручність засобу для фахівців, є необхідність узгодження із власниками авторських і суміжних прав на документ (якщо ними передбачено певні обмеження стосовно тиражування твору в електронному або іншому режимі) [5, с.58-59]. Але нагадаємо ще й про економічну доцільність (або недоцільність) вибору вказаного способу документопостачання в кожному конкретному випадку. Наприклад, у Internet доступні практично всі провідні західні наукові журнали, але безкоштовно користувачі можуть ознайомлюватися лише зі змістом випусків. Подання повнотекстових версій — завжди платне (за винятком демонстраційних випадків). Вартість передплати електронної версії дещо нижча за паперову та надходить до замовників оперативніше. Однак зазвичай отримувачі паперової версії журналу мають право на перекачування файлів електронної версії безкоштовно чи за 5-25% вартості (такі пропозиції не поширюються на видання східноєвропейського походження).

Існує ще декілька важливих проблем, що суттєво впливають на доцільність та оцінку ефективності використання Internet як джерела документозабезпечення бібліотеки науковими виданнями. Одна з них торкається юридичного аспекту - захисту авторських прав у мережі. Здійснений російськими фахівцями моніторинг електронних наукових публікацій довів, що вчені не вміщують в електронних періодичних виданнях принципово нові та важливі результати власних досліджень [4]. Можливість плагіату надзвичайно висока при публікації навіть у офіційно зареєстрованому електронному журналі, чим порушується одна з її основних функцій — фіксація наукового пріоритету [10].

Така позиція, зокрема, підтверджується дани-

ми дослідження британських фахівців у галузі видавничої справи в науковій сфері. Його респонденти (переважно штатні співробітники наукових відділів британських університетів та бібліотечні працівники установ) висловлювали думку щодо переваг електронних і друкованих видань за певними критеріями. Наведемо розподіл за деякими з них [9]. Так, престижність друкованих видань відзначили 82,5% респондентів, електронних – 0,8%; якість уміщених матеріалів у друкованих виданнях – 64,3%, у електронних – 0,4%; за ознакою доступності матеріалів читачеві виявилася певна рівновага між друкованими (35,7% респондентів) та електронними (24,6%), але за швидкістю публікації пріоритети були на боці електронних видань (56,7%), друкованих – 7,1%. У матеріалах цього дослідження відзначено, що чим вагоміший внесок автора у свою галузь знань, тим більше його цікавить рівень престижності видання, тим менше влаштовують електронні видання (там само, с.105). Зроблено висновки щодо сучасної видавничої політики, коли паралельно практикується електронне та друковане розповсюдження наукових видань і визнаються всі категорії респондентів. Електронні видання створюють певні проблеми, але під тиском технологічних та економічних чинників кінцева перемога таких журналів неминуча (там само, с.108).

Не менш вагомий аспект - організаційно-технічні умови зберігання електронних публікацій. Тривалість зберігання різних носіїв електронної інформації (магнітні диски, плівки, CD-ROM) значно коротша, ніж звичайних паперових. До того ж, поки що не розв'язане питання створення офіційних державних сховищ інформації в електронній формі.

Перспективним джерелом наповнення фонду вітчизняної НЛ НБУВ має стати комплектування машиночитаними версіями депонованих наукових праць, звітів про НДР (особливо з природничих і технічних наук), виконаних на терені України. Ця пропозиція ще потребує міжвідомчого та законодавчо-фахового узгодження. На нашу думку, її реалізація цілком відповідає завданню максимально повного збирання вітчизняної НЛ і, певною мірою, перехреснується зі ще не реалізованою ідеєю формування депозитарію комп'ютерних файлів документів у НБУВ [7].

Формування колекції НЛ Бібліотеки відбувається на засадах демократичності, наукової обґрунтованості вибору, економічної доцільності джерел і засобів документопостачання, першочергової відповідності науковим інтересам користувачів, репрезентативного дотримання галузевого спектра сучасного наукового знання.

Перспективи розвитку універсальної наукової бібліотеки в ХХІ ст. полягають у переході від зосередження ресурсів на комплектуванні та персональному обслуговуванні до напряму: по-перше, забезпечення доступу до інформації в масштабах країни та поза її межами; по-друге, всесвітньої доступності власних документних фондів через бібліотечно-інформаційні мережі; по-третє, створення власного інформаційного простору. До того ж дистанційований доступ до фондів активізує їх використання та одночасно захищає, оскільки зчитувана інформація подається у цифровій формі, залишаючи оригінал твору недоторканим.

Такі тенденції безпосередньо впливають на трансформацію функцій і змісту діяльності НБУВ [8].

У межах відомчого дослідження «Формування і використання інформаційних ресурсів наукової бібліотеки: технологія та організація» автором на підставі вивчення вітчизняного й світового досвіду дослідження фондів універсальних наукових і національних бібліотек визначено основні критерії відбору наукових творів до фонду УНБ загальнодержавного рівня, створено та апробовано методику експертної оцінки фахівцями провідних наукових бібліотек країни щодо принципів відбору й технології формування фонду НЛ.

Результати проведеної за спеціально розробленою методикою експертної оцінки провідними фахівцями наукових бібліотек принципів відбору та технології формування ФНЛ, у межах якого було репрезентативно відображено наукові універсальні й спеціальні бібліотеки державного рівня, вищих навчальних закладів, наукові бібліотеки мережі НАН України, доводять, що для покращення сучасного стану фондоформування цих бібліотек фахівцям необхідно проявити ініціативу, спрямовану на створення державної програми організаційно-технічного забезпечення та їх фінансової підтримки у справі якісного документально-інформаційного фондоформування і реальної участі в реалізації Національної програми інформатизації. Подальший продуктивний пошук додаткових джерел фінансування, відпрацювання нових шляхів документопостачання та засобів документозабезпечення, використання можливостей координації у комплектуванні й корпоративного використання інформаційних мереж вважаються експертами необхідними засобами підтримки науково-інформаційного потенціалу документних фондів універсальних і спеціальних наукових бібліотек України.

Підкреслимо, що кумуляція всіх видів наукових видань та неопублікованих документів у межах ДФ певної УНБ, зокрема НБУВ, формує через нього специфічну «бібліотечну модель науки».

під якою розуміється відображення у бібліотечному фонді документного потоку, створюваного в результаті наукового аналізу. Для з'ясування динаміки й стану такої моделі на прикладі ДФ НБУВ у 1999 р. проводилося експериментальне дослідження.

Нами підбито підсумки аналітико-статистичного огляду надходжень до документного фонду НБУВ у 1994-1999 рр., що здійснювався за базами даних ЕК, зокрема з'ясовано галузевий розподіл (у межах рубрикатора НБУВ) масиву неперіодичних україно-, російськомовних видань, дисертацій та авторефератів дисертацій; простежено галузевий розподіл масиву періодичних видань та видань, що продовжуються, проаналізовано змістове наповнення масивів ЕК НБУВ неперіодичних видань іноземними мовами (крім російської); з'ясовано динаміку наповнення рубрик масиву неперіодичних україно- та російськомовних видань, розраховано показники коефіцієнта динаміки наповнення в межах рубрик. Показники дослідження стали підґрунтям визначення стратегії формування ДФ взагалі та наукових видань і неопублікованих документів зокрема.

За результатами дослідження представлено стратегію формування фонду НЛ УНБ загальнодержавного рівня, що включає такі цілі (першого рівня):

- максимально повне збирання фонду вітчизняної НЛ із використанням усіх традиційних та новітніх джерел документопостачання;
- урахування фахових прогностичних оцінок щодо темпів старіння наукових творів (у найширшому розумінні терміна), за якими найпильнішої уваги як об'єкт фондотворення потребує постійне оновлення колекції сучасних наукових творів природничо-технічного профілю;
- у напрямі збагачення, комплектування колекції іноземної наукової літератури, на засадах демократичності, диференційованого фахово обґрунтованого відбору як класичних, так і сучасних іноземних наукових творів, пріоритетним вважати формування масиву наукових документів тих галузей знання, що забезпечують українську державу конкурентноспроможними розробками та технологіями, із представленням у найширшому спектрі міжгалузевого світового наукового знання.

Цілі другого рівня, пов'язані із популяризацією ФНЛ НБУВ і творенням власного інформаційного простору:

- подання в структурі «Наукової електронної бібліотеки» найцінніших у науково-інформаційному та історико-культурному відношенні наукових творів, презентованих у ДФ НБУВ;

- реферування НВ видань України в найповнішому обсязі (у широкому розумінні поняття наукова україніка);

- створення Бібліотекою власних БД як результату моніторингу світового документного потоку із пріоритетних для України галузей знання;

- проведення спільного з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України, відповідними державними комітетами країни з питань розвитку науки та інтелектуальної власності, інформаційної політики комплексного дослідження з метою вивчення інформаційних потреб науковців країни, з'ясування рівня якості інформаційного забезпечення вітчизняної науки.

Щоб реалізувати викладену стратегію формування сукупного ФНЛ, зважаючи на трансформаційні процеси в якісному фондоформуванні, що відбулися впродовж 90-х років, необхідно:

- технічно переоснастити підрозділи бібліотек, котрі займаються пошуком, обліком, обробкою документів;

- переглянути основні норми на процеси комплектування фондів з урахуванням повсюдного використання комп'ютерних технологій, ускладненості пошуку достовірної інформації про здійснені видання та умови їх розповсюдження;

- постійно підвищувати кваліфікацію співробітників;

- інформаційні мережі наукових бібліотек країни використовувати корпоративно;

- відпрацьовувати та реалізовувати фахові методики формування спеціалізованих фондів, зокрема електронних документів, БД на CD-ROM.

Отже, нагальним питанням постає техніко-технологічне, функціональне оновлення, вихід комплектування НЛ на якісно новий рівень за рахунок саме технічного переоснащення. Для вирішення повсякдених завдань відповідним підрозділам наукових бібліотек потрібні: вихід в Internet для якісного пошуку й відбору документів, пропонувані до друку та купівлі (або розповсюдження) видавництвами й книгорозповсюдвальними установами України, Росії, інших країн ближнього і дальнього зарубіжжя; факсимільний зв'язок для оперативного вирішення координаційних та інформаційних питань під час передплати, швидкого забезпечення зворотного зв'язку із партнерами з книгообміну та інших поточних завдань комплектування; якісна й потужна ксерокопіювальна техніка для забезпечення мінімальної кількості примірників відповідних найактуальніших видань, на які вже є або прогнозується попит з боку користувачів бібліотек.

1. *Кирик Б.Р.* Наукові фонди: становлення нової системи підтримки досліджень і розробок // *Наука та наукознавство*. – 1999. – №1(23). – С.3-8.
2. *Костенко Л.* Використання Internet у бібліотеках // *Бібл. вісн.* – 1999. – № 2. – С. 6-10.
3. *Булычева О.С.* Ресурсы Интернет как источник информационного обеспечения процесса комплектования фонда библиотеки // *Науч. и техн. б-ки*. – 1999. – № 3. – С. 18-22.
4. *Веселаго В.Г.* Библиографические ресурсы Internet. Служба ИНФОМАГ // *Информационное обеспечение науки. Новые технологии: Сб. науч. тр.* – М., 1997. – С. 60-63.
5. *Костенко Л.* Використання можливостей Internet при комплектуванні фондів бібліотек // *Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки: Тез. доп. міжнар. наук. конф.* – К., 1996. – С. 58-59.
6. Положення про Національну бібліотеку України імені В.І.Вернадського // *Бібл. вісн.* – 1996. – №5. – С.3-7.
7. *Павлуша Т.П.* Формування депозитарію комп'ютерних файлів документів у НБУВ // *Бібл. вісн.* – 1997. – № 5. – С. 7-8.
8. *Слободяник М.С.* Трансформація змісту діяльності Національної бібліотеки України в період формування інформаційного суспільства // *Вісник Харківської державної академії культури: 36. наук. пр.* – Х., 1999. – Вип. 1: Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика. – С. 22-29.
9. *Гомес С., Мідоуз Д.* Ставлення до електронних видань у британських університетах // *Електронні журнали: 36. ст.* – К.: Британська Рада в Україні, 1999. – С.101-108.
10. *Оппенгейм Ч.* Проблеми авторського права в проєктах, фінансованих за програмою електронних бібліотек // *Там само*. – С.82-90.

Огляди. Рецензії. Повідомлення

Урсу Д.П. Очерки истории культуры крымскотатарского народа (1921-1941 гг.)
— Симферополь: Крымучпедгиз, 1999. — 144 с.

Книга проф. Д.П.Урсу — перша за часів автономної республіки фундаментальна праця історика про культуру одного з корінних народів Криму. Подібної роботи наша наука не мала. Попередні публікації у вигляді журнальних і газетних статей хибують на поверховість, численні фактичні помилки, перебільшення та вигадки.

Отже, рецензована праця заповнює значну прогалину в історичній науці. У книзі популяризуються культурні здобутки кримських татар, відбивається їхній внесок у скарбницю світової цивілізації, доводиться самотність культури своєрідної частини України, якою є Крим, відображається співпраця між татарськими й українськими діячами (зокрема, А.Ю.Кримським, М.С.Самокишем, Д.І.Яворницьким).

Уперше запроваджено величезний масив архівних документів, включено судові справи репресованих подвійників культури, багато інших досі невідомих джерел. Критично використано всю наявну літературу різними мовами. Праця Д.П.Урсу має пошуковий характер, здобуті факти й узагальнення цілком самостійні.

Автор книги — професійний історик, відомий в Україні фахівець високого рівня, йому належать 130 публікацій, зокрема чотири монографії. Тільки з історії культури Криму він має понад 30 наукових розвідок - статей і виступів на наукових конференціях.

Книгу написано у формі бібліографічних нарисів, яким передуює узагальнююча частина «Розвиток національної культури в добу тоталітаризму (на прикладі Кримської АРСР)». У нарисах уперше глибоко розкрито творчу діяльність таких постатей кримськотатарської культури, як Айвазов, Акчокракли, Боданінський, Чобан-заде, Ляйфзаде та ін. В останній частині праці йдеться про кримський період життя видатного українського живописця М.С.Самокиша.

«Очерки истории...», безумовно, будуть схвально зустрінуті науковою громадськістю України, вони широко використовуватимуться у вищій та середній школах, послужать дальшому науковому дослідженню вищезазначеної проблеми.

Віталій Чижко,
директор Інституту
біографічних досліджень НБУВ, д. і. н.

Тамара Єрошенко,

н. с. Українського мовно-інформаційного фонду
НАН України,

Лариса Шевченко,

учений секретар УМІФ, к. ф. н.,

Володимир Широков,

директор УМІФ, к. ф.-м. н.

ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА В УКРАЇНСЬКОМУ МОВНО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ ФОНДІ НАН УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У статті розглядаються проблеми створення електронних бібліотек у світі, а також ті результати, які одержано в цьому напрямі в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України. Висвітлюються структура електронної бібліотеки УМІФ і її технічне та програмне забезпечення, принципи користування нею і ті нові можливості, що відкриваються перед користувачами цієї системи.

Традиційне бібліотечно-інформаційне обслуговування має серйозні обмеження, оскільки бібліотеки орієнтуються переважно на локальних користувачів, унаслідок чого останні мають доступ практично тільки до інформаційних ресурсів конкретної бібліотеки. Крім того, інформаційне обслуговування зведено здебільшого до видачі користувачам матеріалів тільки на традиційних носіях інформації, що є значною перешкодою, якщо врахувати поширення нових інформаційних середовищ.

Бажання подолати ці «лімітування» привело до надання доступу до документів в електронній формі, у тому числі й застосування потенціалу Internet, для чого знадобилося об'єднати традиційні організаційно-технологічні засади бібліотечної справи з можливостями системотехніки цифрових документів. У результаті такого симбіозу і з'явився термін «електронна бібліотека».

У цифровій бібліотеці наявні аналоги всіх основних елементів, характерних для бібліотеки традиційної:

- система каталогів, яка відіграє роль вхідної підсистеми бібліотеки і являє собою її інформаційно-пошуковий апарат;

- «сховище» об'єктів зберігання, де містяться переведені в електронну форму книжки, журнали, газети, інша інформаційна продукція;

- комплекс сервісних та технологічних засобів (реєстрація й обслуговування користувачів, каталогізація, систематизація, облік, статистика, аналіз і зміни у фондах тощо).

Специфіка електронної бібліотеки порівняно з іншими типами інформаційних систем (ІС), найближчими з яких за своїми функціями та структурою є повнотекстові бази даних, полягає в тому, що в такій бібліотеці набагато повніше, більш структуровано й стандартизовано подано всі основні компоненти інформаційно-лінгвістичного забезпечення. Це означає:

- пошуковий апарат (електронний каталог) системи формується на основі узагальнення поняття бібліографічного опису об'єкта зберігання, яке є предметом докладної, доволі розгалуженої уніфікації і стандартизації (ISO 2709, MARC, USMARC, UNIMARC тощо);

- системотехніка бази узагальнених об'єктів зберігання заснована на сучасних форматах подання гетерогенної інформації та відповідному інформаційному, лінгвістичному і програмному забезпеченні Multy & Hypermedia Systems, що дозволяє вводити й обробляти в електронних бібліотеках комп'ютерні файли будь-якої приро-

© Єрошенко Тамара Олександрівна, Київ, 2000
© Шевченко Лариса Леонідівна, Київ, 2000
© Широков Володимир Анатолійович, Київ, 2000

ди (зокрема текстову, графічну, аудіо- та відео-інформацію тощо). Останнє зближує електронні бібліотеки з електронними системами керування документами - Electronic Document Management Systems;

- сервісно-технологічна частина електронної бібліотеки базується на досвіді формування і експлуатації традиційних бібліотек з можливістю реалізації всіх доцільних у цьому випадку «бібліотечних» функцій, а також додаткових, що враховують специфіку автоматизованих ІС.

Електронні бібліотеки, як і традиційні, поділяються на універсальні та спеціалізовані.

Для універсальної характерні:

- якомога повніша реалізація стандарту БО, введення до формату бібліографічного запису якнайповнішої системи інформаційних елементів бібліографії («полів» та «підполів») на основі уніфікованих правил каталогізації;

- широке застосування стандартних елементів інформаційно-лінгвістичного забезпечення (класифікаторів, словників, тезаурусів та ін.);

- достатньо повна система форматів подання гетерогенної інформації в базі узагальнених об'єктів зберігання, а саме така, що забезпечує надійне та ефективне відображення в електронній бібліотеці її об'єктів;

- доволі багатий набір функцій системного сервісу, що не поступається відповідному набору традиційних бібліотек.

Спеціалізовані електронні бібліотеки, як правило, відіграють роль складників більших ІС, до котрих вони входять як підсистеми. З цього випливають певні вимоги до їх функцій та структури. Так, у підсистемі ЕК може застосовуватися обмежений формат БО (що не повинно негативно відбиватися на його відповідності до стандартів). Разом із тим, у ЕК можуть бути реалізовані деякі функції, зумовлені спеціалізацією системи (наприклад, додаткові аналітичні функції - інформаційно-статистичні, семантичні, лінгвістичні, когнітивні, прогнозні тощо; засоби транспорту бібліографічної інформації з бази ЕК до видавничої підсистеми та ін.).

Методи, інформаційні й програмні засоби, що застосовуються для подання узагальнених об'єктів зберігання в спеціалізованій електронній бібліотеці, мають бути зорієнтовані на специфіку згаданих об'єктів. Наприклад, в електронній бібліотеці технічної документації доцільно передбачити програмне забезпечення, характерне для CAD-systems, що надасть її абонентові можливість із санкції системного адміністратора виконувати необхідні операції з конструкторською документацією.

Щодо змісту поняття «електронна бібліотека», то слід застерегти про обмеженість аналогії з тра-

диційними бібліотеками. Термінологічна й певна предметна близькість цих понять здатні призвести до непорозумінь, оскільки йдеться про різні за своєю природою об'єкти. Електронні бібліотеки - це, насамперед, автоматизовані ІС, які проектується відповідно до законів і стандартів комп'ютерних систем, а технології їх формування, ведення й використання мають дуже мало спільного зі стандартними бібліотечними технологіями.

В УМІФ з 1991 р. працюють над формуванням електронної бібліотеки. Нині тут є книжки в електронній формі, одержані з українських видавництв, а також через Internet; планом передбачено включити до цієї бібліотеки академічні наукові журнали та монографії, які виходять друком в інститутах НАН. Необхідність створення електронної бібліотеки академічних видань викликана специфікою функціонування такого великого продуцента інформації, яким є НАН України, в умовах формування інформаційного суспільства. Електронний ІР становить тим більший інтерес на ринку інформаційних продуктів, чим більшу предметну галузь він охоплює. За умови розвитку необхідних сервісних засобів він, як академічна електронна бібліотека наукової періодики, має всі підстави бути конкурентоспроможним на світовому інформаційному ринку. Про це, зокрема, свідчить досвід OCLC та Європейського інституту фізики.

Роботі зі створення он-лайнової електронної бібліотеки передувала праця над проектом локальної електронної бібліотеки УМІФ, призначеної для виконання праць у галузі комп'ютерної лінгвістики та лексикографії. Ця бібліотека є спеціалізованою і має всі характерні риси електронної такого зразка: вона поєднує власне комп'ютерну бібліотеку та систему обробки текстової інформації, яка складається з двох підсистем - автоматизованої лексичної картотеки й лексикографічної підсистеми.

Електронна бібліотека УМІФ є дворівневою і складається з ЕК та корпусу текстів. Апаратно вона реалізована на персональних комп'ютерах IBM PC, з'єднаних у локальну мережу, яка працює під управлінням сітьової операційної системи Novel Netware.

Електронний корпус формується на оптичному диску типу RICOH ROD-5062F та порівнюється операторами-коректорами з друкованими виданнями з метою подальшого використання як читачами, так і фахівцями-лексикографами для формування лексичної картотеки, укладання різнопланових словників, проведення лексико-семантичних досліджень.

Перевірені електронні тексти книжок архівуються і включаються до електронного кор-

пусу, після чого каталогізатори складають їх бібліографічні описи, які заносяться до ЕК. На сьогодні в електронній бібліотеці зареєстровано понад 400 текстів книг на оптичних дисках.

На цій базі формується лексична картотека української мови, орієнтована на укладання різноманітних словників, здійснення на її основі лінгвістичних досліджень, формування словопокажників і конкордансів мови окремих авторів або літературних джерел, підготовки спеціальних допоміжних картотек для лексики того чи іншого типу тощо. Як одна з підсистем лексичної картотеки української мови функціонує пошукова система, створена на підґрунті українського перекладу Біблії. Вона являє собою їх повний електронний текст, словник лексем (словоформ), що зустрічаються у цьому тексті, архів запитів до системи, який поповнюється згідно з побажаннями користувача і може зберігати до тисячі відповідей на запити, довідковий файл.

Лексикографічна орієнтація електронної бібліотеки спонукає до формування ретроспективної словникової підбібліотеки. На першому етапі створюється база бібліографічних описів словників (введено понад дві тисячі), які знаходяться у фондах НБУВ. На цей час у базу ЕК введено більше двох тисяч БО словників.

ЕК створено засобами пакета прикладних програм (ППП) CDS/ISIS/M версії 3.0, що забезпечує підтримку роботи в локальній мережі, тобто дає можливість одночасного доступу до БД двом або більше користувачам як для пошуку даних, так і їх введення.

Формат ЕК був розроблений з урахуванням вимог міжнародного комунікативного формату UNIMARC і відповідає міжнародному стандарту ISO-2709. В ЕК використовується оболонка, розроблена фахівцями ДПНТБ Росії.

Застосування СУБД CDS/ISIS, на жаль, накладає суттєві обмеження на якість інформації електронної бібліотеки. Існуюча версія цієї СУБД функціонує в операційному середовищі MS-DOS, не підтримує графічного відбиття інформації і не працює зі складними інформаційними об'єктами, в яких присутня гетерогенна інформація. Зараз проводяться роботи з модернізації системи, що буде спроможна працювати в сучасних операційних середовищах (MS-Windows/NT або XWindows), маніпулювати гетерогенними об'єктами, повністю підтримувати інформаційні потоки MultiMedia середовищ.

Зупинимося докладніше на викладі систе-

мотехніки блоку узагальнених об'єктів зберігання. Сучасні технології та системи керування електронними документами забезпечують: а) переведення документів з традиційних носіїв в електронну форму; б) індексацію документів; в) експорт до бази електронних документів (електронний архів); г) реструктуризацію та конвертацію форматів зберігання й маніпулювання гетерогенною інформацією; д) створення інтерфейсу користувача.

Технологія переведення паперових документів в електронну форму має декілька операцій.

Перша - підготовка якісної паперової копії, що здебільшого є необхідною, оскільки використання сучасних засобів репрографії дозволяє підвищити контрастність та прочитуваність оригіналів.

Друга операція забезпечує створення електронної копії (образу) оригіналу в електронному архіві. Вона полягає у скануванні документа та збереженні його цифрового образу. Для застосувань важливо зберігати саме електронну копію документа, оскільки при наступних її перетвореннях можуть бути втрачені важливі подробиці.

Третя операція перетворює цифровий образ документа на т. зв. «мультивалентний документ», який містить множину форматів, що забезпечують подальшу роботу з ним (редагування, пошук, індексацію та ін.).

Індексація дає можливість сформувати пошуковий образ документа. Існує два основні варіанти її індексації. Перший ґрунтується на методах автоматичної специфікації. Він зводиться до автоматичного аналізу тексту документа, розбиттю його на зони, які відповідають атрибутам (полям) бібліографічної БД або вхідному формату ЕК, та автоматичному введенню структурованого тексту до БД. Реалізація цього методу потребує ретельного дослідження типів вхідних документів, їх формалізації й створення досить складної системи алгоритмів розпізнання (специфікації) документа, близької до систем штучного інтелекту.

Другий варіант індексації базується на властивостях природної мови і містить підсистему лінгвістичної обробки початкового тексту, яка забезпечує вилучення т. зв. стоп-слів, лематизацію словоформ і побудову списку всіх слів, що є в документі із посиланням на унікальне ім'я (ідентифікатор) документа, у котрому вони зустрічаються. Експорт до бази зберігає і сам документ, і його пошуковий образ у БД.

1. Сумароков Л.Н. Перестройка и система научнотехнической информации // Научнотехн. информация, сер. 2. - 1987. - № 9. - С.1-4.
2. Гуляревский Р.С. Роль интеллектуальных информационных систем в развитии информатики // Там же. - С.5-8.
3. UNIMARC: Universal MARC format. 2nd ed. - 1980. - XII. - 131 p.

4. Международный стандарт ISO-2709. Документация. Структура записи для обмена библиографической информацией на магнитной ленте. - М.: Изд-во стандартов, 1984.
5. Широков В.А. Інформаційна теорія лексикографічних систем. - К.: Довіра, 1998. - 330 с.

Олена Ткаченко,

аспірантка НБУВ

Розвиток системи документопостачання іноземними періодичними виданнями НБУВ (1918-1999)

У статті простежено динаміку розвитку діючого документного фонду іноземних наукових журнальних видань, який становить одну з основ джерельної бази для інформаційного обслуговування та задоволення професійних інформаційних потреб користувачів Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського на підставі відомостей про рух фондів за 1919 - 1998 рр.

З історико-статистичного аналізу розвитку фонду періодичних видань випливає, що створена система документопостачання сприяла його активному формуванню та кількісно-якісному зростанню, виконуючи одну з головних типологічних функцій національної бібліотеки - формування загальнодержавної наукової колекції світової літератури.

Фонди іноземних періодичних видань наукових бібліотек України становлять одну з основ джерельної бази для обслуговування та задоволення ІП читачів. Важливим складником цієї інформаційної бази є фонди НБУВ.

Л.А.Дубровіна та О.С.Онищенко в праці «Історія Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. 1918 - 1941» уперше в українському книгознавстві дають принципово новий поділ основних напрямів діяльності та розвитку ідеї Національної бібліотеки. Це - поділ стратегічно-концептуального порядку.

«Розвиток ідеї національного фонду», вважають автори монографії, відбувався в 1918-1923 рр. Вони підкреслюють: «У цей період створюється концепція Національної бібліотеки, здійснюється формування основного фонду та з'являються перші структурні утворення, а саме - спеціалізовані фонди історико-культурного спрямування: відділи україніки, рукописів, стародруків, орієнталії, листівок (волянсія), картографічний та гравюр, історичних колекцій і зібрань» [2, с.53].

Щодо іноземної періодики, на аналізі формування фонду якої автори монографії не спиняються спеціально, то, на наш погляд, треба окреслити 1918 - 1929 рр., тим більше, що «у цей

період були визначені основні технологічні процеси, розвивалися системи комплектування, опрацювання літератури і обслуговування читачів, постійно велися пошуки їх оптимальної структури, вдосконалювалися методи управління Бібліотекою, встановлювалися ділові та наукові контакти з найзначнішими бібліотеками і спорідненими науковими установами України, Росії, країн Західної Європи» [2, с.119].

Далі Дубровіна та Онищенко розкривають період реорганізації Бібліотеки за 1929-1934 рр. Ми виділяємо більший період - 1930 - 1948 рр. Протягом цих років сталися дуже важливі для Бібліотеки події: в 1934 р. вона ввійшла в систему Академії наук УСРР і стався «повний відхід від первісної ідеї Національної бібліотеки», коли поняття «національна» було замінене на ототожене з поняттям «державна Бібліотека» [2, с.146], відбувся «спад і переорієнтація наукової діяльності Всенародної Бібліотеки України» (1929 - 1934) [2, с.234].

І коли автори монографії пишуть, що «... у 1918-1934 рр. у ВБУ сформувався найцінніший фонд національного і світового історико-культурного значення, основу якого склали книжкові фонди, що відображали всю історію розвитку науки та культури України й інших країн світу» [2, с.199], то, безперечно, ці слова можна цілком

віднести і до фонду іноземної періодики. На нього, звичайно, вплинула «реорганізація структури та зміна пріоритетів діяльності Бібліотеки (1935 - 1941)» [2, с.247] та найсильніше позначився період 1935 - 1941 рр., що став «поворотним для визначення основних принципів та положень діяльності бібліотек, встановлення структури бібліотечної мережі та керівництва нею» (там само).

Виокремимо характерні періоди формування і нагромадження фондів Бібліотеки іноземних періодичних видань, що необхідно в даному дослідженні для простеження динаміки та особливостей цього процесу.

Перший період (1918-1929). Фонд періодичних видань формується вже в перші місяці існування Бібліотеки, хоча окремого відділу не було створено до початку 1920 р., а газетний - не виокремлювався з фонду періодики. Протягом 1919-1920 рр. відділ існував більше на папері, ніж у дійсності, а фактично став функціонувати лише з середини 1921 р., коли для нього надали приміщення. З'явилася можливість почати організацію підрозділу на більш-менш певних засадах. Журналів у відділі нараховувалось дуже мало: переважно дореволюційні старі видання, які випадково виділили із загальної маси книжок і вмістили разом із газетами. Іноземну періодику було представлено лише одним виданням французькою мовою: «Observations sur la physique, sur l'histoire naturelle et sur les arts» (1773-1783) [1].

У перші роки функціонування Бібліотеки її фонди поповнювалися головним чином у спосіб купівлі колекцій, передусім відомих учених, виписування з-за кордону іноземних журналів, через громадські організації і безпосередньо завдяки дарункам від установ та приватних осіб, передавання за декретами й наказами влади та розпорядженнями офіційних установ [2, с.56]. З цих надходжень слід відзначити книгозбірню акад. Георгія Єрмолаєвича Рейна, яка налічувала близько десяти назв багатотомних періодичних видань з медицини німецькою мовою, подарунки французького уряду, Кабінету іранської філології [од. зб. 142, арк.7].

Нові періодичні видання спочатку потрапляли до Бібліотеки завдяки посередництву деяких установ, діяльності створеної в 1921 р. Центральної міжвідомчої комісії по закупівлі та розподілу зарубіжної літератури [3, с.61]. На кінець 1923 р. фонд періодичних видань за мовами видання розподілявся так: російськомовні - 700 назв; україномовні - 18; іншими мовами - 81 (німецькою - 35; французькою - 9; англійською - 31; польською - 3; іншими мовами - 3 [од. зб. 67, арк. 41]. Серед читачів користувалися

попитом «The Studio», «L'art decoratif», «Nature». Велика перевага російської періодики пояснюється тим, що її постачання з книжкових палат Москви та Харкова було налагоджено, а комплектування Бібліотеки іноземними виданнями розпочалося тільки під кінець 1922 р.

Наприкінці 1924 р. в журнальному підвідділі чужомовної періодичної преси (відділу «Periodica», заснованого в 1920 р.) вже нараховувалося 2078 назв: з них дореволюційних видань - 484, з 1917-1924 рр. - 1594 назви [од. зб. 87, арк.7]. Протягом 1924-1925 рр. отримано 175 назв журналів від іноземних партнерів-книговидавців та книготорговельних фірм: «Acros Lsmited» в Лондоні (26 назв), від французької фірми «Hachette» (25 назв), німецьких фірм «Keller», «Lorentz», «Meissner» (82 назви) [од.зб.124, арк.95]. У цей час до Бібліотеки стали надходити видання Ліги націй. Радянська держава почала здійснювати міжнародний книгообмін, але систематичного поповнення фондів необхідною науковою літературою через МКО або за валютні кошти не було організовано. Комісія, створена для складання списків закордонної літератури при Головпрофосвіті, працювала нерегулярно, її робота залежала від загальної фінансової ситуації в країні. Якщо й виділялися дуже обмежені валютні кошти, вони йшли, переважно, на придбання закордонних періодичних видань з природничих, технічних, фізико-математичних та економічних наук через Народний комісаріат зовнішньої торгівлі та НКО.

Активну участь у замовленні закордонної літератури в 20-х роках і формуванні нових контактів брали Всесоюзне та Всеукраїнське товариства культурних зв'язків із закордоном [4, с.282], учені АН, зокрема О.О.Богомолець, М.М.Гришко, С.О.Єфремов, Д.І.Багалій, Д.К.Заболотний, А.Ю.Кримський, Є.О.Патон та ін.

У 1924-1928 рр., коли ВБУ мала право на певну ініціативу щодо визначення партнерів книгообміну, було налагоджено відносини практично з усіма великими торговельними фірмами, бібліотеками та науковими товариствами світу. Західні бібліотечні асоціації допомагали ВБУ в придбанні наукових періодичних видань, монографій, збірок. Дари було отримано від Іспанського бібліотечного товариства, деяких західноєвропейських університетів. За сприянням Американської бібліотечної асоціації (АБА, Чикаго) одержано американські науково-технічні журнали за 1914-1924 рр. (понад 1000 прим.). І все ж до 1930 р. подарунки становили не більше 10% від загальних міжнародних надходжень, зокрема, за 1924-1928 рр. - монографічна література й періодичні видання від АБА та Нью-Йоркської публічної бібліотеки [2, с.151-152]. Наприкінці

1928 р. було передплачено 1684 назви іноземних періодичних видань (1925 р. - 60 назв) [од. зб. 140, арк. 96; од. зб. 230, арк. 5]. На 1 жовтня 1929 р. кількість журнальних назв дорівнювала 2465 / 51462 од. зб. [од. зб. 272, арк.1].

Другий період (1930-1948). Протягом 30-х років АН УРСР велику увагу приділяє справі комплектування іноземною літературою фондів бібліотек - своєї основної та академічних інститутів. З метою поліпшення цієї справи при Бібліотеці АН у 1933 р. було організоване бюро МКО. У 1924-1934 рр. МКО та комплектування ВБУ іноземною літературою розвивалися, значною мірою, стихійно. З 1931 р. проводилося систематичне вилучення «ідеологічно шкідливої» літератури, що торкнулося й обмежень у комплектуванні західною науковою літературою. Запроваджується суворий ідеологічний контроль, тому 70-80% іноземної літератури становили видання з науково-технічних та природничих наук, агротехнічних знань [2, с.138].

На початку 1930 р. нараховувалося 5200 назв періодичних видань [од. зб. 318, арк. 2]. Помітно активізується МКО. Від загальних надходжень іноземної літератури подарунки дорівнюють 5-10%. Найзначніший з них - французького уряду у 1931 р. До Бібліотеки було передано 31 назву наукових журналів з математики, фізики, хімії, медицини, антропології («Annales de physique», «Bulletin de la societe mycologique de France») [од. зб. 592, арк. 4]. У 1939 р. американські робітники подарували їй понад тисячу періодичних видань за 1914-1924 рр. [3, с.63]. Якщо раніше Бібліотека не мала відповідних валютних коштів, постійно шукала шляхи фінансування або придбання відповідної літератури на обмін, то в другій половині 30-х років асигнування поступово зростають, але АН і Бібліотека були позбавлені самостійності у виборі наукової іноземної літератури.

У 1936 р. справа МКО в БАН зазнала докорінної реорганізації, починаючи від структури Бюро. Що стосується системи організації фонду впродовж 1930 р., після зауважень комісії стосовно нерозподіленості фондів, центральне книгосховище розмежувало їх на фонди вітчизняної та зарубіжної літератури XIX - XX ст., поточні надходження радянських видань та вітчизняної і зарубіжної періодики [2, с.159].

До Бібліотеки й наукових установ АН УРСР протягом 30-х років з усіх джерел комплектування надійшло понад 150 тис. закордонних видань [3, с.62]. Відомостей про обсяг іноземної періодики окремо від вітчизняної у звітах БАН до 1938 р. немає [од.зб.600, арк.1].

У наступні роки неухильно зростає кількість

зарубіжних установ, з якими Бібліотека здійснює книгообмін. У 1940 р. він досягає цифри 1700 (у 1937 р. - 1228). МКО стає головним джерелом комплектування закордонною періодичною літературою бібліотек системи АН УРСР.

Бібліографічна робота, здійснювана у відділі іноземного комплектування, допомога академічних інститутів сприяли тому, що попит на закордонні видання набув конкретного характеру - за тематикою наукових досліджень у системі АН УРСР.

Велика Вітчизняна війна перервала налагоджені Бібліотекою зв'язки з книгообміну. Але, перебуваючи в Уфі, бібліотечні працівники доклали максимум зусиль для забезпечення вчених евакуйованих інститутів АН України новою зарубіжною літературою. З кінця 1941 р. книгозбірня одержує її через посередництво Книжкового відділу АН СРСР у Москві за валютною передплатою [4, с.283]. Вже з 1942 р. активізується листування з метою поновлення довоєнних зв'язків з книгообміну, насамперед з науковими установами та бібліотеками Англії, США, південно-американських й інших країн [од. зб. 632, арк. 36]. У 1943 р. налагоджуються контакти з книгообміну: США - з Бібліотекою Конгресу, Нью-Йоркською публічною бібліотекою, бібліотекою Департаменту сільського господарства, Американським музеєм природної історії, Чиказькою публічною бібліотекою, бібліотеками Гарвардського, Йелльського, Колумбійського та інших університетів; Англія - Кембріджського й Оксфордського університетів, Індійської асоціації розвитку науки та ін. [од. зб. 639, арк. 23]. На кінець 1945 р. БАН встановила сто пунктів обміну з Америкою, мала 82 зарубіжних партнери [од. зб. 659, арк. 4; 73]. Усього шляхом обміну в 1945 р. до БАН для розподілу між академічними книгозбірнями надійшло 8701 од. видань іноземними мовами. З них 3665 од. передано у фонди Бібліотеки [од. зб. 658, арк. 1].

Одразу після війни безпосередніх зв'язків з книгообміну не було через брак матеріальної бази. Але вже в 1947 р. одержано через МКО 3295 од., а шляхом передплати - 19326 од. іноземної літератури. Передано до наукових академічних установ шляхом обміну 1966 од., а передплачено - 4005 од. періодичних видань [од. зб. 684, арк. 33]. Завдяки цьому було отримано 16650 од. такої видавничої продукції. Через відмову деяких зарубіжних установ від налагоджених книгообмінних контактів, зумовлену післявоєнними економічними труднощами, в 1948 р. одержана таким чином кількість зменшилася на 70%. Але загальне число отриманих періодичних видань зросло на 3,5% по-

рівняно з 1947 р. [од. зб. 701, арк. 50]. Серед науковців найбільшим попитом користувались: «Biological Abstracts» (Philadelphia) та «Nature» (N.Y.) [од. зб. 701, арк. 55].

Третій період (1948-1965). Постановою Ради Міністрів УРСР від 7 серпня 1948 р. БАН було реорганізовано в Державну публічну бібліотеку УРСР (ДПБ).

Це пояснюється швидким післявоєнним розвитком науки, техніки, підвищенням загального рівня вимог до науково-дослідних, дисертаційних, дипломних робіт, розгортанням відбудовчої діяльності [од. зб. 671, арк. 3].

У зв'язку з рішенням уряду СРСР про будівництво Каховського гідровузла та Південно-Українського каналу в 1950 р. БАН СРСР сприяє розширенню МКО: надходять видання з відповідної тематики, а саме - 151 назва періодичних видань [од. зб. 754, арк. 27; 29]. На 1 січня 1952 р. у фондах Бібліотеки їх нараховувалося 568862 [од. зб. 769, арк. 58].

Особливе значення в розвитку комплектування іноземними виданнями мали постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 28 травня 1955 р. «Щодо поліпшення вивчення й запровадження в народне господарство досвіду і досягнень передової вітчизняної та зарубіжної науки і техніки», липневого (1955) Пленуму ЦК КПРС «Про завдання з подальшого піднесення промисловості, технічного прогресу й поліпшення організації виробництва» та ряд інших документів.

Керуючися цими постановами, АН УРСР значно розширила свої міжнародні наукові зв'язки й зробила конкретні кроки до збільшення фондів іноземної науково-технічної літератури (НТЛ) в академічних бібліотеках [од. зб. 864, арк. 185].

Впроваджуючи в життя заходи щодо комплектування зарубіжною періодикою, сектор комплектування іноземною літературою ДПБ (сформований восени 1955 р., а в червні 1956 р. реорганізований у відділ) централізовано комплектував усі наукові установи АН УРСР зарубіжною НТЛ, ставив своїм основним завданням збільшити її надходження шляхом поширення передплати й МКО на видання АН УРСР. Із загальної кількості зарубіжної літератури, що надійшла в 1955 р., ДПБ було передано 36% усіх видань, отриманих у спосіб передплати, і 59% - видань, одержаних через книгообмін. До ДПБ передається приблизно 19% періодичних видань та 55%, що надійшли через книгообмін.

Із середини 50-х років ДПБ стає депозитарієм ООН, ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій. Відтоді регулярно отримує їхні офіційні документи: ЮНЕСКО - з 1956 р., ООН та

Міжнародної організації праці - з 1957 р., Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ) і Всесвітньої організації охорони здоров'я - з 1958 р. [од. зб. 895, арк. 37].

Шляхом книгообміну систематично одержуються та користуються попитом серед науковців такі зарубіжні видання: «Acta Mathematica Sinica» (Peking); «Australian journal of chemistry» (Uelborne); «Bibliougraficky katalog CSR» (Praga); «Wissenschaftliche Zeitschrift der Technischen Hochschule» (Dresden); «Bulletin Analytique» (Paris); «Baltimore health news» (Baltimore) [од. зб. 864, арк. 187; 189].

На кінець 1957 р. Бібліотека налічувала в своїх фондах 38262 од. зб. іноземних періодичних видань (вітчизняної періодики - 35526 од. зб.).

У 1958 р. додатково до періодики, одержаної за рахунок валютних асигнувань і через МКО, передплачено через «Союздрук» 531 назву журналів та 93 назви іншої періодичної літератури з різних капіталістичних країн (у перекладах або репродукованих).

Виходячи із завдань, поставлених травневим Пленумом ЦК КПРС, про прискорений розвиток хімічної промисловості, на 1959 р. додатково передплачується 14 назв іноземних журналів з питань виробництва синтетичних матеріалів (пластмас, штучного волокна тощо), серед них два важливих бібліографічних видання: «Dechema Literaturshnell dienst» (експрес-інформація з питань хімічної промисловості) і «Verfahrenstechnische Berichte» (РЖ, в якому подано інформацію про матеріали, вміщені в 400 німецьких та інших зарубіжних фахових журналах з хімічної технології, та в книгах). Вперше передплачено чотири журнали, де висвітлено питання арабістики, історії, економіки й політики Об'єднаної Арабської Республіки [од. зб. 985, арк. 44].

У 60-ті роки регулярний та інтенсивний обмін публікаціями відіграє важливу роль у розширенні міжнародних наукових і культурних зв'язків. Ця форма співробітництва дала Бібліотеці можливість без валютних витрат систематично одержувати зарубіжну наукову літературу та оперативно інформувати своїх читачів про досягнення науки й культури в інших країнах. У 1960 р. найжвавіший книгообмін провадився з такими державами, як: США - 107 організацій; Чехословаччина - 105; Польща - 96; Англія - 57; Франція - 53 [од. зб. 1068, арк. 14]. До середини 60-х років понад половина всіх отриманих та надісланих видань припадала на соціалістичні країни.

Четвертий період (1965-1991). Постановою ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС від 15 липня 1964 р. ДПБ було віднесено до першої

групи універсальних та спеціалізованих бібліотек СРСР і на підставі розпоряджень Президії АН УРСР від 22.03.65 та 15.04.65 було перейменовано в Центральну наукову бібліотеку АН УРСР.

Це знову викликало зміни, насамперед у комплектуванні фондів.

З другої половини 60-х років активізується обмін з капіталістичними країнами на основі взаємного задоволення запитів із послідовним застосуванням принципу еквівалентності. Досягнуто домовленості про значне його розширення з багатьма установами та бібліотеками США, Англії, Канади, ФРН й ін.

Тільки за 1963 - 1968 рр. отримано понад 1700 назв нових журналів. Суттєво розширюється обмін макрофільмами та фотокопіями. Протягом 1967 - 1968 рр. було отримано з-за кордону понад 200 річних комплектів журналів і десятки монографій.

У 1969 р. в діючі фонди Бібліотеки надійшло 42618 друк. од. зарубіжних видань, з них періодичних — 23769 [од. зб. 1411, арк. 53]. На початку 70-х років унаслідок економічної кризи та інфляції в найбільших капіталістичних країнах, підвищення цін на міжнародному книжковому ринку темпи зростання МКО в Україні дещо уповільнюються. ЦНБ АН УРСР активізує роботу, спрямовану на збереження існуючих зв'язків з книгообміну.

Особлива увага приділяється питанням координації комплектування іноземною літературою. Узгоджуються напрями в комплектуванні фондів між ЦНБ й бібліотеками НДУ АН УРСР та регіону.

ЦНБ як головна в системі академічних бібліотек республіки поповнює свої фонди літературою переважно з комплексних та міжгалузевих проблем, вузькофахову наукову літературу нагромаджують бібліотеки НДУ.

Профілювання та відбирання іноземних видань ЦНБ здійснює на підставі затвердженого Президією АН УРСР «Зведеного профілю комплектування фондів Центральної наукової бібліотеки і бібліотек наукових установ АН УРСР зарубіжною літературою».

Бібліотека використовує всю функціонуючу систему джерел книгопостачання: агентство «Союздрук», валютну передплату, МКО, обмінно-резервний фонд, подарунки. Повністю централізовано комплектування бібліотек мережі з таких джерел, як купівля через МКО і всесоюзне об'єднання «Международная книга».

Використання останнього підвищило надійність забезпечення вчених цінною інформацією з високорозвинених капіталістичних країн. Головна маса замовлених за даним джерелом журналів

надходить зі США, Великобританії, Франції, Нідерландів, Німеччини, Японії, Італії.

Однак підвищення цін на світовому книжковому ринку, звуження можливостей МКО разом з підвищенням кількості нових видань скорочує реальність використання валютних асигнувань.

З цих причин обсяг видань іноземної літератури, що надходив у фонди бібліотек академічної мережі, знизився протягом 1975-1977 рр. з 41829 од.зб. до 40980 од.зб.

Дедалі падає кількість журналів, придбаних за валюту. Якщо в 1976 р. бібліотеки НДУ передплачували 1221 їх комплект, то в наступному — 1164. За тематикою — це теоретичні, реферативні та прикладного характеру за основними напрямками досліджень НДУ АН УРСР видання. У журнальному фонді представлено такі іноземні загальнотеоретичні часописи, як «Nature», «Science», «Proceedings of the National Academy of Sciences USA» та ін.

У 1971-1975 рр. у фонди бібліотек НДУ все інтенсивніше надходять репродуковані журнали. Їх репродукування припиняється в 1973 р. у зв'язку зі вступом СРСР до Женевської конвенції з охорони авторського права. Відповідно звужується джерельне коло поповнення фондів. Так, питома вага обсягу фонду поточних надходжень 1976 р. становить 8,1%, а 1977 р. — 7,04% від загального обсягу масиву журналів [од. зб. 1639, арк. 17].

Протягом 80-х років ЦНБ поповнювалася періодичними виданнями загальнонаукового, комплексного та бібліографічного характеру, монографіями за профілем комплектування Бібліотеки зарубіжною літературою.

Джерелами комплектування іноземною літературою були: МКО, завдяки якому в 1980 р. одержано 62 % від загальної кількості отриманих іноземних видань (50 739 од.зб.), валютна передплата через «Международную книгу», безкоштовні надходження (від установ та приватних осіб).

Нестабільність політичних, економічних та культурних відносин між країнами негативно позначається на МКО. Протягом 1980-1983 рр. істотно скоротилися з 5956 од.зб. до 3825 од. надходження із Польщі, з капіталістичних країн, зокрема Великобританії та США [од. зб. 2001, арк. 54].

У 1984 р. ЦНБ уперше оформила замовлення на мікрофільми періодичних видань капіталістичних країн за профілем науково-дослідної діяльності АН УРСР (96 назв), а на 1990 р. їх було замовлено вже 1139 назв на мікроносіях.

1991-1999 рр. — період розвитку документного фонду Бібліотеки, на формування якого

кардинально вплинули процеси державотворення в Україні. Стають доступнішими для читача фонди спеціалізованого зберігання періодичних видань.

Бібліотека продовжує координувати комплектування фондів іноземними періодичними документами з галузевими бібліотеками України.

МКО, як і раніше, є одним із головних засобів комплектування фондів, хоча політичні та економічні перетворення в країнах Західної Європи суттєво впливають на його стан. З 1990 р. істотно зменшилися надходження літератури з Болгарії, Румунії та колишньої НДР. У 1994 р. відмовляються від проведення книгообміну багато наукових установ (усього було закрито 96) Югославії, Чехії, Словаччини, деяких країн Азії.

Дестабілізувалися і надходження шляхом передплати через «Міжнародну книгу», одержання мікрофіш іноземних журналів, які передплачувалися через ДПНТБ, ВІНІТІ. Збільшення фонду за рахунок купівлі незначне, що зумовлено, передусім, браком коштів у Бібліотеки та неритмічністю поповнення книгарень міста іноземними виданнями.

Значне місце в поповненні ними фондів, як і в перші роки існування книгозбірні, посідають дарунки.

З 1995 р. на комплектування фондів іноземними періодичними виданнями дедалі більше впливає економічна нестабільність та порушення зв'язків з бібліотеками зарубіжних країн. Через фінансові проблеми дещо зменшилися надходження за каналом «купівля» і значно збільшилася кількість за джерелом «дари установ».

Надходження літератури за МКО скоротилося до 25 тис. видань. За валютною передплатою їх одержується набагато менше, ніж у попередні роки. Це пояснюється недостатністю валютних асигнувань, їх несвоечасним переказом Державним комітетом України з питань науки, техніки та промислової політики посередницькій фірмі «EBSCO», яка виконувала замовлення наукових установ країни на періодичні видання.

У 1997 р. купівля іноземної літератури не планувалася через відсутність у Бібліотеки валютних коштів, але завдяки донорському проекту INTAS (у ньому брала участь НБУВ) було отримано 1566 ксерокопій наукових статей для вчених НДУ. Періодичні видання щорічно дорожчають (мінімум на 10%, а максимум удвічі). Отже, кількість надходжень з кожним роком скорочується. Спостерігається зменшення надходжень за МКО.

24 квітня 1997 р. Міжнародний науковий фонд та НБУВ уклали угоду «Про спільну реалізацію програми». Її предметом є встановлення меха-

нізму реалізації програми надання наукових журналів, що здійснюється в нашій державі як спільний проект НАН України та Інституту відкритого суспільства (США). Журнали, що надаються бібліотекам за цією угодою, є провідною іноземною науковою періодикою в галузі природничих наук; видання розповсюджуються безкоштовно в країні; Інститут відкритого суспільства через представництва у нас МНФ надає одержані ними наукові періодичні видання як гуманітарну допомогу (добровільне пожертвування) бібліотекам України.

У першому півріччі 1998 р. НБУВ взяла участь у донорському проекті INTAS. За ним було отримано 338 ксерокопій наукових статей для вчених НДУ.

Кількість видань, що надійшли у дар до НБУВ від організацій та приватних осіб, у 1998 р. збільшилась і сягнула 18039 прим., або 39,6% від загальної кількості надходжень зарубіжної літератури (у тому числі для НБУВ – 7835 прим., для бібліотек НДУ НАН України – 10164 прим.). Основні подарунки одержані від МНФ, фонду «Сейбр-Світло», посольств, Британської Ради в Україні, Європейського Союзу за програмою Tacis (1999 р.).

Нині ставиться проблема науково обгрунтованого оперативного комплектування іноземними періодичними виданнями, передусім цілеспрямованого їх відбору за напрямками досліджень НАН України [4, с.288].

Зважаючи на це, НБУВ у роботі із зарубіжними партнерами намагатиметься активізувати книгообмін, встановлюватиме нові контакти [5, с.16]. Великого значення набуває проблема ефективності використання журналів, що визначить політику комплектування ними. Це складне питання потребує окремого прискіпливого дослідження.

1. Архів НБУВ - Оп.1, од. зб. 52, арк.1-4. Далі при посиланні на це джерело в тексті вказуватиметься одиниця збереження і номер аркуша.
2. Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. 1918-1941. - К.: НБУВ, 1998. - 335 с.
3. История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР. - К., 1979. - 236 с.
4. Арсєнко Т.І., Малолєтова Н.І. Міжнародний книгообмін як один з видів інформаційної діяльності Бібліотеки // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація: Наукові праці НБУВ. - К., 1998. - Вип.1. - С. 281-288.
5. Малолєтова Н.І. Книгообмін НБУВ з бібліотеками ФРН: історичний досвід, сучасний стан та його перспективи // Бібл. вісн. - 1999. - № 2. - С.11-16.

Маргарита Кривенко,

бібліограф відділу літератури іноземними мовами
Львівської державної обласної універсальної
наукової бібліотеки

ЛЬВІВСЬКА БАЛЬЗАКІАНА

Творчість Оноре де Бальзака (1799-1850) представлена в нашій бібліотеці виданнями кількох солідних французьких видавництв, зокрема паризьких.

У Франції (як і в інших країнах Європи) в XIX ст. друкарська справа розвивалася двома шляхами: перший - це дорогі видання високого художнього й поліграфічного рівня, розраховані на вибраних осіб; другий - дешева масова книжка, найчастіше в простій сірій палітурці й скромно оформлена, доступна широкому колу читачів.

Саме до цієї другої категорії належить багатотомне найповніше зібрання творів О. Бальзака з дешевої серії «Нової колекції Мішеля Леві (1821-1875)», котре побачило світ у солідному паризькому видавництві Кальман-Леві. Кожен том, зазначено на титулах видань, коштував один франк.

Багатшим виглядає том з нового видання повного зібрання творів О. Бальзака - роман «Шуани», виданий у Парижі видавництвом «Кальман-Леві» та «Новою книгарнею» (1876) з оригінальним посрібленим форзацом.

Паризькою «Librairie Nouvelle» випущено в 1856 р. бальзаківський «Дім кицьки, яка грається м'ячем». У 1910 р. виникло видавництво «Нельсон» (Nelson), що прославилось серією шедеврів світової літератури у зручному форматі й однотипній білій обкладинці. «Шагренева шкіра» побачила світ саме в ньому.

У видавництві «Манц» (Manz, Відень) був надрукований мовою оригіналу твір Бальзака «Кузина Бетта».

Поповнює бальзакіану нашої книгозбірні «Феррагюс - вождь тих, що пожирають». Цей твір побачив світ в «Les Éditions Francais Reunis» («Об'єднання французьких видавців»)¹.

Ми не маємо французьких видань творів О. Бальзака, ілюстрованих свого часу хоча б Пікассо (відомо, що в 1931 р. з'явився «Невідомий шедевр», оздоблений 67 дереворитами роботи Пікассо. Кубічні фігури були репродуковані деревори-

тами, а класичні рисунки - 12 аквафортами в кінці тексту, що є не тільки цінним літературним документом епохи, а й неперевершеним зразком книжкового мистецтва).

Проте маємо ми «Євгенію Гранде» з повного зібрання творів Бальзака, що вийшла в ілюстрованій колекції П'єра Ляфіта і К^о в Парижі з оригінальними ілюстраціями Дюпюї.

Берлінське видання «Пустотливих оповідань» Бальзака оздоблене ілюстрацією на фронтиспісі (відокремленою пергаментним листом), виконаною французьким художником, графіком, рисувальником і скульптором Густавом Доре (1832-1883) - найвідомішим ілюстратором книжок періоду романтизму (близько 90 позицій). Видання побачило світ у серії «Книжки галантних часів» з берлінського видавництва «Нове життя Вільгельма Борнгребера».

Німецьке видавництво Йозефа Зінгера в Страсбурі (Франція) й Лейпцигу (Німеччина) видало бальзаківську збірку оповідань і новел, проілюстровану найвизначнішими майстрами французької літографії XIX ст. Г. Доре, Оноре Дом'є (1808-1879)², Полем Гаварні (1804-1866)³. Вийшло це видання з відомої друкарні Отто Шпамера в Лейпцигу⁴.

Німецькомовні видання творів Бальзака, що зберігаються в нашій бібліотеці, презентують цікаві серії.

Так, у серії «Класичних оповідань світової літератури» із зібрання Кароля Прохаски вийшла «Євгенія Гранде» у золотом тисненій палітурці, з кольоровим рослинним орнаментом та цікавими

¹ Створене після війни в результаті злиття «Бібліотек французької» (Bibliothèque française) і «Йєр е оґурд'юї» (Hier et aujourd'hui).

² Французький графік, рисувальник, художник і скульптор, один з найвідоміших представників реалізму в мистецтві XX ст.

³ Французький літограф і рисувальник, карикатурист та ілюстратор, зокрема творів О. Бальзака.

⁴ Прославилася тим, що протягом трьох днів надрукувала текст «Версальського трактату», а в 1926 р. вже володіла 500 різновидами друку.

віньєтками, друком К.Прохаски (1806 р. в Цешині (воеводство Катовіцке) заклав друкарню, котра з 1850 р. розвинула книговидавничу діяльність).

Є в нашій бібліотеці «Євгенія Гранде» з серії «Фрайтаківське зібрання французьких і англійських письменників» (1915 р., видавництво відомого німецького письменника та публіциста Густава Фрайтака (1816-1895).

Невеличкі за форматом книжечки творів Бальзака «Шуани» і «Тридцятилітня жінка» побачили світ у популярній серії «Reclams Universal-Bibliothek» («Універсальна бібліотека Реклама»).

У 1903 р. заснував у Мюнхені своє видавництво Георг Мюллер, випускаючи твори світової літератури, розвиваючи німецьке мистецтво книги. Твір Бальзака «Фізіологія шлюбу» вийшов тут у 1912 р. з літографіями О.Дом'є і французького письменника, карикатуриста Мон'є Анрі (1799-1877).

Польські видання творів О.Бальзака теж виходили в популярній серії «Бібліотека польської та іноземної класики», яку видавало варшавське видавництво «Czytelnik». Переклав ці твори Т.Бой-

Желенський - один з найкращих польських бальзакознавців ХХ ст. Його вступи до перекладів - ґрунтовні дослідження й розвідки про французьку літературу.

Англійські видання творів О.Бальзака, що виходили на американському континенті, особливо багаті ілюстраціями. Наш примірник «Людської комедії» побачив світ у нью-йоркському видавництві «Peter Fenelon Collier». Книга ілюстрована дереворитами з найкращих французьких видань; маємо цей же твір нью-йоркського видавництва «The Century Co» початку ХХ ст. з численними ілюстраціями та цікавими фронтиспісами, що відображають зміст твору (відділені від сторінок тексту пергаментним листком).

У «Вступі» до цього твору О.Бальзак назвав французьке суспільство істориком, при якому він виконує лише скромну роль секретаря. Цей «секретар» оголосив офіційно результати своїх спостережень і досліджень у 96 (за одними джерелами) чи 97 творах (за іншими) із 137 (відповідно 143) ним запланованих.

Огляди. Рецензії. Повідомлення

База даних «Zentralblatt MATH»

Минулого року до фондів НБУВ надійшла база даних на CD-ROM з математичних наук, що охоплює 1931-1998 рр. Виробники - FIZ Karlsruhe та Springer-Verlag спільно з European Mathematical Society.

П'ять компакт-дисків БД організовані таким чином. У «Compact MATH» накопичено інформацію на чотирьох дисках за 1931-1969; 1970-1984; 1985-1989; 1990-1995 рр. Хронологічним та змістовним продовженням є «Zentralblatt MATH»: 1996-1998 рр. на наступному диску.

БД включає реферативну інформацію з продовжуваного видання «Zentralblatt MATH» («Zentralblatt für Mathematik / Mathematics Abstracts»), а також відображає статті з понад 2000 журналів і серій, книги різних видавництв, матеріали конференцій, наукові звіти, дисертаційні та інші праці, що з'являються будь-якою мовою і мають наукову цінність (наприклад, диск за 1996-1998 рр. відбиває 387 джерел з таких українських видань, як: «Праці Інституту математики», «Доповіді НАН України», «Український математичний журнал», «Вісник Київського університету» тощо). Більше п'яти тис. учених з усіх континентів забезпечують приблизно 50 тис. рефератів щорічно. Бібліографічні описи та реферати подаються в основному англійською мовою, інколи французькою або німецькою. Кількість бібліогра-

фічних записів на п'яти дисках перевищує 3,5 млн., у тому числі з рефератами - понад 250 тис.

БД має простий та зручний англomовний інтерфейс користувача, забезпечено достатній набір традиційних полів для пошуку інформації за: ключовим виразом, автором, назвою, мовою видання, джерелом, роком публікації, видом документів. До кожного з полів подано словник, використання якого дає змогу правильно формулювати запит і автоматично подавати його для пошуку. (Наприклад, словник Language налічує 46 мов, серед яких є українська й російська). Вдосконалення та поглиблення пошуку здійснюється за допомогою комбінації пошукових параметрів із використанням булевих операторів (and, or, not). Є можливість експорту даних у різних форматах.

Послугуватися БД читачі можуть у відділі довідково-бібліографічного обслуговування, де вона проінстальована під операційну систему Windows.

Принадно висловлюємо подяку головному редакторові видання «Zentralblatt MATH» проф. д-ру Бренду Вернеру за цінний подарунок і сподіваємося на подальшу співпрацю науковців України та Німеччини.

Віталіна Шкаріна,
провідний бібліограф НБУВ

Тетяна Жулід,

заступник директора бібліотеки Харківського державного медичного університету, пошукувач кафедри інформатики та інформаційних технологій ХДАК

НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ПРОБЛЕМНО-ОРІЄНТОВАНОЇ АВТОМАТИЗОВАНОЇ ББД «ХВОРОБА АЛЬЦГЕЙМЕРА»

Розвиток інформаційних та комунікаційних технологій впливає на виробництво бібліографічної продукції, зумовлює структурні, кількісні й якісні зміни в системі інформаційних ресурсів. Проблемно-орієнтовані бібліографічні бази даних (ББД) у проведенні науково-дослідних робіт - перспективний напрям інформаційного забезпечення спеціалістів. У статті висвітлюються результати використання проблемно-орієнтованої ББД «Хвороба Альцгеймера» в інформаційному обслуговуванні фахівців-медиків.

Використання комп'ютерних технологій для створення інформаційних ресурсів (ІР) - перспективний напрям у роботі інформаційних служб і бібліотек. Передусім це розробка й побудова баз даних. Надмірність ІР, що пропонуються в міжнародних мережах, спричинює проблему відбору необхідної інформації, тому особливого значення набуває системний аналіз інформаційного документного потоку, створення спеціалізованих проблемно-орієнтованих БД, спрямованих на інформаційне забезпечення конкретних досліджень.

Особливу роль інформаційна підтримка наукової і практичної діяльності набуває в медицині.

На базі існуючих ІР на компактних оптичних дисках (КОД) можливе створення нових інформаційних продуктів. Для деяких спеціальних бібліотек (медичних, сільськогосподарських, хімічних тощо) недоцільно й досить дорого придбавати політематичні, охоплюючі різні галузі БД на CD-ROM, але відбіркова інформація за профілем цих книгозбірень була б для них дуже корисною. Причому цей інформаційний продукт може бути синтезом не лише однієї БД на CD-ROM, а й групи БД, що істотно посилять його інформаційну цінність¹.

Необхідність інформаційного забезпечення розв'язання однієї з найактуальніших проблем

сучасної медицини і біології - хвороби Альцгеймера, розвиток якої руйнує інтелект, пам'ять та призводить до деградації особистості, зумовила створення відповідної проблемно-орієнтованої ББД. Одне із найпоширеніших захворювань, що можуть супроводжувати похилий вік, вважається невиліковним. Отже, ця проблема не суто медична, а й соціальна, її досліджують не лише геріатри, психіатри, невропатологи, терапевти, а й біологи, біохіміки, генетики, соціологи, організатори охорони здоров'я. Таким чином, з одного боку, спостерігається зростаючий потік публікацій за названим напрямом, а з іншого - необхідність в отриманні оперативної інформації, з огляду на відсутність чіткого уявлення про етіопатогенез хвороби, складність діагностики й незадовільну ефективність запропонованих методів лікування. Тому очевидні актуальність і доцільність конкретизації роботи за напрямом розробки інформаційного забезпечення досліджень з даної хвороби. ББД з цього питання створюється в нашій країні вперше і сприяє втіленню в життя закону «Про національну програму інформатизації» та «Концепції державної політики інформатизації охорони здоров'я України», програми Президента країни «Здоров'я літніх людей». БД створено на основі загальнодоступних ІР у режимі он-лайн і на CD-ROM, ББД «Medline», «The New England Journal of Medicine», «ClinPSYC», «Current Contents», «Springer CD-ROM Catalogue», «Российская меди-

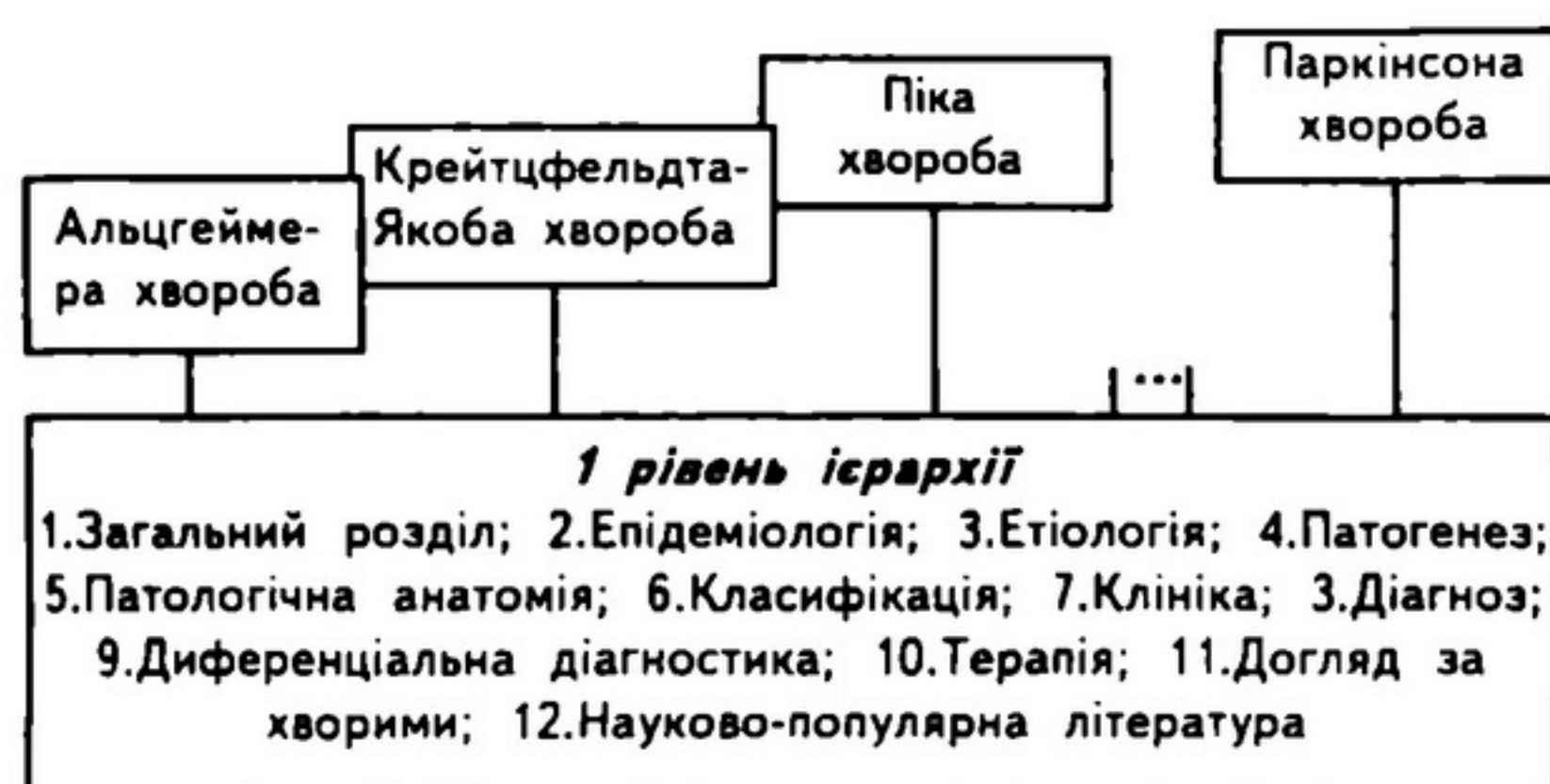
¹Третяк С. БД на компактних оптичних дисках у наукових бібліотеках // Бібл. вісн. - 1998. - №1. - С.15.

© Журніл Тетяна Григорівна, Київ, 2000

цина», каталогів медичних бібліотек: Державної наукової медичної (м. Київ), Харківської державної наукової медичної; Харківського державного медичного університету, бібліотек НДІ: Українського НДІ клінічної та експериментальної неврології та психіатрії, Інституту геронтології АМН України, Київського НДІ загальної та судової психіатрії; Асоціації психіатрів України, реферативних журналів та інших відповідних видань за 1993-1999 рр. З переглянутих джерел було відібрано понад 500 документів. Такий принцип допомагає об'єктивно простежити характерну динаміку розвитку наукових досліджень, визначити пріоритетні аспекти розв'язання проблеми хвороби Альцгеймера. Розроблене структурне дерево БД дає змогу здійснювати високоефективний пошук і одержати інформацію в максимально зручній формі. Види пошуку в БД: тематичний; предметний (за рубрикою, ключовими словами); за автором; датою видання; номером документа. БД забезпечує багатоаспектне структурування інформації. Щоб мати сумісність пошуку в різних БД, назви основних розділів і ключові слова подаються англійською мовою. Для предметного індексування використано УДК і російську версію словника-тезауруса Medical Subject Headings. Це забезпечує додержання єдиної термінології. До англійських джерел подається анотація. Глибока ретроспектива інформаційного документного масиву і розвинута система індексування кожного документа в БД надають широкі можливості для задоволення інформаційних потреб користувачів.

Створена ББД забезпечує найповнішу візуалізацію предметного поля, а структурне дерево БД сприяє вивченню визначеної проблеми, допомагає ефективно простежити пріоритетні аспекти її розв'язання.

Структурне дерево ББД «Хвороба Альцгеймера»

У свою чергу, кожний розділ розбито на три рівні ієрархії, з тематикою наповнення, характерною для кожної хвороби.

Наприклад:

Зразок подання документа в БД «Хвороба Альцгеймера»

Запис 3
 Proof of efficacy of the ginkgo biloba special extract EGb 761 in outpatients suffering from mild to moderate primary degenerative dementia of the Alzheimer type or multi-infarct dementia. / S. Kanowski, W.M. Herrmann, K. Stephan et al.; Department of Gerontopsychiatry, Free University Berlin, Germany // Pharmacopsychiatry. - 1996. - Vol. 29, №2, Mar. - P. 47-56 УДК 616.894-053.8+616.892.2]-085
 АВТОР: Kanowski S., Herrmann W.M., Stephan K., Wierich W., Horr R.
 РУБРИКА: АЛЬЦГЕЙМЕРА БОЛЕЗНЬ. ALZHEIMER'S DISEASE
 УРОВЕНЬ-1: ТЕРАПИЯ. THERAPY
 УРОВЕНЬ-2: ДРУГИЕ ПРЕПАРАТЫ
 КЛЮЧ. СЛОВА (рус.): ГИНКГО БИЛОВА, ДЕМЕНЦИЯ, СВОБОДНЫХ РАДИКАЛОВ АКЦЕПТОРЫ, ДЕМЕНЦИЯ МУЛЬТИИНФАРКТНАЯ
 КЛЮЧ. СЛОВА (англ.): GINKGO BILOBA, DEMENTIA, FREE RADICAL SCAVENGERS, DEMENTIA MULTI-INFARCT
 АННОТАЦИЯ: Лечение деменции альцгеймеровского типа (ДАТ) и мультиинфарктной деменции (МИД) путем применения экстракта гинкго билобы клинически эффективно, лекарство хорошо переносится.

Запис 463
 Фролькис В. В. Биология старения: прогнозы, вопросы и надежды / Институт геронтологии АМН Украины // Проблемы старения и долголетия. - 1996. - № 3 -4. - С. 119-136. - Рез. англ. - Библиогр.: с. 135-136 (15 назв.) УДК 612.67/68.001.1:577.7
 РУБРИКА: АЛЬЦГЕЙМЕРА БОЛЕЗНЬ. ALZHEIMER'S DISEASE
 УРОВЕНЬ-1: ОБЩИЙ ОТДЕЛ. GENERAL
 УРОВЕНЬ-2: РУКОВОДСТВА, МОНОГРАФИИ И ОБЩИЕ ОБЗОРЫ
 КЛЮЧ. СЛОВА (рус.): СТАРЕНИЕ, ГЕРОНТОЛОГИЯ, ЖИЗНИ ОЖИДАЕМАЯ ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТЬ
 КЛЮЧ. СЛОВА (англ.): AGING, GERIATRICS, LIFE EXPECTANCY

Проект «Подання в Internet проблемно-орієнтованої анотованої ББД «Хвороба Альцгеймера» став переможцем конкурсу «Медичний Internet. Інформаційні ресурси для лікарів» у програмі «Сприяння розвитку Internet в Україні» Міжнародного фонду «Відродження». Вільний доступ до цієї ББД в Internet є ефективним засобом за-

безпечення інформацією науковців і практиків, які працюють у даному напрямі, він сприятиме вирішенню багатьох питань хвороби і, зокрема, як підкреслював В.В.Фролькіс, превентивної терапії її ранніх стадій з використанням для лікування цієї хвороби препарату унітіолу, створеного в Інституті фармакології АМН України.

На основі виявлення кластерних пучків публікацій і оглядових робіт з мета-аналізом вивчення даної проблеми вчені-медики запропонували роз-

почати пілотне клінічне дослідження. БД є його науково-інформаційним підґрунтям в лікуванні хвороби Альцгеймера в ранніх стадіях, здійснюваному в Українському НДІ клінічної та експериментальної неврології і психіатрії.

Базою даних в Internet зможуть користуватися медичні вузи, заклади післядипломної освіти лікарів, відповідні спеціалізовані лікарні, науково-дослідні центри України, СНД.

Огляди. Рецензії. Повідомлення

Микола Федорович Сумцов (1854 – 1922): Бібліогр. покажч. / Ін-т історії України НАН України; Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г.Короленка; Уклад.: Н.І.Полянська та ін. – К.: Рід. край, 1999. – 240 с.

Бібліографічний покажчик, присвячений видатному українському фольклористу, етнографу, літературознавцю і громадському діячеві Миколі Федоровичу Сумцову, підготовлено працівниками Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г.Короленка.

Учений залишив багату творчу спадщину, яка має неоціненне значення для вивчення історії культури нашої держави.

У вступній статті «Життя — на користь Україні», написаній одним із наукових редакторів покажчика, доц., завкафедрою історії України і музеєзнавства ХДАК В.З.Фрадкіним, аналізується життєвий та творчий шлях М.Ф.Сумцова. Автор вважає його слобожанським спадкоємцем Г.С.Сковороди, В.Н.Каразіна, українських романтиків 20 — 30-х років XIX ст. На його думку, пристрасний пропагандист і популяризатор наукових знань, ідей гуманізму, свободи й прогресу, Сумцов був особистістю, людиною високих моральних якостей, у котрій поєднувались неабиякий хист науковця і запальність полум'яного патріота.

Покажчик «Микола Федорович Сумцов (1854-1922)», де зареєстровано 2455 бібліографічних записів, складається з двох частин. До першої ввійшли наукові праці, нотатки, рецензії вченого, які протягом 1878-1997 рр. видавалися окремо або були опубліковані в періодичних виданнях українською, російською та іншими мовами.

До другої частини включено літературу про М.Ф.Сумцова, накопичену з початку 80-х років XIX ст. по 1997 р. Це загальні та спеціальні роботи з оцінками наукових поглядів ученого, рецензії і відгуки на його дослідження, присвячені йому ювілейні видання з біографічними матеріалами, листу-

вання дослідника з видатними діячами науки та культури, спогади, виклади промов, опубліковані в періодичних виданнях. Складачі зробили й спробу зібрати публікації вченого та рецензії на його праці, вміщені в іноземній періодиці. На жаль, деякі з них не відображені в покажчику через відсутність у Харкові цих видань.

Шляхом копітного пошуку упорядникам удалося виявити багато робіт, не зареєстрованих у попередніх бібліографіях, складених з нагоди 25-ти й 30-річчя науково-педагогічної і громадської діяльності М.Ф.Сумцова. Проте видання не можна вважати вичерпно повним, адже коло джерел, у яких опубліковані праці вченого, є вельми широким і врахувати їх усі практично неможливо.

Покажчик виданий київським видавництвом «Рідний край» за сприяння Інституту історії України НАН України, за фінансової підтримки директора Харківського РСП Украероруху, почесного краєзнавця України В.О.Григорєвського. Досить великий для такого типу видань тираж (1000 прим.) сприятиме подальшій популяризації творчого доробку М.Ф.Сумцова. Видання, безумовно, має певну наукову цінність, незважаючи навіть на одну досить прикру похибку (з вини друкарні пропущено 42 позиції).

Посібник знадобиться історикам, етнографам, літературознавцям, а також усім, хто цікавиться історією вітчизняної культури.

*С.М.Миценко,
зав. редакційно-видавничим відділом ХДНБ
ім. В.Г.Короленка*

Наталія Солонська,

зав. науково-видавничим відділом НБУВ, к.і.н.

Питання розвитку бібліотечної справи в Україні на сторінках «Українського історичного журналу» (1957-1998): огляд статей

Проаналізовано матеріали з бібліотечної тематики, опубліковані в провідному українському історичному журналі, які друкувалися в ньому хоча й не систематично, але протягом понад сорока років, і тому дають цікаву інформацію не тільки про бібліотечне життя України, а й про місце та роль бібліотек у суспільстві за цей період часу.

В «Українському історичному журналі» (періодичний орган Інституту історії України НАН України) із цілком зрозумілих причин не виділено в спеціальну рубрику такі дисципліни, як бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство, хоча остання і входить у групу історичних: в установі не було відповідних відділів, які б вивчали ці галузі. Рубрикатор журналу, вже традиційно, розбитий не за характером наукової спрямованості, а за типологічними ознаками: статті, дослідження, замітки, повідомлення тощо. За багато років такий підхід цілком себе виправдав. Утім, бібліотечний процес усе-таки знайшов відбиття на сторінках цього солідного і строгого у відборі матеріалів академічного видання, що свідчить про розуміння редколегією та редакцією часопису важливості діяльності бібліотек для суспільства. Безперечно, про повну її картину не йдеться. Але, проаналізувавши надруковані, як правило, невеликі за обсягом, матеріали, ми одержимо цікавий зріз не тільки суто бібліотечного життя України, а й політичної, ідеологічної, моральної ситуації в республіці через призму цього процесу.

На Республіканській нараді (1959) з питань розвитку допоміжних історичних дисциплін указувалося на незадовільний стан у галузі створення історичної бібліографії. Зокрема, цій проблемі було присвячено доповідь визнаного фахівця Ф.П.Максименка «Стан і основні завдання істо-

ричної бібліографії на Україні». Тема продовжується і в інформації О.А.Бевзо «Республіканська нарада з питань розвитку допоміжних історичних дисциплін» (1959, №4, с.160-161).

У 1961, №1, с.73-76 Я.Дашкевич (нині відомий історик, професор) позитивно оцінив процес підготовки праць з історичної бібліографії.

Матеріал О.К.Олійниченко «Бібліотечне будівництво на Україні в 1921-1923 рр.» (рубрика «Замітки», №5, 1963, с.91-95) є екскурсом у минуле і визначає ідеологічну ситуацію часу. Автор публікації розглядає бібліотеку згідно з партійними директивами як політико-освітню установу і підсилює свою точку зору різного рівня резолюціями партійних та урядових нарад, конференцій, пленумів.

Розкривається злидарське матеріальне становище бібліотек, вказується на різке скорочення бібліотечної мережі в 1920-1921 рр.

Утім, у перші роки радянської влади вживалися й заходи щодо поліпшення стану політичних осередків, до яких належали й бібліотеки.

Державних коштів, як і зараз, не вистачало, країна бідувала. Але позитивною була, скажімо, постанова «Про одноразовий грошовий збір у містах і містечках України для потреб культурно-освітніх закладів». Може, й сьогодні подібна акція врятувала б не одну маленьку, таку потрібну для населення, бібліотеку.

Проте прикомандирування до бібліотек партійних працівників, які здебільшого не мали

навіть семикласної освіти, найнегативнішим чином вплинуло на розвиток не тільки бібліотечного процесу, а й науки, освіти, культури. Головна вимога до бібліотекаря нового часу - не освіта, ерудиція, а його політична підготовка.

Нинішній директор Державної історичної бібліотеки України Л.Л. Макаренко і П.І. Жевахов у №5 за 1962 р. (с.147-148) повідомляють про своєрідний ювілей книгозбірні - десятиліття відновлення після війни ДІБ, створеної в 1939 р. На початок 1941 р. її фонди нараховували близько 500 тис. од.зб. У формуванні повоєнного масиву бібліотеці допомогли різні установи.

Уже тоді ДІБ мала тісні творчі контакти з Інститутом історії АН УРСР (нині - Інститут історії України НАН України). Це переросло в плідну довголітню творчу традицію.

400-річний ювілей російського книгодрукування припадав на початок 1964 р. і «За постановою бюро Секції суспільних наук АН УРСР від 9 травня 1963 р.» Державна публічна бібліотека АН УРСР готує наукову сесію з участю провідних учених-книгознавців республіки, яка буде присвячена 400-річчю російського книгодрукування».

ДПБ АН УРСР (нині - НБУВ) 10 червня 1963 р. провела, як повідомляє О.В. Молодчиков у №6 за 1963 р. (с.151-152), наукову конференцію, обговорюючи серію збірників «Книга. Исследование и материалы» (М.). Було проаналізовано питання розвитку книгознавчої думки в республіці.

У роботі конференції взяли участь науковці АН УРСР, викладачі вузів, працівники бібліотек, книговидавництва, книжкової торгівлі з різних міст Союзу.

Доповідачі: О.О. Сидоров (чл.-кор. АН СРСР, Москва), В.С. Дончак (директор ДПБ АН УРСР), О.І. Дей (д.ф.н.).

Саме на тій конференції відомий вітчизняний учений, книгознавець П.М. Попов порушив питання та обгрунтував необхідність створення в Україні Музею української книги.

У 1999 р. з ініціативи Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського в травні проводиться Міжнародна наукова конференція «Львівському Апостолу - 425», присвячена початкам книгодрукування в Україні.

Програмним для українських бібліографів став лист до редакції журналу (1965, №1, с.158-159) «Про необхідність видання бібліографії з історії УРСР», підписаний провідними вченими республіки акад. АН УРСР І.П. Крип'якевичем, д.і.н., проф. М.І. Марченком, д.і.н., проф. А.О. Введенським, к.і.н. Я.Д. Ісаєвичем (нині - акад. НАН України, директор Інституту українознавства

ім. І. Крип'якевича НАН України), к.і.н. Я.Д. Дашкевичем (нині - д.і.н., заступник директора Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського), незабутнім Ф.П. Максименком, заступником директора Наукової бібліотеки Львівського державного університету ім. І. Франка, Н.М. Шеліховою, бібліографом.

Наголошується, що в країні «ведеться велика видавнича робота в галузі бібліографії». На той час її темпи з об'єктивних причин знизилися. Підготовку першого тому було припинено і це змусило ініціативну групу виступити з відкритим листом у науковій пресі й порушити питання щодо відновлення перерваної роботи.

С.В. Сороковська в №6 за 1965 р. (с.129-131) аналізує «Бібліографічні показники на сторінках «Науково-інформаційного бюлетеня Архівного управління», де друкуються бібліографічні праці, інформації та рецензії на нові бібліографічні видання, огляди літератури.

«Для істориків, - підкреслює Сороковська, - цінним є показник, що розкриває зміст 57 номерів журналу «Літопис революції за 1922 - 1933 рр.» Цей журнал уже став бібліографічною рідкістю».

Бібліографуванню історико-архівної літератури та літератури з архівознавства присвячені посібники, складені В.Скориною, Л.Хмілем, С.С.Кукреш.

Важливим, на думку автора публікації, є те, що в «Бюлетені» розкрито зміст наукових записок, праць істориків Дніпропетровського, Київського, Львівського, Одеського, Ужгородського, Харківського і Чернівецького університетів за 1939 - 1957 рр., «Вісником Академії наук Української РСР» за 1928-1952 рр., наукових записок і тематичних збірників інститутів суспільних наук АН УРСР за 1943 - 1960 рр.

Досвідчений бібліограф Сороковська віддає належне праці своїх колег, які виконали велику копітку роботу. Згадує вона і про те, що авторам статей, котрі готують до друку «Історію міст і сіл Української РСР», стане в нагоді бібліографічний показник, складений Ф.П. Максименком. Але принципово оцінюючи бібліографічні праці «Бюлетеня», справедливо вказує і на недоліки в змісті показників та бібліографічних описів, уміщених у посібниках матеріалів.

У №2 за 1966 р. на с.155 надруковано невелику інформацію про біобібліографічний словник «Історики-науковці Радянської України» щодо підготовки якого було висунуто пропозицію на засіданні бюро Проблемної наукової ради «Історія історичної науки в Українській РСР».

«75-річчю з дня народження Ю.О. Меженка»

присвячує своє дослідження Ф.К.Сарана в №6 за 1967 р. (с.135-137).

В останні роки стало можливим користуватися особовим архівом цього відомого українського бібліографа, книгознавця, бібліотекознавця, відповідального редактора журналу «Бібліологічні вісті». З'явилися й цікаві дослідження його наукового доробку (зокрема, монографія Н.В.Стрішенець «Бібліографічна спадщина Юрія Меженка» та праці інших дослідників, наприклад Г.І.Ковальчук).

Наприкінці 60-х років публікація Ф.К.Сарани була чи не єдиною про Меженка (послідовно й наполегливо намагався привернути увагу громадськості до постаті Меженка ще Я.Р.Дашкевич).

Зрозуміло, з позицій сьогоденної інформаційної бази деякі позиції статті Сарани потребують роз'яснень.

При всій повазі до автора матеріалу, не можна погодитися з такими його словами, що «В 20-х роках Ю.О.Меженко пише велику кількість статей з питань книгознавства та бібліографії», оскільки обсяг творчого доробку цього дослідника дещо скромніший, хоча можна зрозуміти й явну симпатію Сарани до Меженка.

Федір Кузьмович завуальовано пише про від'їзд Меженка в Ленінград у 1934 р, власне, першу еміграцію того з України. Не міг Сарана написати й про другу, і теж у Ленінград, таку ж вимушену еміграцію.

Олександр Матвійович Лазаревському присвячує свою публікацію С.В.Сороковська «Перший український бібліограф-історик» (1968, №2, с.114-117). Коротко охарактеризовано бібліографічний доробок відомого українського історика, детальніше - його першу бібліографічну працю «Опыт указателя источников для изучения Малороссийского края в историческом и географическом отношениях» (1853). У 1858 р. побачив світ його «Указатель источников для изучения Малороссийского края» (описано понад 550 книг і статей).

Починання Лазаревського, праці якого й сьогодні є джерелом «довідок про літературу з історії України від початку книгодрукування до середини XIX ст.», підтримали українські історики П.С.Єфименко та Г.О.Милорадович. Отже, в Україні ще тоді закладалися традиції вітчизняної бібліографії.

1968, №1, с.32-40. Рубрика «З історії розвитку історичної науки в УРСР». С.В.Сороковська дає короткий історичний нарис «Розвиток історичної бібліографії в Українській РСР», аналізуючи бібліографічний доробок українських спеціалістів у цій галузі за сорок років. І хоча стаття сьогодні потребує суттєвих коригувань щодо фактичного

матеріалу, на жаль, подібного огляду з 1968 до 1998 р. ніхто з фахівців не зробив.

Позитивною ініціативою редакції УІЖ був початок друкування в №8 (1968) бібліографії з певної тематики. У даному числі подано бібліографію праць «Українська РСР у міжнародних відносинах в післявоєнний період», що тоді добре прислужилося фахівцям і ще раз засвідчило важливість цієї галузі для наукових досліджень.

У №7 за 1970 р. на 156 с. публікується «Бібліографія історії Великої Вітчизняної війни на Україні», що теж була ґрунтовним джерелом для дослідників.

Матеріал «Про діяльність фронтових бібліотек у 1944 р.» П.П.Бушуєва (Москва) в №6 (1971 р., с.84-86) ще раз нагадує сучасним дослідникам про те, що бібліотечний процес в Україні під час Великої Вітчизняної війни є не тільки маловідомою сторінкою, а й не дослідженою. І, на жаль, ніхто поки що з аспірантів чи з пошукувачів не обрав цю важливу тему за дисертаційне дослідження.

Самопожертва, щиросердна відданість справі фронтових бібліотекарів, чимало з яких загинуло на фронтах Великої Вітчизняної, тисячі були важко поранені, безперечна і достойна ґрунтового наукового дослідження.

Матеріалом «Бібліотека М.А.Марковича» (№1, 1973, с.108-111) Є.О.Колесник хотіла привернути увагу наукової громадськості до багатих фондів ЦНБ АН УРСР.

Коротко подається біографія відомого українського історика, поета, письменника, фольклориста. (Першим надрукувала дослідження діяльності Марковича «Киевская старина»). Характеризується фонд його приватної бібліотеки й визначається її наукова й історична цінність.

У рубриці «Хроніка та інформація» (1973, №4, с.158-159) опубліковано надзвичайно цікаву замітку співробітника нашої Бібліотеки П.А.Сотниченка «Про створення київського музею Г.С.Сковороди».

У зв'язку з відзначенням 250-річчя від дня народження великого українського філософа, Президія АН УРСР прийняла постанову і схвалила план ювілейних заходів, які поряд з іншими передбачали розміщення музею Г.С.Сковороди в колишньому будинку Києво-Могилянської академії, де учився мислитель (тоді філія №1 ЦНБ АН УРСР, Набережна-Микільська, 2-а).

П.А.Сотниченко зазначає: «Організація музею почалася із збирання експонатів. Перші з них уже надійшли в грудні 1972 р. від Українського республіканського ювілейного комітету по відзначенню 250-річчя від дня народження Г.С.Сковороди - фарфорова ваза з портретом Г.С.Ско-

вороди і рушник, подарований Комітету від м. Чернух, великий портрет філософа, який був замовлений для урочистого засідання, що відбулося 1 грудня 1972 р. у приміщенні Київського театру опери і балету, бюст, ювілейні видання творів мислителя, медалі тощо. Було влаштовано постійно діючу виставку «Григорій Сковорода».

Наголошується, що «організація музею Г.С.Сковороди - почесне завдання для Центральної наукової бібліотеки АН УРСР».

Тобто, 26 років тому було розпочато дуже цікаву справу, чи, може, тільки так видається? Як відомо, сьогодні при Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського такого музею нема. Що ж сталося? І чи можливе відновлення і, навіть, продовження почину не таких уже й далеких років, адже йдеться про незвичайний та оригінальний музей - музей ученого при Бібліотеці.

Проте проблема, мабуть, не настільки однозначна, як може здатися з першого погляду. До бібліотекознавців, до працівників культурно-просвітницьких центрів тут виникає чимало запитань: наскільки це доцільно - музей при бібліотеці (у великому і невеликому місті). Коли - так, то якою повинна бути ця установа, її статус, імідж у суспільстві, призначення? Чи є подібні приклади бібліотечних музеїв в Україні, за кордоном? Бібліотекарі чогось не поспішають висвітлювати цей аспект на сторінках нашого журналу. В інших - теж не пригадуються подібні публікації.

Отже, публікація П.А.Сотниченка і через понад два десятиліття спонукає до конкретного дослідження, роздумів.

Працю М.П.Гуменюк «Українські бібліографи XIX - початку XX ст. Нариси про життя та діяльність» рецензують Ф.І.Стеблій і В.Т.Полек у №3, 1971, с.139-141 (рубрика «Критика та бібліографія»).

Автори пишуть ніби сьогодні: «Для вивчення історії вітчизняної бібліографії, зокрема української, зроблено ще дуже мало: немає ні узагальнюючих досліджень, ні більш-менш ґрунтовних нарисів про багатьох її діячів». Звичайно, не обійдемо увагою цікаві праці Н.Королевич.

Рецензенти віддають належне роботі Гуменюка, що є «підсумком багаторічних творчих пошуків». Книга складається з ряду нарисів і ця архітектоніка побудови стала по суті традиційною для наступних праць такого плану інших українських дослідників.

Ми дозволимо собі не погодитися із закидом Ф.І.Стеблій та його співавтора, які до недоліків книги Гуменюка відносять брак широкої характеристики епохи. По-перше, її автор писав не

історичну працю, навіть не історичні нариси, а біобібліографічні. По-друге, поверхове висвітлення різних історичних періодів, а Гуменюк розповідав про діячів, які жили в різні роки, тільки б захащило роботу.

О.К.Олейниченко в матеріалі «Створення книжкових фондів бібліотек на Україні в 1917-1920 рр.» (1973, №5, с.85 - 89) порушує «питання комплектування бібліотек, що створювалися, необхідною політичною літературою».

Матеріал співробітника ЦНБ П.А.Сотниченка «З історії філіалу Центральної наукової бібліотеки АН УРСР» написаний небайдужою людиною. Цікаве твердження автора статті, що бібліотека Київської академії по суті є першою науковою книгозбірнею в Україні, фундаторами якої були І.М.Борецький, П.Сагайдачний, Л.Зизаній, П.Могила, І.Гізель, В.Ясинський та ін. Дослідник розкриває історію створення бібліотеки, її формування, комплектування фондів. 30 квітня 1923 р. за постановою Президії Укрголовпрофосвіти книгозбірню Академії було передано ВБУ (прибл. 250 тис. прим. - монографії, журнали, газети, ноти, карти, атласи, рукописи тощо).

4 грудня 1923 р. Рада ВБУ прийняла рішення назвати бібліотеку і будинок колишньої Академії Філією Всенародної бібліотеки України». У матеріалі ґрунтовно і з професійним знанням справи розкриваються особливості і специфіка роботи цього підрозділу, її процес. Наголошується на непересічній цінності фонду Філії, де було зібрано праці, які належать до найкращих надбань людської думки.

У рубриці «Наш календар» (1977, №3, с.132 - 133) надруковано інформацію С.Н.Іоффе «До 100-річчя заснування бібліотеки ім. В.Г.Короленка в Чернігові».

Управлінні книгозбірні, колись організованої О.А.Піщанським, свого часу були Михайло Коцюбинський, Микола Вороний та інші відомі українські письменники й громадські діячі й це, безперечно, позитивно вплинуло на її діяльність.

Ім'я Володимира Короленка було присвоєно бібліотеці в 1922 р. На час свого ювілею її фонд становив близько 800 тис. од.зб.

До цікавої сторінки історії повертає стаття А.В.Юрченка «Розвиток мережі сільбудів і хатчиталень на Україні» (1921 - 1925 рр.)» (1978, №11, с.95-100).

На хати-читальні (на 1 липня 1921 р. їх в Україні налічувалося 5669) було покладено важливе завдання: ліквідація неписьменності та малописьменності, а, крім того, й ідеологічне розповсюдження серед селян газет та політосвітньої літератури. При хатах-читальнях організовували-

ся сільськогосподарські гуртки, які працювали під керівництвом учителів та лікарів.

За всеукраїнським переписом, членами товариств «Селянський будинок» у 1924 р. було охоплено 87119 осіб.

Матеріал *Л.П.Вовк* «Підготовка бібліотечних працівників в Українській РСР у післявоєнний період» подано в рубриці «Замітки» (1978, №1, с.71-75). Автор звертає увагу на сумну статистику: багато бібліотечних працівників загинуло на фронтах Великої Вітчизняної війни і зазначає, що частина з тих, хто вижив, «залишилася в лавах Радянської Армії». Плинність кадрів у бібліотеках, набула в повоєнний час значного обсягу.

Для поліпшення ситуації при культосвітніх технікумах і Харківському державному бібліотечному інституті відкриваються відділи заочного навчання, короткотермінові курси. За перші роки післявоєнної п'ятирічки Київський технікум випустив 800 бібліотечних працівників. 16 технікумів, котрі діяли тоді в УСРР, щорічно випускали понад тисячу фахівців.

Крім того, розгорнулася робота, спрямована на підвищення кваліфікації бібліотечних працівників без відриву від виробництва. Для цієї категорії запроваджується щорічна атестація. Київська обласна бібліотека провадила лекції з бібліотечної справи, практичні заняття для студентів-заочників, здійснювала підготовку і перепідготовку працівників сільськогосподарських бібліотек на шестимісячних курсах, постійно діючих семінарах, робила огляди фахової літератури. Важливу роль, підкреслює Вовк, тут відіграв і щомісячний журнал «Культурно-освітня робота».

У рубриці «Критика та бібліографія» (№1, 1979, с.147-148) надруковано рецензію А.В.Хідекелі на монографію «История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР» (Київ: Наукова думка, 1979, 227 с.). Автор матеріалу вважає, що в монографії досить повно висвітлено діяльність Центральної наукової бібліотеки України ім. В.І.Вернадського АН УРСР, розкрито її багатогранну роботу по бібліотечно-інформаційному обслуговуванню вчених і спеціалістів, взагалі читачів, узагальнено багатий досвід по формуванню фондів, організації науково-інформаційної системи, використанню сучасних методів досліджень в галузі бібліотекознавства і книгознавства.

З цією високою оцінкою не можна не погодитися. Праця відіграла свою важливу роль, оскільки була, по суті, першою узагальнюючою роботою, де здійснено спробу комплексно висвітлити діяльність найбільшої бібліотеки України.

Не закидатимемо ні упорядникам, ні авторам, ні тим більше рецензенту інколи не тільки суттєві

неточності, замовчування історичної правди, часом свідоме, а часом і не свідоме, оскільки в ті роки ще багато джерельних документів не було введено в науковий і культурний обіг (значну частину просто не дозволялося оприлюднювати), як і те, що А.В.Хідекелі до прорахунків, «допущених авторським колективом», відносить відсутність загальної характеристики «політичної обстановки на Україні в 20-ті роки, внаслідок чого важко уявити собі, як проходив процес організації, а також і перший етап діяльності ЦНБ АН УРСР».

То був умисний крок авторів і редколегії, правду про заснування Бібліотеки писати було не можна, оскільки і її створення, і перший етап роботи припадав на часи гетьмана Скоропадського.

Утім, А.В.Хідекелі має рацію щодо не дуже стрункої структури монографії, повторень, браку глибокого аналізу та наукової оцінки бібліотечного процесу і діяльності Бібліотеки. Але рецензент не пропонує і свого бачення концепції написання подібних монографій і не робить жодної спроби проаналізувати ці аспекти.

І лише в 1998 р. вийшла друком наукова монографія «Історія Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. 1918-1941» професорів - акад. НАН України О.С.Онищенко та д.і.н. Л.А.Дубровіної. Праця відрізняється від своєї попередниці принциповими моментами: не тільки введенням значної кількості нових архівних документів, глибоким, прискіпливим їх науковим аналізом, а головне - концептуальним підходом - розробкою нової наукової періодизації діяльності Бібліотеки, архітектонікою моделі національної бібліотеки. Тобто, це вже не просто праця-довідник, це - наукове дослідження, яке є базовим підґрунтям для подальших історичних та бібліотекознавчих розвідок.

Упорядники «Покажчика бібліографічних посібників з історії Української РСР (1966-1977 рр.) О.В.Молодчиков та С.В.Сороковська в №10 за 1980 р. (с.154-159) підкреслюють важливість систематичного друкування в УІЖ покажчиків бібліографічних посібників з історії УРСР.

У рубриці «Трибуна молодого автора» (1989, №1, с.74-79) друкується стаття *В.М.Матяха* «Українська радянська бібліографія джерел з історії України доби феодалізму (1946-1986 рр.)» із заголовком, котрий обіцяє аналітичний матеріал, проте жанр публікації навіть важко визначити, оскільки це, скоріше, короткі анотації на праці з бібліографії. Дано високу оцінку покажчика, підготовленого в Інституті історії АН УРСР: Гудзенко Л.М., Дмитрієнко М.Ф., Шелюх Т.М. Радянське видання документальних мате-

ріалів з історії України, 1917-1968: Бібліографічний покажчик. - К., 1970. - 119 с. Виділяє автор і посібник, підготовлений ЛНБ ім.В.Стефаника: Визвольна війна українського народу 1648 - 1654 р.: Возз'єднання України з Росією: Анотований покажчик рукописних матеріалів бібліотеки. - Львів, 1954. - 115 с.

Далі Матях називає праці, які й досі не втратили свого значення для науки: Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник: стародруки. Каталог. - К., 1971. - 79 с.; Максименко Ф.П. Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках, 1574 - 1800; Зведений каталог. - Львів, 1975. - 127 с.; Ісаєвич Я.Д. Львівські видання XVI - XVIII ст.: Каталог. - Львів, 1970. - 45 с.; Микитась В.Л. Давні рукописи і стародруки: Опис і каталог. - Ужгород, 1961. - Ч.1. - 95 с.; 1964. - Ч.2. - 83 с.; Микитась В.Л. Давні книги Закарпатського державного краєзнавчого музею: Опис і каталог. - Львів, 1964. - 85 с.; Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. - Львів, 1981. - Кн.1 (1574 - 1700). - 131 с.; 1984. - Кн.2. - Ч.1 (1701 - 1764). - 131 с.; Кн.2. - Ч.2 (1765 - 1800). - 127 с.; Видання Івана Федорова: Каталог / Склад. Запаско Я.П., Ісаєвич Я.Д. - Львів, 1983. - 203 с. та ін. Це - справді солідний підсумок надзвичайно копіткої і цінної для дослідників праці.

Але, на жаль, автор не здійснив аналізу та порівняння методології підготовки унікальних праць, не охарактеризував їх особливості як бібліографічного феномену, обійшов увагою змістову частину і наповненість, не простежив концептуальні підходи у відборі матеріалів, нічого не сказав про укладачів та індивідуальні особливості їх роботи. Тобто, про перелічені посібники можуть, власне, судити тільки ті, хто з ними ознайомлений.

Завсектором масової пропаганди літератури ДІБ УРСР С.Л.Обертень інформує про «Читацьку конференцію в Історичній бібліотеці» в №10, 1989, с.152. Повідомляється про зустріч колективу книгозбірні з заступником головного редактора УІЖ, к.і.н. В.М.Ричкою. Отже, працівники цієї бібліотеки вважають журнал і своїм періодичним органом. Тому-то і тодішня заввідділом історичного краєзнавства А.М.Комська (нині - заступник директор ДІБ України) запропонувала ввести в УІЖ рубрику «Бібліографія бібліографів». Цікава пропозиція, яку чомусь не було втілено.

В.М.Матях (1990, №1, с.149, рубрика «Критика та бібліографія») позитивно рецензує працю Є.О.Колесник «Книжные коллекции Централь-

ной научной библиотеки Академии наук УССР» (Київ: Наукова думка, 1988, 115 с.), що є першою в українській радянській історіографії спробою висвітлити створення великих книжкових колекцій.

У роботі Колесник рецензент виділяє три основні теми: історія бібліотеки Київського університету (подано схему розміщення книжок бібліотеки), Київської 1-ї гімназії та Колегії Павла Галагана (особливий інтерес, безперечно, становить розділ рукописів).

ДІБ по праву вважається координуючим центром в Україні в галузі історично-краєзнавчої бібліографії. До укладання покажчиків залучаються провідні науковці Академії наук України. Л.Ю.Ступак, провідний бібліограф ДІБ, ще раз звертає на це увагу наукової громадськості. Особливо спиняється вона і на підготовці покажчика «Історія інтелігенції Української РСР. 1917-1990 рр.».

Автор справедливо наголошує на печальній ситуації, яка і нині, на жаль, не змінилася: трудомістка і копітка праця бібліографів не досягає своєї мети, оскільки ті, на кого розраховані посібники, як правило, не можуть ними користуватися через край обмежений тираж. 200 - 300 прим., зрозуміло, мізерний наклад.

Привертає увагу рецензія М.М.Бондара (1991, №1, с.154-155, рубрика «Критика та бібліографія») на монографію «Археология Украинской ССР: Библиогр. указатель. 1918-1980 / АН УРСР. Центр. научн. б-ка им. В.И.Вернадского // Сост. И.Г.Шовкопляс, Н.Г.Дмитриенко. - К.: Наук. думка, 1989. - 560 с.».

Аналізується фундаментальна праця, що є покажчиком літератури з археології України за понад 60 років. Посібник розбито на 11 розділів за схемою періодизації історії, прийнятою тоді у вітчизняній археології.

У розділі загальних праць в окрему рубрику виділено бібліографічні посібники. Назви багатьох праць, як підкреслює М.Бондар, доповнені географічними, хронологічними та іншими уточненнями. Іменний тематичний та предметний покажчики підготовлені на високому науковому рівні.

І нині, аналізуючи працю співробітників нашої Бібліотеки І.Г.Шовкопляса, археолога, бібліографа, д.і.н. і провідного бібліографа Н.Г.Дмитриенко, не можна не віддати належне повноті та всеохопності такого покажчика, вперше створеного в Україні.

Пізніше Іван Гаврилович Шовкопляс, об'єктивно оцінивши власну працю, а відгуки на неї були вельми позитивні, не тільки продовжив роботу в даному напрямі, а й удосконалив її.

Наступний випуск «Археології України. Бібліографічний покажчик 1981 - 1990 рр.» виходить у світ в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського. На превеликий жаль, учений не дожив до втілення в життя своєї ідеї.

Протягом останніх восьми років в УІЖ матеріали бібліотечного спрямування не друкуються (інколи з'являються бібліографічні покажчики). Одна з причин, можливо, та, що в 1993 р. почав

виходити професійний науково-теоретичний і практичний журнал «Бібліотечний вісник», пізніше стали видаватися «Вісник Книжкової палати України», «Бібліотечна планета» (періодичний орган Національної парламентської бібліотеки). Але до 1993 р. було два роки мовчання. Що криється за цією неактивністю представників бібліотечного процесу - ще мають відповісти історики.

Факти наукового життя. Хроніка подій

Різдвяна та новорічна листівки ХХ ст. (з фондів Сектору естампів та репродукцій НБУВ)

«З Новим роком та Різдва Христовим!» — назва оригінальної виставки ілюстрованих поштів (початок ХХ ст. — 1999 р.), що проходила в НБУВ і викликала невіддільний інтерес у численних відвідувачів.

Традиція побажань з приводу цих свят у письмовій та усній формах належить до найдавніших, але тільки з появою ілюстрованої пошти розширилися географічні межі привітань, які згодом набули масового характеру. В Україні подібна творчість спочатку розвинулась на західноукраїнських землях.

Зростання зацікавленості листівкою зумовило появу нової галузі промисловості, стимулювало фантазію художників-ілюстраторів. Так, за оригінальними творами львівського маляра Ярослава Потрака було видано вітальні пошти: різдвяні, новорічні, великодні тощо. Серія різдвяних карток вийшла друком у 1912-1913 р. у Львові (видавець — Г.Гануляк). У них відбито багатогранну обрядову архаїку цих свят, майстерно зображено деталі народного побуту та звичаїв: веселу ватагу колядників біля хати, церковну службу в ніч на Різдво, родину за святковим столом, дідух - символ багатства, спокою, умиротворення та щастя.

Післяреволюційні роки — час загальної заборони релігійних свят і, як наслідок, різдвяні листівки зникають аж до 90-х років ХХ ст., поступаючися місцем новорічним вітанням.

Невелику, але винятково цікаву частину колекції поштів НБУВ становлять новорічні листівки періоду Великої Вітчизняної війни. Вони не тільки слугували зв'язком між фронтом і тилом, а й часто містили патріотичні заклики. Сюжети, крім елементів традиційної новорічної символіки, відображають атрибутику воєнних

років: по засніженому полю танки мчать на Берлін, або старий 1944 рік відлітає у минуле на бойовому літаку, а новий 1945 — парашутом спускається на землю, тримаючи в руці лаврову гілку, символ перемоги. Невисокої поліграфічної якості, обмежені в колористичному вирішенні, ці пошти все ж привносили у воєнну дійсність тепло, надію на мирне життя.

За оформленням листівок, виданих у 50 - 80-х рр., можна простежити вдосконалення матеріально-технічної бази видавництва, зростання професійної майстерності художників-ілюстраторів. З 70-х років відбувається подальше піднесення образної виразності, ускладнюється композиційна побудова.

Привертають увагу листівки, сюжет яких має елементи українського національного колориту (художниці Г.Горобієвська, Є. Миронова, З.Васіна).

Сучасні художники, по-новому осмислюючи вічну тему, створюють оригінальні за змістом сюжети. Вітальні листівки в їхньому виконанні позначені високим професійним рівнем, багатством фантазії, пошуками нових образів і композиційних рішень. Йдеться про доробок Н.Щоріної, Р.Цессіна, С.Іванова, В.Зарубіна, Л.Даниловської, Т.Лукомської, І.Биченка, Т.Зеленченка, Н.Коробової, А.Юхимця та ін. На маленькій художній площині майстри пензля творять цікаві графічні розповіді, а то й цілу поему з різдвяно-новорічної тематики.

У святкові дні ми вітаємо один одного, бажаючи щастя, здоров'я, миру та злагоди, а донести наші почуття, долаючи простір і час, допомагає вітальна пошта.

*Тетяна Галькевич,
м.н.с. Сектору естампів та репродукцій НБУВ
Людмила Гутник,
бібліотекар 1-ої категорії того ж підрозділу*

Ніна Березюк,

головний бібліотекар Центральної наукової
бібліотеки ХДУ

БІБЛІОТЕЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ (сторінки історії)

Простежуючи великий шлях, який здолало наше вітчизняне бібліотекознавство, можна з впевненістю сказати, що історія бібліотечної освіти зароджувалася саме в Харкові, де і перший бібліотечний вуз. На порозі ХХІ ст. він відзначає своє 70-річчя.

Ще наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. Л.Б.Хавкіна, К.І.Рубинський та інші наголошували, що в Росії професія бібліотекаря не набула необхідної значущості, а системи професійної підготовки бібліотекарів взагалі не існує. Тільки в 1911 р. Перший всеросійський з'їзд з бібліотечної справи чітко окреслив статус бібліотекаря, визнавши цю професію як особливу, «вчену», котра потребує спеціальної освіти. На жаль, пропозиції відомих бібліотекознавців К.І.Рубинського, А.І.Калішевського, Н.С.Сафронова про створення кафедр бібліотекознавства і бібліографії при Санкт-Петербурзькому та Харківському університетах, про викладання курсу бібліографії у вищих навчальних закладах не підтримала більшість з'їзду. Він віддав перевагу курсовій системі бібліотечної освіти, що згодом відбилось у відкритті короткотермінових бібліотечних курсів народного університету т.Шанявського в Москві (1913), численних курсів у різних містах.

Перші пореволюційні роки - час пошуку форм і методів організації професійної бібліотечної освіти. Але її створення почалося з руйнації старої академічної школи як «архаїчної». Сумнозвісна реформа вищої школи в Україні знищила університети. На руїні колишнього Харківського університету в 1921 р. відкривається Харківський інститут народної освіти (ХІНО) із факультетами професійної освіти та соціального виховання [1] й політосвіти (згідно з постановою РНК УСРР від 13 вересня 1925 р.) [2]. Це була єдина установа в Україні такого профілю з трирічним курсом навчання, згодом - чотирирічним. Навчальний план факультету (сюди прий-

мали тільки членів КП(б)У та ЛКСМУ віком від 20 до 32 років, котрі мали не менше одного року стажу політосвітньої роботи [3]) зорієнтувався на підготовку універсального політосвітника, організатора й керівника великих політосвітніх установ. Додатково на базі основної підготовки з третього курсу навчання передбачалися такі спеціалізації: 1) шкільно-курсова; 2) книжно-бібліотечна; 3) екскурсійно-музейна. Але названі умови не давали можливості отримати вищу освіту безпартійним працівникам бібліотек з великим стажем роботи.

Бракувало педагогічних кадрів. Якщо на факультетах професійної освіти й соціального виховання працювали відомі вчені колишнього університету професори Д.І.Багалій, О.С.Грузинський, А.А.Слуцьких, Є.С.Хотинський, Д.М.Синцов, М.П.Барабашов та багато інших, чиї прізвища не потребують коментарів, то новостворений факультет таких викладачів не мав. З часом організаторами навчального процесу стали партійні й профспілкові працівники, ветерани партії, керівники установ Наркомосу.

Факультет у зв'язку зі специфічним характером та новизною радянської політосвітньої справи, відсутністю наукової та навчальної літератури об'єднував у собі ознаки, з одного боку, навчальної, а з другого, - лабораторно-наукової установи, де політосвітній матеріал викладався і оформлявся в нові наукові дисципліни шляхом співробітництва лекторів та студентів [4].

Інститути народної освіти потребували реорганізації: ХІНО все більше ставав вузом з абсолютно різними факультетами, з різними методами роботи, які не могли забезпечити швидкої підготовки висококваліфікованих спеціалістів. Його

розгалужують на ряд нових інститутів. 9 липня 1929 р. факультет політосвіти був реорганізований у Харківський інститут політичної освіти (ХІПО) [5]. Від підготовки організатора політосвітньої роботи широкого профілю вуз переходить до підготовки організатора-методиста конкретної галузі (бібліотечної, культосвітньої, антирелігійної), який володів би достатнім обсягом знань і навичок у відповідній сфері роботи. Випускники ХІПО мали стати й викладачами бібліотечних дисциплін політосвітніх і педагогічних технікумів, партшкіл, тобто політосвітпрацівниками, які б могли здійснити революцію в бібліотечній роботі, її реконструкцію [6]. В інститут приймали тільки членів партії. Кафедру бібліотекознавства очолювала відомий бібліотекознавець Н.Я.Фрідьєва. Навчальний план розраховувався на 3,5 роки, спеціалізація починалася з першого курсу. 53% навчального часу відводилося для викладання соціально-економічних дисциплін, 18% - на спеціальні.

У 1930 р. ХІПО реорганізувався в Харківський інститут комуністичної освіти (ХІКО). Наступного - йому надано статус Всеукраїнського інституту комуністичної освіти (ВУІКО). Факультети: бібліотечний, книгопоширення, шкільно-курсовий, музейний, екскурсійний (туристський), атеїстичний та агітмасовий, що став провідним. Першого року стають студентами 300 осіб, в наступні - 500 і 750. Набір на бібліотечний факультет не перевищував 60 осіб. На початок 1932-1933 н. р. у ВУІКО налічувалося 1378 студентів (77% - робітники, 16% - селяни, 7% - службовці). Його бібліотечний факультет ставить за мету підготовку не політосвітпрацівника, а саме бібліотечного.

30-ті роки - період боротьби з т. зв. «українським буржуазним націоналізмом», що, безумовно, позначається на діяльності вузу. Кафедра бібліотекознавства викриває «помилки» окремих викладачів (Гаврилюка, Годкевича, Куліківського, Фрідьєвої). Аналізуючи науково-методичні розробки звинувачених, їм закидають троцькізм, антиленінське тлумачення окремих питань бібліотечної справи.

Незважаючи на негативні явища в суспільстві, мережа бібліотек в Україні зростає. За переписом 1934 р. в республіці діє 28130 стаціонарних і 17287 пересувних бібліотек. Їх книжковий фонд зріс з 9 млн. у 1911 р. до 124 млн. у 1934. Для обслуговування такого масиву були необхідні тисячі спеціалістів, а вузи випускали лише незначну кількість від потрібного числа.

За 1929-1932 рр. в системі вузів політосвіти в Харкові вищу освіту одержало всього 80 осіб (у тому числі в 1929 р. - 30, 1930 - 18, 1931 - 15, 1932 - 17).

Розуміючи, що денне відділення не розв'яже кадрової проблеми, керівництво ВУІКО порушує питання про підготовку фахівців бібліотечної справи без відриву від виробництва. У грудні 1932 р. бібліотечні працівники України та бібліотечний факультет ВУІКО включаються в соцзмагання зі своїми ленінградськими колегами, беруть зобов'язання, спрямовані на подальше підвищення кваліфікації і вимагають від Наркомосу республіки відкриття вечірнього факультету [7].

Готуючись до XVII з'їзду партії, ВУІКО вирішує відкрити його (без відриву від виробництва) [8].

Наказом Наркома освіти УРСР від 24 січня 1934 р. при ВУІКО утворюється перший в Україні бібліотечний факультет з трирічним терміном навчання і планом прийому 100 осіб (функціонує з 15 лютого 1934 р.). Організація трьох курсів, з яких другий та третій були укомплектовані зі студентів робосівського університету, спричинила великі труднощі в складанні навчального плану, який включав відповідні цикли: соціально-економічний - 43%, спеціальний - 48%, вивчення іноземних мов - 9%. Це був перший навчальний план з переважною більшістю годин для вивчення спеціальних дисциплін. Теорія мала органічно поєднуватися з практикою залежно від типу бібліотеки. З 85 студентів першого курсу 21 працював у профспілкових бібліотеках, 10 - у політосвітніх і дитячих, 27 - у бібліотеках вузів і різних установ.

З вересня 1934 р. в Києві починає працювати бібліотечний факультет ВУІКО як його філія. У січні 1935 р. виникає потреба в новому наборі (100 осіб).

Постанова ЦВК СРСР від 27 січня 1934 р. «Про бібліотечну справу в Союзі РСР», вказуючи на недоліки в організації бібліотечної роботи та підготовці спеціалістів, зобов'язала збільшити прийом на бібліотечні відділи всіх вузів країни. На виконання цієї директиви ВУЦВК і Рада народних комісарів УСРР приймає постанову «Про роботу масових бібліотек», якою ставить завдання забезпечити підготовку керівного складу не менше, ніж наполовину з вищою освітою і встановлює набір до бібліотечного факультету ВУІКО на 1934-1935 рр. (в кількості 500 осіб, з них - 100 на вечірній факультет).

Практика підготовки бібліотечних працівників на бібліотечних факультетах вузів комуністичної освіти і педвузів себе не виправдовувала. Наказом НКО УСРР №727 від 1 липня 1935 р. ВУІКО реорганізується в Український бібліотечний інститут з трирічним курсом навчання і трьома факультетами підготовки бібліотечних працівників для масових бібліотек [11]. Створенням УБІ завер-

шилась багаторічна трансформація ряду вузів системи політосвіти в самостійний вищий бібліотечний навчальний заклад. Вимоги до партійності залишаються: 64% - комуністи, 31% - комсомольці. Поступово бібліотечний вуз формує власний колектив викладачів спецдисциплін, котрі мають досвід бібліотечної роботи.

Багато зусиль організації першого бібліотечного вузу України віддали О.Троїцька, Р.Фалькович, С.Комський, Л.Костелі, І.Гудесман, О.Майборода та ін. До кафедри бібліотекознавства було направлено частину аспірантів Українського науково-дослідного інституту книгознавства, реорганізованого 1936 р. в науково-методичний кабінет бібліотекознавства і бібліографії при бібліотечному управлінні НКО. В УБІ як єдиній вищій бібліотечній школі в Україні, що готує бібліотекознавців, бібліографів, викладачів, працює аспірантура. Її завдання - підготовка науковців, викладачів вузів.

Інститут збільшував випуск фахівців. Якщо з 1927 по 1935 р. усі політосвітні вузи (ХІНО, ХШО, ВУІКО) підготували 176 бібліотечних працівників вищої кваліфікації, то в 1936 р. - 200; у 1937 - 291.

На початок 1937 р. становище з їх підготовкою дещо покращилося. При УБІ працюють двомісячні курси перепідготовки завідувачих районними бібліотеками (200 осіб), курси для підготовки бібліотекарів дитячих бібліотек на 120 осіб. Але зростаючі потреби в кадрах ці заходи не задовольняють. На місцях сотні бібліотекарів з великим стажем фахової роботи, виступаючи на різних нарадах, наполягають вирішити питання про організацію заочного навчання. Серйозною проблемою в бібліотечних технікумах стає нестача викладачів спецдисциплін. УБІ планує збільшити їх підготовку саме на факультеті без відриву від виробництва.

На 1 січня 1937 р. всього бібліотекарів в Україні в системі Наркомосу (без шкільних) було 4406 осіб, у т.ч. з вищою освітою - лише 113, із середньою - 920; освіту нижче середньої мали 3373 осіб.

Наркомосвіти УРСР видає два накази від 26 квітня 1937 р. про УБІ, зміст яких суперечить існуючій ситуації: наказ №597: згідно з ним інституту надається право готувати бібліотечні кадри з додатковою кваліфікацією викладачів української та російської мов в неповній середній школі та бібліотечних технікумах; наказом №598 скасовувався набір вступників до перших курсів без відриву від виробництва до УБІ та його Київського і Одеського філіалів. Натомість цим же наказом збільшується прийом до екстернатури при УБІ на 100 осіб.

Таке рішення Наркомосвіти аргументує тим,

що УБІ своїми контингентами, в основному, забезпечує потреби щодо висококваліфікованих кадрів бібліотечних працівників. Ствердження більш ніж дивовижне.

Додаткова кваліфікація викладачів мови, яку згідно з наказом інститут міг надавати своїм випускникам, дозволяла їм не йти на бібліотечну роботу. Закриття факультету підготовки без відриву від виробництва УБІ виключало можливість одержання спеціальної освіти практичними працівниками бібліотек України.

Журнал «Радянська бібліотека» в передовій статті «Увагу бібліотечній справі» суворо критикував діяльність НКО УСРР з керівництва підготовкою бібліотечних кадрів, безвідповідальність рішень вищезазначених наказів НКО [12].

Мабуть, екстернатура, на яку покладав надії Наркомос, не набула бажаного розвитку, бо публікацій або архівних матеріалів, пов'язаних з її діяльністю, віднайти не вдалося.

Безумовну недалекоглядність рішень Наркомосу і керівництва УБІ підтвердила історія. Саме широке розгортання підготовки спеціалістів без відриву від виробництва дозволило вже в повоєнні часи забезпечити бібліотеки України фахівцями вищої кваліфікації, піднести рівень бібліотечної роботи.

3 серпня 1939 р., згідно зі Статутом, затвердженим Всесоюзним комітетом у справах вищої школи, УБІ було перейменовано в Харківський державний бібліотечний інститут. Відбулися суттєві структурні зміни: вперше відкрито факультет бібліографії, відновлено заочний факультет. Контингент ХДБІ в 1939-40 н.р. становив 968 осіб, у 1940 - 41 рр. - 1039 осіб.

Велика Вітчизняна війна перервала діяльність вузу. Не маючи змоги евакуюватися, Харківський бібліотечний інститут припинив свою діяльність. Сотні викладачів і студентів пішли на фронт, багато з них загинули, захищаючи Батьківщину.

26 травня 1945 р. постановою Ради Міністрів України вуз було відновлено. ХДБІ, створивши філіал у м. Києві, дав життя другому в республіці бібліотечному вузу. Консультпункт у Львові допоміг у підготовці кадрів для західних областей.

У 1964 р. вуз було реорганізовано в Харківський державний інститут культури (ХДІК), бібліотечний факультет якого зі щорічно зростаючим контингентом обох форм навчання вніс гідний вклад у підготовку висококваліфікованих спеціалістів.

Подальша історія розвитку бібліотечної освіти в Україні пов'язана також зі становленням і розвитком молодих бібліотечних вузів. Але це вже тема іншої статті.

У 1998 р. ХДІК одержує новий статус - Академії культури.

Своєрідна, не маюча аналогів у світовій практиці, вища бібліотечна школа колишнього Союзу сформувалась у бібліотечні факультети, інститути, згодом університети, академії. Але тільки тепер ця освіта виходить на якісно новий рівень підготовки фахівців. В її основі мають бути

високі духовні ідеали, широка загальна культура і професіоналізм тих, хто працюватиме у нашій галузі в третьому тисячолітті.

Майбутня об'єктивна історія українського бібліотекознавства, безумовно, визначить внесок першого бібліотечного вузу України в становлення і розвиток бібліотечної освіти.

1. Бюлетень Укрглавпрообра. - 1921. - №2. - С.5.
2. Бюлетень НКО УССР. - 1925. - № 6 (11). - С.20.
3. Правила прийому до ХІНО // Освіта на Харківщині. - 1925. - № 9. - С.2-3.
4. Зільберштейн А. Факультет політосвіти Харківського ІНО // Зап. Харк. ІНО ім. Потебні. - Х., 1926. - Т.1. - С.119-133.
5. ЦД ОРЖ УРСР. - Ф.166, оп. 14, спр. 4583, арк. 223.
6. Фридьєва Н.Я. Подготовка библиотечных кадров на Украине // Красный библиотекарь. - 1930. - №10. - С.452-45.
7. Виклик ленінградських бібліотекарів приймаємо! // Б-ка у соц. будівництві. - 1932. - № 2. - С.1-4.

8. Фалькович Р. Вечірній бібліотечний факультет ВУІКО без відриву від виробництва // Там само. - 1934. - № 9. - С.17-21.
9. Троїцька О. Бібліотечний факультет ВУІКО в 1933-34 році // Там само. - 1934. - №9. - С.15-17.
10. Костелі Л. Київський бібліотечний факультет ВУІКО // Там само. - 1935. - № 2. - С.30-35.
11. Комський С. Подготовка и переподготовка библиотечных кадров на Украине // Красный библиотекарь. - 1936. - № 8. - С.15-19.
12. Увагу бібліотечній справі // Рад. б-ка. - 1937. - № 8. - С.5-7.

Огляди. Рецензії. Повідомлення

Міщанин В. Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки: Матеріали до національного словника «Українські гончарі». — Кн. 1. — Опішне: Українське народознавство, 1999. — 368 с.

Яскраві враження дитинства і юності, що пройшли в середовищі гончарів, переросли в потребу знання своїх родових начал, пракоренів земляків, а також у прагнення поділитися цим багатством з небайдужими до долі України людьми.

І ось труд автора в руках допитливого читача. Книга ошатна, багатоілюстрована. У вступному слові генерального директора Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, д. і. н. Олеся Пошивайла підкреслюється фундаментальність і значущість видання.

Словник являє собою реєстр понад 220 імен гончарів і малювальниць, відомостей про їхню діяльність. Він складається з окремих розділів про гончарство осередків, розміщених поблизу Опішного.

Кожен розділ починається з історичного дослідження про гончарний центр. Викладається історія виникнення села чи хутора, за статистичними даними можна простежити, як змінювалися кількість населення, його соціальний склад, професійні заняття жителів.

Відтворюється історія зародження, розвитку і занепаду гончарського ремесла в поселенні, наводяться дані про кількість гончарів у ньому за різні роки.

Статті про майстрів подано за абеткою і за такою схемою: прізвище, ім'я, по батькові, дата народження; місце народження; дата смерті; місце смерті та поховання; національність; родовід; життєпис майстра; гончарська спеціалізація; асортимент виробів; мистецтвознавча характеристика

творчості; особливості творчої манери; участь у виставках; місця збуту виробів; місця зберігання творів; відзначення творчості; бібліографія.

До багатьох статей подано фотопортрети гончарів чи фотографії їхніх родин; фото авторських творів, які зберігаються у фондах Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Наприкінці кожної статті наведено дані про інформаторів.

Останній розділ присвячено вченим, які вивчали промисел у досліджуваних осередках гончарства.

Наприкінці книги читач зверне увагу на схеми гончарських родоводів, список джерел словника, іменний та географічний покажчики.

Структура подання матеріалу є чіткою, продуманою, логічною системою, що максимально стисло відображає життя і діяльність представників гончарських родів.

Словник розрахований на істориків та етнографів, які займаються вивченням вітчизняної культури, а також не байдужих до історії свого народу.

Придбати видання можна в Державному музеї-заповіднику українського гончарства в Опішному за адресою: 38164, Полтавщина, Опішне, вул. Музейна, 102.

Ольга Гирман,
ст. н. с. Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному

Любов Циганкова,

заввідділом науково-методичної роботи та
соціологічних досліджень Кіровоградської ОУНБ
ім. Д.І.Чижевського

НАВЧАЮТЬСЯ УКРАЇНСЬКІ ТА ЛАТИСЬКІ БІБЛІОТЕКАРІ

У Кіровограді в рамках спільного латисько-українського проекту «10+10» відбулося навчання бібліотекарів на базі бібліотек області.

На першому етапі втілення проекту «10+10» підвищення кваліфікації фахівців бібліотечної галузі проходило стажування десяти українських бібліотекарів у бібліотеках Латвії. Ми вивчали передовий досвід колег з інформатизації бібліотек у демократичному суспільстві. А під час стажування на Кіровоградщині латиські бібліотекарі ознайомилися з роботою обласних, районних, сільських публічних бібліотек. Спеціалісти з обох країн виявили багато спільного у вирішенні професійних проблем. Зокрема, латишів особливо зацікавив досвід кіровоградських бібліотекарів з питань диференційованого обслуговування читачів, діяльності клубів за інтересами. Наприклад, знайомлячися з роботою Аджамської сільської бібліотеки №2 Кіровоградського району, наші колеги відзначили позитивність відродження українських національних обрядів («Як у Аджамці Трійцю святкують»). У Вільшанській ЦРБ було прочитано лекцію з історії поселення болгар в Україні, виступив фольклорний болгарський ансамбль «Гуденки». Бібліотекарі Новоукраїнського району ознайомилися стажистів з активними формами масової роботи. Гостям запропонували переглянути конкурс «Краща читаюча сім'я», присвячений Міжнародному дню сім'ї. Під час коктейль-презентації в Кіровоградській ЦБС було представлено анонси майбутніх заходів, серед яких: конкурс «Міс Дюймовочка-99», уривок з нової книги Л.Куценка «Час вчитися любити», «На допомогу вивчаючим Біблію», а також фрагмент літературного вечора «Лампада чистої любові» до пушкінських днів в Україні.

Як підсумок стажування в ОУНБ відбулась міжнародна наукова конференція з теми: «Консолідація. Ініціатива. Творчість». У ній взяли участь латиські, українські та російські бібліо-

текарі. Конференція відкрилася доповіддю Олени Гаращенко, директора ОУНБ ім. Д.І.Чижевського, яка презентувала міжнародний проект професійного розвитку українських та латиських бібліотекарів «10+10». Доповідь Дзідри Шміти, завідувачої Бібліотечної служби Латвії, керівника проекту «10+10», було присвячено досвіду роботи публічних бібліотек країни, їх проблемам та шляхам розв'язання. Заслужували уваги доповіді: Олени Александрової, заступника генерального директора Національної парламентської бібліотеки - «Законодавче та інформаційне забезпечення бібліотек України»; Євгенії Висоцької, старшого наукового співробітника науково-методичного відділу Національної бібліотеки Росії ім. М.Є.Салтикова-Щедріна - «Кадрові ресурси бібліотек Росії: сучасний стан, проблеми оптимізації»; Володимира Шпера, к.т.н., члена редколегії журналу «Надежность и контроль качества. Методы менеджмента качества», викладача школи менеджерів при МЕІ (Москва) - «Менеджмент - якість - людина у ХХІ столітті».

У рамках конференції працювали дві секції: «Бібліотека і влада» та «Роль бібліотек у сучасному житті суспільства». В роботі першої, окрім бібліотечних працівників, взяли участь представники органів місцевого самоврядування, заввідділами культури. Ведучими секції були Рута Цибуле, державний інспектор по культурі Балвського району Латвії, та Наталія Овчаренко, заступник начальника управління культури облдержадміністрації. Обговорювалися шляхи взаємодії публічної бібліотеки та органів місцевого самоврядування.

У роботі другої секції (керівники Олена Гаращенко та Дзідра Шміта) взяли участь Ольга Ботушанська, директор Одеської державної наукової бібліотеки ім.О.М.Горького, яка висвітлила досвід діяльності зарубіжних бібліотек, зокрема Австралії; Літа Хофмане, заввідділом персоналу Національної бібліотеки Латвії виступила з теми: «Персонал менеджмент. З досвіду роботи з персоналом Національної Бібліотеки Латвії».

Відбулася презентація он-лайн-каталогу Кіровоградської ОУНБ, який складається з 29 тис. записів, що являють собою бібліографічний опис, котрий доповнює предметна рубрика. Для автоматизації бібліотечних процесів вибрано АІБС «ІРБІС» ДПНТБ Росії. ОУНБ своїми силами переклала цей програмний продукт українською мовою і є тепер дистриб'ютором «ІРБІС» в Україні. Створений он-лайн-каталог отримав високу оцінку серед фахівців СНД.

Підбиваючи підсумки конференції, зарубіжні

колеги високо оцінили рівень проведення стажування, підкреслили насиченість програми. Були висловлені пропозиції щодо подальшого спілкування і взаємодії.

Провідною ідеєю цього проекту є намір знайти бібліотекарів, котрі бажають працювати і контактувати на належному професійному рівні в міжнародних масштабах. Гадаємо, що перші кроки до сприяння інтеграції бібліотек Латвії та України у світову бібліотечно-інформаційну мережу виявилися вдалим.

Досвід вузівських бібліотек

Інформаційне забезпечення потреб студентів та викладачів УАБС

Бібліотеку Української академії банківської справи (м.Суми) створено в 1996 р., як і навчальний заклад, складовою частиною котрого вона є. Впровадження з перших днів існування книгозбірні новітніх інформаційних технологій дало змогу закласти ефективну систему інформаційно-бібліотечного обслуговування студентів та працівників установи, зорієнтувати свої послуги на найповніше документне, фактографічне та інформаційне забезпечення їх потреб, на допомогу в підготовці висококваліфікованих спеціалістів, наукових та науково-педагогічних кадрів, проведення науково-дослідної роботи.

Понад дві тис. користувачів - студентів трьох факультетів, професорсько-викладацький склад, аспірантів, здобувачів та ін. обслуговує бібліотека.

У фонді нагромаджено навчальну літературу, збірки законодавчих і нормативних актів, наукові праці, фахові дослідження, методичні розробки, матеріали семінарів, наукових конференцій тощо - понад 75 тис. прим. літератури п'ятьма мовами. Щорічно його обсяг зростає на 13-15 тис. прим., не останню роль у чому відіграє книгообмін з іншими навчальними закладами в Україні й поза її межами, тісні зв'язки з авторами - науковцями, викладачами, практиками.

Бібліотека отримує понад 130 назв періодичних та інформаційних видань з економічної й правової тематики. Особлива увага приділяється поповненню медіатеки мультимедійними довідковими та енциклопедичними виданнями, комп'ютерними програмами, аудіо- й лінгафонними курсами іноземних мов тощо. Нині фонд бібліотеки УАБС у регіоні є найповнішим і найбільш багатоаспектним зібранням документів з питань економіки, фінансів, банківської справи, бухгалтерського обліку, юридичних дисциплін.

У бібліотеці паралельно ведуться традиційний та електронний довідково-бібліографічний апарати.

Автоматизація внутрішнього режиму забезпечує доступ до ДБА, дозволяє користуватися при бібліографічному пошуку наявними БД. В обслуговування активно впроваджується робота з базами даних на лазерних дисках, створюються власні бібліографічні проблемно-орієнтовані БД. Постійно поповнюються проблемно-орієнтовані БД - «Акціонерні товариства: організація та діяльність», «Особливості приватизації в Україні». Ведеться робота над побудовою нових БД - «Інтеграція України в світову економіку» і «Ринок праці та зайнятість в Україні».

Щоквартально виходить «Бюлетень нових надходжень».

За запитами кафедр, викладачів та інших користувачів готуються письмові тематичні добірки нових надходжень, тематичні бібліографічні списки літератури з окремих питань: «Соціальна структура України», «Правове регулювання кредитування в Україні», «Методи економічних досліджень в економіці» тощо.

Цикл заходів ІВЗ «Бібліографія на допомогу науковій діяльності і навчальному процесу» включає перегляди інформаційних і бібліографічних видань, заняття з бібліотечно-бібліографічної орієнтації, консультації з питань роботи з інформаційними джерелами, вміння правильного формулювання інформаційних запитів, бібліографічного оформлення рефератів, курсових, дипломних проектів, наукових праць.

Ми продовжуємо пошук нових форм, методів та технологій розкриття і використання інформаційних ресурсів, інформаційного обслуговування своїх користувачів.

Лариса Ониксимова,
провідний бібліограф бібліотеки УАБС

Валерій Буркат,

віце-президент УААН, акад.,

Михайло Слободяник,

директор ЦНСГБ УААН, д.і.н.

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ІСТОРІЇ АГРАРНОЇ НАУКИ УКРАЇНИ

У статті викладено основні положення програми «Історія аграрної науки і біографістика», започаткованої Президією Української академії аграрних наук та її Центральною науковою сільськогосподарською бібліотекою.

За сучасних умов інформатизація суспільства має спиратися на аналіз складного шляху, пройденого вітчизняною наукою, та на розвиток її майбутнього в єдиному контексті спадкоємності.

Створення повноцінної джерельної бази досліджень аграрної науки набуває особливого значення, адже аграрний сектор економіки України переходить у стадію реформування, а володіння інформацією та її накопичення в комп'ютерних інформаційних системах є запорукою подальшого піднесення економіки.

Здобутки аграрної науки як системи, повинної розвиватися динамічно, збагачення її новими теоріями й методами, науково-практичні досягнення тісно пов'язані з організацією науки та особистісним фактором прогресу - діяльністю вчених. Важливе значення у цьому має вивчення досвіду і джерельної бази забезпечення подальших позитивних змін завдяки включенню в арсенал її засобів сучасних інформаційних технологій.

Науку репрезентують учені як носії ідей, і установи, що покликані займатися науковим процесом, упорядковувати кадрову політику, матеріальні та фінансові ресурси, спрямовувати на реалізацію, з одного боку, ідей своїх колективів, а з іншого, - на проведення державної програми щодо прогресу науки. Всеохопне вивчення комплексу виникнення ідей, їх втілення та розвиток інформації про них як системи знання є актуальним завданням сьогодення.

Ці важливі компоненти науки нині концент-

руються і в Українській академії аграрних наук (УААН).

Об'єктивне висвітлення історії створення й діяльності УААН та її сучасного стану, динаміки наукових досліджень можливе лише на базі широкого кола різноманітних джерел, що зберігаються у державних, відомчих архівах установ УААН, бібліотечних фондах країни, передусім Центральній науковій сільськогосподарській бібліотеці УААН.

Специфіка розвитку аграрної науки в Україні, здобутки й втрати якої належно і донині не вивчені й не осмислені, зумовлена нелегким шляхом, пройденим нею з початку ХХ ст., її підвалинами, закладеними в 1917-1919 рр. під час формування державних структур і Української Академії наук, сукупністю історичних умов ХХ ст., передусім політичними подіями, що визначали загальний курс країни, державну ідеологію й умови розвитку науки в СРСР та Україні.

Аграрна історія нашої держави починається з найдавніших часів, проте основи природничої і, зокрема, аграрної науки в Україні, сконцентрованої в університетах, обмеженої у можливостях науково-дослідної діяльності, закладалися у кінці ХІХ - на початку ХХ ст. [1], коли ще не здійснився розподіл освіти та науково-дослідної діяльності. Але об'єктивний процес виокремлення останньої у самостійні організаційні форми набув стихійності в організації Українського наукового товариства в Києві, Київського агрономічного товариства, Південного товариства заохочення землеробства і сільської промисловості, Товариства сільського господарства Південної Росії (мало свої

© Буркат Валерій Петрович, Київ, 2000

© Слободяник Михайло Семенович, Київ, 2000

відділення в губернських містах і засновувало дослідні поля й станції в Полтаві, Херсоні, Одесі, Катеринославі, Харкові, Києві та інших містах). Товариства й станції проводили значну дослідницьку роботу, готували кадри, але не забезпечували розвиток української науки [2]¹.

Колектив однодумців підтримав і розвинув концепцію В.І.Вернадського про необхідність всебічного розвитку природознавчого напрямку науки та відмови від застарілих засад організації академій як наукових товариств, властивих західним академіям. Природознавча наука в другій половині XIX - на початку XX ст. висунула нові умови для організації науки.

Щоб УАН визнала міжнародна спілка академій, її треба було побудувати за новими принципами².

Фундатори природничих наук в Україні вважали: лише за умов оплати досліджень державою можливий розвиток та тісний зв'язок з практикою наукових досліджень на благо країни. Тому основним типом створюваних наукових установ виступає науково-дослідний інститут³.

Започатковуються системи управління наукою, перші його органи. Поряд з академічним формували вузівський та галузеві сектори, які відображали диференціацію науки. Господарча практика вимагала виокремлення прикладної науки. Але сільськогосподарська - впродовж значного часу діяла у нескоординованій системі управління у підпорядкуванні Наркомосвіти⁴.

Однак створені тоді державні установи зробили ґрунтовний внесок у розвиток сільськогосподарської науки та її наукової школи. Йдеться, зокрема, про вклад Сільськогосподарського (навчального) інституту в Одесі (1919), заснованого А.О.Сапегіним, Інституту селекції в Києві (1922), спеціальних кафедр сільськогоспінститутів, мережі науково-дослідних станцій, науково-технічних секцій «Всеробітземлісу», Всеукраїнського бюро з дослідної сільськогосподарської справи. Закладаються НДІ - на базі Харківської ветеринарно-бактеріологічної станції Державного інституту наукової і практичної ветеринарії, Наукового інституту селекції в Києві (1922), на базі Одеської селекційної станції Українського генетико-селекційного інституту (1928), Українського НДІ економіки та організації сільського господарства (1928), Українського НДІ сільськогосподарської меліорації (1929), Українського НДІ лісового господарства й агролісомеліорації (1930) тощо. Все це стало основою для створення міцної української школи аграріїв, умов для організації 22 травня 1931 р. Всеукраїнської Академії сільськогосподарських наук (ВУАСГН) як головного координуючого центру, першим президентом якої було обрано О.Н.Соколовського [6]⁵.

Досить серйозне оновлення цієї інституції здійснюється лише в середині 50-х років, коли 30 грудня 1956 р. відкривається Українська академія сільськогосподарських наук. До неї ввійшов навчальний заклад - Українська сільськогосподарська академія⁶.

¹ Багато передових учених розуміли необхідність організації загальнодержавної наукової системи, яка б мала спеціальні установи, і виступили із загальною концепцією української науки під час створення Української академії наук (УАН). Серед них академіки В.І.Вернадський, М.І.Туган-Барановський, О.А.Яната, В.А.Косинський, П.А.Тутковський та ін., які одночасно працювали в УАН та в Сільськогосподарському науковому комітеті в Києві, створеному 1919 р. (проіснував до кінця 20-х років) [3].

² - національному (вивчення минулого й сучасного розвитку України у всіх виявах духовного, державного та соціально-економічного життя);

- державному (побудову Академії як державної установи, тому що лише держава може забезпечити міцну організацію для наукового дослідження продуктивних сил країни та її природних багатств, забезпечення економічного базису для розвитку України як держави);

- науково-виробничому (науково-практичне значення досліджень Академії для буденного життя населення, спрямованих на розвиток матеріального і духовного життя людей; поряд з природничими науками, фізикою та математикою, створюється розряд прикладного природознавства, де поєднуються прикладні знання, пов'язані з технікою, промисловістю, сільським, лісовим та водним господарством) [4].

³ То був саме такий вид організації, який відкрив нові можливості для формування наукових колективів, налагодження професійної, організованої дослідної діяльності із можливостями державного забезпечення та впровадження наукових результатів у практику господарювання. Цей тип був прийнятий не лише для Української академії, а й для всіх наукових закладів України.

⁴ Науковому підрозділу підпорядковувалися УАН і наукові товариства, лабораторії, станції таких наркоматів, як Наркомзем, Наркомздрав, окреме загальносоюзне утворення ВРНГ тощо.

⁵ Спочатку органи державної влади не втручалися у «духовні робітні» науки, а лише забезпечували організаційно-господарчий бік справи. Та створення ВУАСГН збігається з періодом політизації науки, впровадженням форм державної ідеології в науку, суворих принципів плановості, за якими плани науки мали впливати із загальногосподарського плану і підпорядковуватися йому; початком дії репресивного механізму радянської влади, знищення представників старої аграрної школи та їхніх послідовників, деструкціями органічних функцій науки, які фактично охопили аграрну науку до 50-х років. Після розгрому «Великої Академії» починається процес «одержавлення» ВАСГНІЛ та ВУАСГН, заміни кадрів, монополізація Т.Лисенком біологічної і сільськогосподарської науки, яка набула найбільшого розмаху після 1948 р. Відчутні втрати аграрної науки того часу ще й досі не оцінені повною мірою.

⁶ УАСГН перетворилася у науково-координаційний центр керівництва сільськогосподарською наукою та освітою в Україні і поєднала в своєму складі 87 дослідних установ (у тому числі 17 НДІ), 21 дослідну станцію і продовжувала розвиватися далі. Серйозного розвитку набув напрям ґрунтознавства. Створено Український НДІ ґрунтознавства і агрохімії ім.О.Н.Соколовського, Український НДІ землеробства з мережею дослідних станцій; Український інститут рослинництва, селекції і генетики ім. В.Я.Юр'єва, Український інститут картоплярства, Український НДІ захисту рослин, Український НДІ фізіології і біохімії сільськогосподарських тварин, Український НДІ економіки агропромислового виробництва тощо. Розгорнуто діяльність ряду інститутів тваринництва і ветеринарної медицини.

У 1969 р. створено Південне відділення ВАСГНІЛ, організатором якого був В.Ф.Пересипкін⁷.

У 70-80-х роках сільськогосподарська наука помітно відстає від світового рівня у зв'язку із браком фінансування, розпорошеністю кадрів, різним підпорядкуванням установ, перекосами в сфері управління наукою та ін.

У грудні 1990 р. засновується УААН. Зі здобуттям Україною незалежності проблеми аграрної науки виходять на новий рівень вирішення завдань розвитку форм господарювання, пошуків шляхів генетичного вдосконалення рослин, великомасштабної селекції у тваринництві, технологій землеробства тощо. Виникають нові організаційні форми та напрями наукової діяльності, активізуються інтеграційні процеси аграрної науки, виховуються сучасні кадри, формується видавнича політика, спостерігається включення української науки в світову, проводяться міжнародні конференції, праці вітчизняних аграріїв залучаються до світової інформаційної мережі. У складні часи економічної кризи Академія зберігає свій потенціал.

Цьому сприяють визначення мережі наукових (координують НДР за головними напрямками аграрної науки) та регіональних центрів наукового забезпечення, які несуть відповідальність за впровадження наукових розробок у виробництво.

Нині разом з необхідністю висвітлення свого історичного шляху очевидна нагальність нових форм джерельної бази досліджень. Це потребує інформаційного забезпечення науки, усунення суперечностей між знанням та його запровадженням до наукового й суспільного обігу. Треба активізувати створення інформаційної бази науки та актуалізувати знання, які впродовж значного часу не залучалися до широких кіл науковців і виробництва, що певною мірою деформувало уявлення про фактори, тенденції й напрями розвитку аграрної науки в Україні у ХХ ст.

І на сьогодні не розроблено джерельну базу вивчення історії науки та її сучасний стан, не створено реальну історію УААН, її установ та організацій, багато постатей перебувають у забутті, недостатньо визначено внесок учених аграріїв у хід науково-технічного прогресу та напрям історії аграрної науки і її сучасного стану з перспективою на майбутнє.

Першою спробою дещо зменшити кількість відповідних «білих плям» стало рішення Президії УААН щодо історико-біобібліографічних видань

серії «Українські вчені-аграрії ХХ століття», започаткованої академіками М.В.Зубцем і В.П.Буркатом. Уже вийшли книги «Вчені - селекціонери у тваринництві» (К.: Аграрна наука, 1997. - 249 с.) і «Вчені у галузі тваринництва» (К.: Аграрна наука, 1999. - 423 с.). Передано до редакційного опрацювання рукописи про вчених у галузях рослинництва та ветеринарної медицини. Завершується укладання праць про дослідників у сферах землеробства, механізації та економіки.

У 1921 р., коли В.І.Вернадський осмислював необхідність створення спеціальної комісії для вивчення історії науки, філософії й техніки за відсутності її вивчення організованим шляхом, то висловив думку, актуальну й нині: «...история человеческой мысли и творчества, в частности история науки, философии и техники, являются не только областью знания, имеющей огромное значение для выявления истины, ее изучение необходимо и для правильной оценки современного знания и техники, и для создания столь необходимой, особенно у нас, преемственности научного творчества, осознанности значения и непрерывности научной работы в определенной, имеющей корни в научной мысли страны области... оно неизбежно единит вместе всех разрозненно работающих специалистов как в области чистого, так и всех отделов прикладного знания» [7].

На жаль, практично відсутня комплексна та повноцінна джерельна база досліджень історії науки. Аграрна наука з дореволюційних часів не знає повноцінних довідників з історії установ. Не провадився комплексний загальнодержавний облік сільськогосподарських установ України, що існували впродовж ХХ ст., що враховував би відомості про місцезнаходження, історію установи та організацію, реорганізацію, напрями її діяльності; немає біографічного словника українських учених кінця ХІХ-ХХ ст., зведеного довідника наукових установ, інститутів, організацій, дослідних станцій. Структура української аграрної науки, розпорошеність якої в кінці ХІХ - 20-х роках ХХ ст. є перешкодою у вивченні аспектів розвитку, починає набувати чіткості лише зі створенням ВУАСГН.

Українське обмежені наші знання і про тих, хто започаткував аграрну науку в Україні. Серед них: економісти - М.І.Туган-Барановський, В.Левитський, В.Косинський, М. і Л.Яснопольські, О.Білимович, П.Лященко, О.Чаянов, М.Кондратьєв, Л.Н.Юрковський; аграрії - О.Дояренко, рід Симиренків, В.Станчинський, О.Яната, М.Полоз, А.Пясецький, С.Медведев, І.Коваленко, В.Гурський, М.Гавриленко та ін.

Ще не складений мартиролог учених-аграріїв, які зробили ґрунтовний внесок у розвиток науки

⁷ З його складу виведено Українську сільськогосподарську академію. Основна увага спрямовується на теоретичні дослідження та практику селекції рослин і тварин, впровадження нових молекулярно-генетичних методів дослідження, створення системи насіництва тощо. Хоча головні завдання науки підпорядковувалися загальносоюзним планам, у цей період виросла нова плеяда українських учених, які вийшли на міжнародний рівень науки.

в 20-30-х роках і загинули у в'язницях чи таборах чи були усунені від праці. Це, зокрема, О.А.Яната, В.Л.Симиренко, О.Г.Вангенгейм, Е.В.Оппоков, В.Л.Гурський, В.В.Толоков, А.О.Сапегін, О.Н.Соколовський та багато ін. Не оприлюднено список тих, хто знищував представників науки, деформував її органічний прогрес.

Не більше вивчена й діяльність установ та вчених-аграріїв у 70-80-ті роки. Не слід забувати, що й сьогодні незабаром стане історією. Створення джерельного комплексу вивчення історії науки та її сучасного стану є взаємопов'язаним завданням аграрної науки. Враховуючи основний організаційний тип наукових установ - НДІ - та відомчі принципи підпорядкування науки, що склалися, як ми бачили, ще в період української революції 1917-1921 рр., а також роль учених, котрі працювали в цих інститутах, провідним напрямом дослідження вітчизняної аграрної історії має стати історія установ УААН та аграрна біографістика.

Значну роль у вирішенні цих завдань повинна відіграти ЦНСГБ УААН. Це пов'язано із докорінною зміною ролі бібліотек в інформаційному суспільстві, перетворенням їх у специфічний соціальний інститут, інформаційний центр науки, який не лише забезпечує зберігання фондів та бібліотечно-бібліографічне обслуговування читачів, а й активно сприяє динамічному розвитку суспільства, трансформуючись у новий вид бібліотечно-інформаційного утворення. Інформатизація суттєво розширила можливості соціальних, зокрема наукових, комунікацій і зумовила принципові зміни в діяльності та функціях бібліотеки. Вона має стати не тільки місцем акумуляції та зберігання творів друку, а й розвивати нові форми діяльності, пов'язані із накопиченням знання, та здійснювати обмін ними [8]; перетворитися в джерелознавчий центр аграрної науки в Україні, в якому зберігаються найважливіші опубліковані джерела з історії науки, бази даних різноманітних знань, бібліографічних та фактографічних джерел, відомостей про установи й напрями діяльності УААН тощо. Найперше, що в цьому контексті треба вирішити - провести облік та підготовку зведеного масиву даних про наукові й науководослідні сільськогосподарські установи країни. Враховуючи складний шлях нашої аграрної науки - реорганізації, зміни підпорядкування, - необхідно простежити долю кожної установи, від часу її виникнення (організації, створення). Починати доцільно з нинішньої структури УААН та формування БД сучасних установ і товариств із заглибленням у ретроспекцію. Другий етап: облік установ, колись підпорядкованих Академії. Хоча вони й були виведені з-під її оруді, але також

є частиною її історії й мають бути подані в цій БД. Третій етап - проведення обліку аграрних установ, організацій і товариств поза межами УААН.

Методика проведення обліку та анкетування

На початку ХХ ст. Департамент землеробства, усвідомлюючи необхідність проведення обліку та виявлення загального стану сільськогосподарських дослідних установ, здійснив у 1910 р. серйозну роботу з огляду дослідних полів, станцій, розсадників, лабораторій, ферм і склав програму анкети, розроблену старшим науковим спеціалістом В.В.Винером⁸.

Планувалося продовжити проведення цього обліку, але перешкодили політичні події, війна, революція та зміни форм влади.

Роботи з сільськогосподарського джерелознавства зніціював на початку 30-х років М.І.Вавилов. Як істинний учений, він добре розумів науково-практичну значущість випуску системи довідників з історії науки та настільних довідників як компонентів її джерельної бази. Беручи участь у підготовці «Энциклопедии сельскохозяйственного источниковедения», Вавилов продумав серію видань комплексних бібліографічно-джерелознавчих довідників: «а) источники с.-х. библиографии, б) периодическую с.-х. печать, ежегодники и энциклопедии, в) первоисточники с.-х. статистики; законодательства <...>; г) работы учреждений и организаций, занятых в сельском хозяйстве или имеющие в своем составе с.-х. сектор (с.-х. опытные станции, ученые учреждения и учебные заведения, музей, библиотеки и библиографические организации); д) с.-х. карты и атласы; е) с.-х. терминологию» [10]. Першими випусками цієї енциклопедії йшла бібліографія бібліографії, було опрацьовано колосальну кількість бібліографічних джерел, передбачено предметизацію знання, переклади англійською мовою, список джерел.

Нині наука та виробництво мають інші організаційні форми, джерела фінансування, напрями діяльності. Але важливо простежити розвиток аграрної науки за сто років та створити реальну картину сьогодення.

Головною передумовою такого обліку є по-

⁸ Попри те, що методи анкетування і форма анкети спрямовувалися на облік, специфічний для Департаменту, а оцінки реального стану дослідних установ на сьогодні певною мірою застаріли, ми вважаємо за доцільне навести її зміст. Вона включала 12 рубрик: 1) Відомості про місцезнаходження; 2) Стислі історичні дані, викладені в оповідальній формі; 3) Природничі та господарчі умови земельної ділянки; 4) Програма діяльності; 5) Комітет і персонал; 6) Обладнання; 7) Бюджет; 8) Технічні відомості; 9) Результати діяльності; 10) Розповсюдження знання; 11) Бібліографія та звітність; 12) З'їзди з дослідної справи. В такий спосіб було проведено анкетування Катеринославської, Київської, Подільської, Полтавської, Харківської, Херсонської губерній [9].

вноцінність джерельної бази. За часів радянської влади видавалися короткі довідники відомчого характеру управлінського плану. Тепер вони стали бібліографічною рідкістю. Історія науки та діяльності кожної установи відобразилася у відомчих архівах установ і Президії УААН. Разом з бібліотечними фондами установ, загальними фондами ЦНСГБ УААН вони становлять безцінне джерело для вивчення історії установ та осіб і сприяють проведенню досліджень у галузі історії аграрної науки.

Принцип поєднання джерельної бази архівних та бібліотечних фондів УААН дав змогу реконструювати її історію в Україні, започаткувати та здійснювати постійну підтримку сучасної БД, організувати публікацію джерел. Принцип поєднання джерельної бази, історичної ретроспекції та сучасності, створення на цій основі постійно вдосконалюваної структурованої статті реалізується у методиці анкетування та складання описової статті для зведеного банку даних із залученням архівних фондів установ і бібліотечних фондів ЦНСГБ УААН та її мережі.

Структура анкети для установ УААН й інших аграрних установ та організацій складається з п'яти блоків: адміністративного, історичного, описового, бібліографічного, персоналогічного.

I. Адміністративний блок містить таку інформацію:

1. Повна офіційна сучасна назва установи.
2. Скорочена назва установи.
3. Поштовий індекс і адреса.
4. Телефон для довідок, телекс, факс, електронна пошта.
5. Прізвище, ім'я, по батькові і телефон директора.
6. Прізвище, ім'я, по батькові і телефони заступників директора.

II. Історичний блок містить стислу історичну довідку:

1. Дата заснування.
2. База: установи та товариства, покладені в її основу.
3. Попередні офіційні назви із вказівкою на підпорядкування, зміни назв, підпорядкованості, відповідні дати змін та реорганізації з зазначенням найважливіших структурних змін усередині установи.

III. Описовий блок містить опис видів та форм діяльності установи:

1. Сучасна структура установи.
2. Основні напрями наукової діяльності, найважливіші програми й завдання.
3. Державне та інші джерела фінансування.
4. Наявність експериментальних об'єктів, дослідних господарств, полів, станцій, розсадників тощо.

5. Результати теоретичної, науково-практичної роботи та впровадження.

IV. Блок бібліографічної інформації:

Головне завдання - створити бібліографії праць співробітників за всі часи існування установи.

1. Бібліографія основних довідково-інформаційних видань:

- а) путівники, довідники, огляди, покажчики про установу;
- б) основні наукові праці, що відображають здобутки за магістральними напрямками розвитку науки;
- в) монографії та окремі статті, що характеризують загальний розвиток науки.

2. Невидані наукові праці (рукописні, машинописні тощо), стан архіву та бібліотеки.

3. Наявність комп'ютерних БД зі вказівкою тематики, обсягу тощо.

V. Блок персоналогічної інформації:

включає перелік осіб (прізвище, ім'я, по батькові, дату народження, освіту, посади, звання, членство в організаціях та товариствах - за даними листка з обліку кадрів), котрі працювали або працюють у складі установи, їхні посади та обґрунтовані відомості про необхідність включення особи в біобібліографічну БД, персоналію.

На основі анкетування створюється БД установ та біографічна БД. На особливу увагу заслуговує динаміка аграрної біографістики. Гостра потреба в її розвитку, підготовці наукових біографій, монографічних видань із життя та діяльності вітчизняних аграріїв, біобібліографій учених минулого та сучасних діячів науки, зведеного біографічного словника українських учених-аграріїв є аксіомою. Весь світ нині має визнані біографічні центри, які фіксують біографії видатних сучасників і тим створюють джерельну базу для сьогодення та майбутнього. Розпочалися біографічні дослідження і в Україні - в Інституті біографістики НБУВ розробляються теоретичні та науково-практичні засади української біографістики, УБС [11]. Отже, необхідно закласти підґрунтя та започаткувати напрям аграрної біографістики в УААН, розробити її методологічні й методичні основи для видання біобібліографічної продукції та побудови комплексних інформаційних систем, які б дали змогу реконструювати процеси й тенденції розвитку аграрної науки, відобразити її теперішній стан.

Підготовка словника та біобібліографій має велике значення і для вивчення історії науки, і для осмислення спадщини, а сучасникам - для усвідомлення історичної ваги своєї праці. До біографічного словника мають бути включені біографії сучасників і тих дослідників, які діяли наприкінці XIX - у XX ст. Принцип історизму та повноти джерельної бази вимагає, щоб до його складу ввійшли особи, котрі не лише будували,

а й руйнували науку. Це дозволить висвітлити об'єктивні процеси відтворення її реальної історії, її шляхів, здобутки та перспективи, що особливо важливо тепер, коли активізується біографістика гуманітарних сфер знання, вчені котрих постраждали значно більше, ніж дослідники природничих дисциплін. Разом з тим, українська аграрна наука зазнавала істотних репресій, утисків, деформацій. Відставання аграрної біографістики у розробці цих проблем очевидне.

Обсяг біографічної статті про кожну конкретну особу повинен відповідати його внеску в науку, а мінімум біографічних даних включати: ім'я, по батькові, прізвище, звання, рік і місце народження, рік смерті, місце поховання, рід діяльності, вказівку на наукові дослідження, бібліографію. Для розгортання цієї справи потрібний попередній збір інформації про найвидатніших осіб, зважаючи на облік сільськогосподарських установ, розшуки по довідниках, звернення до сучасників з проханням надати за відповідною програмою біографічні відомості про себе та про померлих осіб, яких вони добре знали.

Анкета для біографічного словника українських аграріїв має включати:

1. Прізвище, ім'я, по батькові (інші прізвища та псевдоніми).
2. Дата і місце народження (день, місяць, рік).
3. Батьки і рідні (батько, мати - прізвище, ім'я, по батькові, брати, сестри - ім'я, рід занять - заповнення факультативне).
4. Сімейний стан.
5. Короткі відомості з історії роду (чи були серед предків видатні діячі - факультативне заповнення).
6. Освіта (вказати дати, місця, дипломи, ступені).
7. Робота за фахом (за хронологією, з точними назвами посад та організацій і датами).
8. Коло наукових інтересів.
9. Розроблені теоретичні концепції, внесок до загальної методології та конкретних фахових методик досліджень.
10. Масштаби й ефективність впровадження розробок автора у виробництво.
11. Захоплення у вільний від роботи час.
12. Належність до наукових шкіл, художніх та інтелектуальних течій, суспільних і громадських партій, рухів (посади).
13. Нагороди, премії, звання.
14. Список основних наукових праць, рецензій і оглядів про науковий внесок особи.
15. Домашня та службова адреси, телефон, факс, електронна пошта.
16. Дата заповнення, підпис.

Ця робота вже ведеться в ЦНСГБ УААН. За ініціативою авторів даної статті в 1998 р. запо-

чатковано біобібліографічну серію «Академіки Української академії аграрних наук». Уже вийшли біобібліографії П.І.Коваленка, В.П.Бурката, В.П.Ситника, В.Ф.Пересипкіна, М.В.Зубця, І.І.Мартиненка.

Для здійснення цих планів організовано відділ сільськогосподарського джерелознавства.

Провідні положення даної статті будуть покладені в основу наукової програми «Історія аграрної науки та біографістика».

УААН, її бібліотека планують розгорнути діяльність, спрямовану на підготовку циклів довідників, що мають стати ґрунтовною джерельною базою вивчення історії аграрної науки в Україні. Разом з накресленням побудови її БД в установах та особах необхідно продовжувати й систему традиційних видань, які забезпечують розвиток науки: підготовку аграрної енциклопедії України, біобібліографій українських учених, публікацій документів з історії науки в державі, монографій та збірників наукових праць. До цієї роботи слід залучити найкращий науковий потенціал та створити фундаментальну історію УААН.

1. Панченко П.П., Славов В.П., Шмарчук В.А. Аграрна історія України. - К., 1996.
2. Українська академія аграрних наук: 1991-1995. - К., 1996. - С. 3-4.
3. Історія Академії наук України: 1918-1993: Документи і матеріали. - К., 1993. - С. 223-234.
4. Сытник К.М., Стойко С.М., Апанович Е.М. В.И.Вернадский: Жизнь и деятельность на Украине. - К., 1984. - С. 170-171; Історія Академії наук України. - С. 93.
5. Лахтин Г.А. Организация советской науки: история и современность. - М., 1990. - С. 7-8.
6. Українська академія аграрних наук: 1991-1995. - К., 1996. - С. 9-16.
7. Вернадский В.И. Избранные труды по истории науки. - М., 1981. - С. 290.
8. Слободяник М. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. - К., 1995. - С. 4-6.
9. Сборник сведений о сельскохозяйственных опытных учреждениях России (по данным анкеты 1910 г.). - СПб., 1911.
10. Энциклопедия сельскохозяйственного источниковедения / Под ред. М.И.Бурфского, Н.И.Вавилова, И.Н.Кобленца. - М., 1935. - Т. II, кн. 3. - С. 7.
11. Чижко В.С. Біографічна традиція та наукова бібліографія в історії та сучасності України. - К., 1996.

Сергій Литвин,

докторант Севастопольського військово-морського
ін-ту, полковник, к.і.н., доц.

Симон Петлюра в українській історіографії новітньої доби (1990-1999)

(МАТЕРІАЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЧНОГО ПОКАЖЧИКА)

У сучасній історичній науці посилився інтерес до вивчення доби української революції 1917 - 1921 рр. Цей період нерозривно пов'язаний з ім'ям Симона Петлюри - голови Директорії і головного отамана військ Української Народної Республіки.

Можливість вивчення різнопланової вітчизняної та зарубіжної історіографії, доступ до раніше невідомих архівних документів і матеріалів та інших джерел дають тепер змогу спростувати міфи, існуючі про цю історичну постать. Автор статті вносить свою лепту в розв'язання зазначеної проблеми.

Чимало уваги особистості Симона Петлюри приділили в своїх наукових дослідженнях В.Верстюк, В.Сергійчук, І.Срібняк, А.Ткачук, Ю.Шаповал та ін. [17; 18; 65-67; 70; 71; 78-80; 88; 109; 110; 117; 118]¹.

Перевидаються праці С.Петлюри, збірники спогадів й окремі розвідки про нього [1-5; 7].

Бібліотекою ім. Симона Петлюри в Парижі та її представництвом у Києві проведено ряд «петлюрівських читань», історично-літературних конкурсів, наукових конференцій, за результатами яких видано збірники праць [8-10; 12]. У них хоч і присутні елементи надмірного пієтету й возвеличення, все ж простежується тенденція об'єктивного визнання ролі та місця цієї постаті в історії.

Особливу зацікавленість дослідників викликають проблеми, зумовлені таким явищем, як єврейські погроми в Україні і зв'язок з ними вбивства С.Петлюри. В останні роки видано декілька праць з цього питання [26; 28; 30; 51; 109; 110].

У травні 1996 р. пройшли конференція «Політичні ідеї й дії Симона Петлюри» до 70-річчя його загибелі та конференція-меморіал «Вшанування пам'яті Симона Петлюри» (Київ, організатори - товариство «Україна-Польща» та Інститут українознавства Київського Національного уні-

верситету ім. Тараса Шевченка). Матеріали цих заходів видано окремим збірником [11; 14].

На честь 120-ї річниці від дня народження С.Петлюри було проведено наукові конференції в Києві, Кам'янці-Подільському, Кіровограді, Полтаві тощо, за матеріалами яких також видані збірники праць [10; 13; 43].

Проф. В.Сергійчук віднайшов, зібрав і видав до цієї дати нові документи та твори С.Петлюри окремим томом [5]. Як справедливо вважає вчений, уміщені в книзі статті, листи, документи - «лише частина з невідомої досі спадщини людини, котра несла на своїх плечах неймовірний тягар державної влади в чи не найскладніший період нашої історії» [5; 7]. В архівах є ще велика кількість неопублікованих документів та матеріалів, що належать С.Петлюрі. Це повинно спонукати істориків до підготовки чергового тому та до видання повного зібрання творів.

Хоча деякі пострадянські історики в своїх працях тенденційно принижують його місце і роль в історії [72; 73; 84; 85; 99; 105; 114-116; 210], українська спільнота поступово долає нав'язані стереотипи навколо цієї постаті.

Однак зазначимо, що історичною наукою зроблено ще дуже мало для того, аби належно вивчити й оцінити справжній внесок цього видатного політика, державного і військового діяча в процес національного відродження України. На сьогодні немає жодної наукової монографії, яка

¹Тут і далі посилання на позиції бібліографічного покажчика.
© Литвин Сергій, Київ, 2000

б давала його повний образ; військової біографії як синтезу аналітичних досліджень його ролі в розбудові української армії та керівництві українськими збройними силами, не створено і наукової політичної біографії.

Нині необхідно опрацювати величезний масив документів центральних і регіональних архівів, особливо епістолярію Петлюри, включити їх у науковий обіг.

Бібліографічний показник, поданий тут нами, жодним чином не претендує на вичерпність, але, сподіваємося, буде корисним для дослідників біографії цієї яскравої історичної постаті.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Праці Симона Петлюри

1. Петлюра С. Народе український: Вибрані статті, листи, документи. - Харків, 1992. - 150 с.
2. Петлюра С. Патріотизм / Автор передмови В.Сергійчук // Розбудова держави. - 1997. - № 7/8. - С.94-101.
3. Петлюра С. Статті / Упоряд. та автор передмови О.Климчук. - К.: Дніпро, 1993. - 341с.
4. Симон Петлюра. Вибрані твори та документи / Укл. А.Голота. - К., 1994. - 271 с.
5. Симон Петлюра. Статті, листи, документи / Упоряд. В.Сергійчук. - Т.3. - К., 1999. - 616 с.

Збірники праць про Симона Петлюру

6. Він з когорти вождів: Зб. конкурсних праць про дореволюційну діяльність Симона Петлюри. - К., 1994. - 151с.
7. Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879-1926). - К., 1992. - 260 с.
8. Полтавська петлюріана: Матеріали Других петлюрівських читань у Полтаві 15 серпня 1993 року. - Полтава, 1993. - 91с.
9. Полтавська петлюріана: Матеріали Третіх петлюрівських читань у Полтаві 5 листопада 1994 року. - Полтава, 1996. - 208 с.
10. Полтавська петлюріана: Матеріали Четвертих петлюрівських читань. - Полтава: Полтав. обл. об'єднання Всеукр. тов-ва «Просвіта» ім. Тараса Шевченка. «Рік», 1999. - 160 с.
11. Симон Петлюра та його родина: До 70-річчя його трагічної загибелі. Документи і матеріали / Упоряд. і передмова В.Михальчука. - К., 1996. - 319 с.
12. Симон Петлюра та українська національна революція: Зб. праць Другого конкурсу петлюрознавців України - К., 1995. - 368 с.
13. Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань: Зб. наук. праць. - Фастів, 1999. - 228 с.
14. У 70-річчя паризької трагедії 1926-1996: Зб. матеріалів про відзначення 70-річчя загибелі Симона Петлюри. - К., 1997. - 302 с.

Праці про Симона Петлюру та статті у збірниках і журналах

15. Барабан Л. Симон Петлюра: початок театральнокритичної діяльності // У 70-річчя паризької трагедії 1926 - 1996: Зб. пам'яті Симона Петлюри. - К., 1997. - С.150-157.
16. Бронникова О. Симон Петлюра і сучасність. // Там же. - С.87-89.
17. Верстюк В. Симон Петлюра і Директорія // Сучасність. - 1997. - Ч.6. - С.55-64.
18. Верстюк В. Харизматичність Петлюри // У 70-річчя паризької трагедії 1926 - 1996: Зб. пам'яті Симона Петлюри. - К., 1997. - С.133-146.
19. Верстюк В., Осташко Т. Петлюра Симон Васильович // Діячі Української Центральної Ради: Біогр. довідник. - К., 1998. - С.50-62.
20. Волковинський В., Солдатенко В. Симон Петлюра // Історія України. - 1998. - № 2/3.
21. Волковицький В. Головний отаман // Українська ідея: Постаті на тлі революції. - К., 1994. - С.184-193.
22. Головка Т. Кров пролита для великої мети (Про С.Петлюру) // Наука і суспільство. - 1993. - № 8. - С.24-29.
23. Голубуцький О. Шлях до звитяги: Формування політичного світогляду С.Петлюри на тлі політичних подій в Російській Україні поч. ХХ століття // Симон Петлюра та українська національна революція: Зб. пр. Другого конкурсу петлюрознавців в Україні. - К., 1995. - С.13-50.
24. Губар А. Симон Петлюра й український національно-церковний рух у 1917-1926 роках // Пам'ять століть. - 1999. - № 3 (18). - С.65-78.
25. Губський С. Симон Петлюра і журнал «Табір» // У 70-річчя паризької трагедії 1926 - 1996: Зб. пам'яті Симона Петлюри. - К., 1997. - С.218-221.
26. Гунчак Т. Симон Петлюра та євреї. - К., 1993. - 48 с.
27. Дмитрієнко М., Бузало В. С.Петлюра і перші нагороди України // Полтавська петлюріана: Матеріали Других петлюрівських читань у Полтаві 15 серпня 1993 р. - Полтава, 1993. - С.44-47.
28. Єкельчик С. Трагічна сторінка Української революції: Симон Петлюра та єврейські погроми в Україні (1917 - 1920) // Симон Петлюра та українська національна революція: Зб. праць Другого конкурсу петлюрознавців в Україні. - К., 1995. - С.165 - 217.
29. Єременко Т. Симон Петлюра і Юзеф Пілсудський // У 70-річчя паризької трагедії 1926 - 1996: Зб. пам'яті Симона Петлюри. - К., 1997. - С.212-217.
30. Жуковський А. Симон Петлюра і завдання еміграції. - Там же. - С.54-61.
31. Завадовський А. Національне питання в публіцистиці С.Петлюри 1906-1907 рр. // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань: Зб. наук. пр. - Фастів, 1999. - С.53-61.
32. Іваніс В. Симон Петлюра - президент України. 1879 - 1926. - К.: Наук. думка, 1993. - 270 с.
33. Історичні портрети: Петлюра, Махно, Бандера - К., 1991. - 33 с.
34. Йосипишина Я. Симон Петлюра: Польща й Антанта // У 70-річчя паризької трагедії 1926 - 1996: Зб. пам'яті Симона Петлюри. - К., 1997. - С.71-81.

35. Киридон П. Симон Петлюра про національну політику більшовиків в Україні // Полтавська петлюріана: Матеріали Четвертих петлюрівських читань. - Полтава, 1997. - С.27-32.
36. Коваль О. Симон Петлюра про економіку // У 70-річчя паризької трагедії 1926-1996: 36. пам'яті Симона Петлюри. - К., 1997. - С.221-224.
37. Коротенко В., Пустовіт Т. Симон Петлюра і Полтавщина // Полтавська петлюріана: Матеріали Других петлюрівських читань у Полтаві 15 серпня 1993 р. - Полтава, 1993. - С.13-26.
38. Косик В. Петлюра і Франція // У 70-річчя паризької трагедії 1926 - 1996: 36. пам'яті Симона Петлюри. - К., 1997. - С.62-70.
39. Кульчинський М. Симон Петлюра і сучасний громадсько-політичний рух // Полтавська петлюріана: Матеріали Третіх петлюрівських читань у Полтаві 5 листопада 1994 р. - Полтава, 1996. - С.11-17.
40. Лисенко Н. Євген Маланюк про Симона Петлюру // У 70-річчя паризької трагедії 1926 - 1996: 36. пам'яті Симона Петлюри. - К., 1997. - С.232-242.
41. Литвин С. 1917-й - рік Симона Петлюри. - Там же. - С.242-261.
42. Литвин С. Симон Петлюра і українізація армії: Чи був можливий інший шлях створення війська? // Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонаціон. досліджень. Вип. 9. - К., 1999. - С.13-24.
43. Литвин С. Симон Петлюра і українське військо: протистояння більшовицькій агресії (листопад-грудень 1917 р.) // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань: 36. наук. праць. - Фастів, 1999. - С.7-29.
44. Литвин С. Симон Петлюра та визначення політичного курсу Директорії УНР (кінець 1918 - початок 1919 рр.) // Кіровоградщина на зламі тисячоліть: стан, проблеми, перспективи: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. - Кіровоград, 1999. - С.156-170.
45. Литвин С. Соборницький чин Симона Петлюри // Пам'ять століть. - 1999. - № 3 (18). - С.51-64.
46. Литвин С. Українсько-польський договір 1920 року: помилка Симона Петлюри чи єдино можливий варіант продовження боротьби за державність? // Полтавська петлюріана: Матеріали Четвертих петлюрівських читань. - Полтава, 1999. - С.8-26.
47. Литвин С. Чи була легітимною влада С.Петлюри в добу Директорії Української Народної Республіки? // Людина і політика. - 1999. - № 4. - С.27-32.
48. Митрович К. Політичні ідеали й заповіти Симона Петлюри // У 70-річчя паризької трагедії 1926 - 1996: 36. пам'яті Симона Петлюри. - К., 1997. - С.48-53.
49. Михальчук В. Вбивство та процес Петлюри з перспективи 70-річчя. - Там же. - С.11-40.
50. Михальчук В. Погроми в Україні та політика боротьби з ними Симона Петлюри // Інф. бюл. Біб-ки ім. Симона Петлюри в Парижі. - Ч. 56. - Груд. 1993. - С.8-11.
51. Михальчук В. Симон Петлюра і погроми // Культура і життя. - 1993. - 25 груд.
52. Музичук О. Листи С.Петлюри до М.Грушевського // Укр. істор. журн. - 1991. - Ч. 3/4. - С.110-115; 1992. - Ч. 1/4. - С.438-448.
53. Нитченко Д. Петлюра на фронті // Полтавська петлюріана: Матеріали Третіх петлюрівських читань у Полтаві 5 листопада 1994 р. - Полтава, 1996. - С.25-29.
54. Пашенко В. Знищення родини Петлюри. - Там же. - С.59-75.
55. Пашенко В. Родинне коріння Петлюри умертвлене. - К., 1994. - 48 с.
56. Піскун В. Симон Петлюра очима большевицької розвідки // У 70-річчя паризької трагедії 1926-1996: 36. пам'яті Симона Петлюри. - К., 1997. - С.224-231.
57. Плав'юк М. Далекоглядність Симона Петлюри. - Там же. - С.115-118.
58. Плав'юк М. Символ національної революції // Пам'ять століть. - 1999. - № 3 (18). - С.3-5.
59. Плав'юк М. Симон Петлюра - будівничий і символ української державності // Укр. б-ка ім. С.Петлюри в Парижі: Інформ. бюл. - 1991. - Ч.54. - С.4-7.
60. Пустовіт Т. Симон Петлюра (Полтавський період) // Він з когорти вождів: 36. - К., 1994. - С.7-43.
61. Ревежук В. Постать С.Петлюри на тлі української революції 1917-1921 рр. // Полтавська петлюріана: Матеріали Других петлюрівських читань у Полтаві 15 серпня 1993 року. - Полтава, 1993. - С.8-12.
62. Ротач П. Науковий внесок Миколи Степаненка в петлюрознавство. - Там же. - С.58-66.
63. Ротач П. У боротьбі за волю України - з Шевченком: Літературно-критична думка Симона Петлюри про Т.Г.Шевченка // Полтавська петлюріана: Матеріали Третіх петлюрівських читань у Полтаві 5 листопада 1994 року. - Полтава, 1996. - С.30-42.
64. Савченко Г. Українське військо в публіцистиці Симона Петлюри (березень-серпень 1918 року) // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань: 36. наук. пр. - Фастів, 1999. - С.30-42.
65. Сергійчук В. Визвольник української волі // У 70-річчя паризької трагедії 1926-1996: 36. пам'яті Симона Петлюри. - К., 1997. - С.83-87.
66. Сергійчук В. Національний міф про Петлюру в світлі нових документів. - Там же. - С.41-48.
67. Сергійчук В. Невідомі документи великого державника України // Пам'ять століть. - 1999. - № 3 (18). - С.6-50.
68. Середницький А. Польські шанувальники С.Петлюри // Полтавська петлюріана: Матеріали Третіх петлюрівських читань у Полтаві 5 листопада 1994 року. - Полтава, 1996. - С.18-24.
69. Симон Петлюра (1879-1926) - Голова Директорії УНР і Головний Отаман військ УНР // Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі: Ст. і матеріали. - Філадельфія; Київ; Вашингтон, 1993. - С.399-402.
70. Срібняк І. Симон Петлюра на чолі держави та війська: До питання про польсько-українські взаємини 1919-1920 років // Симон Петлюра та українська національна революція: 36. пр. Другого конкурсу петлюрознавців України. - К., 1995. - С.137-164.
71. Срібняк І. Польська доба Симона Петлюри: 1920-1923 роки // У 70-річчя паризької трагедії 1926-1996: 36. пам'яті Симона Петлюри. - К., 1997. - С.187-199.
72. Табачник Д. Вбивство Симона Петлюри // Укр.

- істор. журн. - 1992. - № 7/8. - С.112-123; № 9. - С.122-128.
73. Табачник Д. Постріли на тихій вулиці Расін (Нотатки історика про вбивство Симона Петлюри) // Київ. старовина. - 1999. - Ч.1. - С.146-155; Ч.2. - С.154-168.
74. Телячий Ю. Симон Петлюра і його роль у відродженні й розбудові національної освіти в період Української Народної Республіки (1917-1920 рр.) // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань: Зб. наук. пр. - Фастів, 1999. - С.62-68.
75. Терещенко Ю., Осташко Т. Київські епізоди життя й діяльності Симона Петлюри // У 70-річчя паризької трагедії 1926-1996: Зб. пам'яті Симона Петлюри. - К., 1997. - С.157-171.
76. Тинченко Я. Діяльність Симона Петлюри за часів першої українсько-радянської війни: грудень 1917 - лютий 1918 років // Симон Петлюра та українська національна революція: Зб. пр. Другого конкурсу петлюрознавців в Україні. - К., 1995. - С.51-136.
77. Тинченко Я. Злий геній С.Петлюри // Академія. - К., 1995. - Ч.1. - С.5-15.
78. Ткачук А. Патріарх Мстислав про Симона Петлюру // Пам'ять століть. - 1999. - № 3 (18). - С.100-107.
79. Ткачук А. Симон Петлюра: (Політична і культурна діяльність до 1917 року) // Він з когорти вождів: Зб. - К., 1994. - С.126-147.
80. Ткачук А. Симон Петлюра: Політичний портрет // Київ. старовина. - 1993. - № 1. - С.39-53; Ч.6. - С.60-70.
81. Устименко В. С.В.Петлюра про зовнішню політику Директорії // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань: Зб. наук. пр. - Фастів, 1999. - С.43-52.
82. Устименко В. С.В.Петлюра: «Я вірю, що Україна як держава буде» // Віче. - № 2. - С.144-154.
83. Харченко В. Міф про Симона Петлюру на тлі українсько-єврейських стосунків доби революції // Симон Петлюра та українська національна революція: Зб. пр. Другого конкурсу петлюрознавців України. - К., 1995. - С.218-256.
84. Хміль І. Петлюра і петлюрівщина // Укр. істор. журн. - 1990. - №3. - С.107-119.
85. Хміль І. Політичні метаморфози Симона Петлюри // Україна. - 1991. - № 4. - С.18-20.
86. Чекишев О. Структурні особливості публіцистичних текстів Симона Петлюри з точки зору національної міфології // У 70-річчя паризької трагедії 1926-1996: Зб. пам'яті Симона Петлюри. - К., 1997. - С.288-352.
87. Чекишев О. Український фатум. Симон Петлюра: Міфи і міфотворчість. Семантика асоціативних лексем у його публіцистичних творах // Полтавська петлюріана: Матеріали Других петлюрівських читань у Полтаві 15 серпня 1993 року. - Полтава 1993. - С.34-43.
88. Шаповал Ю. Вбивство Симона Петлюри: нова інформація для роздумів // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань: Зб. наук. пр. - Фастів, 1999. - С.69-79.
89. Шелест В. Симон Петлюра - людина і державник // У 70-річчя паризької трагедії 1926-1996: Зб. пам'яті Симона Петлюри. - К., 1997. - С.99-108.
90. Шудря М. Листи Петлюри з Польщі // Там же. - С.200-211.
91. Якименко В. Економічні погляди С.В.Петлюри: історія і сучасність // Полтавська петлюріана: Матеріали Других петлюрівських читань у Полтаві 15 серпня 1993 року. - Полтава, 1993. - С.27-33.

Праці, в яких побіжно йдеться про С.Петлюру

92. Андрусишин Б. Церква в Українській державі 1917-1920 рр. (доба Директорії УНР). - К., 1997. - 328 с.
93. Голубко В. Армія Української Народної Республіки. 1917-1918: Утворення та боротьба за державу. - Львів, 1997. - 228 с.
94. Горак В. Зліт і падіння Директорії // Віче. - 1995. - № 4. - С.106-116.
95. Городня Н. Їм потрібні були сильні союзники: Українське питання на Паризькій мирній конференції 1919 р. // Політика і час. - 1995. - № 11. - С.75-80.
96. Гудь Б., Голубко В. Нелегка дорога до порозуміння: До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917-1921 рр. - Львів, 1997. - 67 с.
97. Другий зимовий похід. Листопадовий рейд. Базар: Спогади учасників. - К., 1995. - 239 с.
98. Жуковський А. Українська бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі // Укр. археогр. щорічник. - К., 1992. - Вип 1. - С.439 - 441.
99. Кремінь В., Табачник Д., Ткаченко В. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду). - К., 1996. - 793 с.
100. Кучер В. Срібняк І. Армія УНР - погляд крізь роки // Київ. - 1997. - Ч.1/2. - С.126-131.
101. Лашенко Р. Як обирали Директорію УНР // Розбудова держави. - 1992. - Ч.6. - С.24-28.
102. Лозовий В. Кам'янецька доба Директорії УНР: основні події та процеси // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань: Зб. наук. пр. - Фастів, 1999. - С.85-97.
103. Михальчук В. Українська бібліотека ім. Симона Петлюри у Парижі // Київ. старовина. - 1993. - Ч.4. - С.79-82.
104. Михальчук В. Українська бібліотека ім. Симона Петлюри у Парижі. - К., 1999. - 656 с.
105. Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917-1919 рр. (історико-генетичний аналіз). - К., 1995. - 262 с.
106. Плав'юк М. УНР та її історичне значення // Пам'ять століть. - 1998. - № 1. - С.4-24.
107. Романчук О. Ультиматум: Хроніка одного конфлікту між Раднаркомом РРФСР і Центральною Радою. - К., 1990. - 62 с.
108. Самійленко І. Перший етап Державного центру УНР в екзилі (1920-1948) // Державний центр Української Народної Республіки в екзилі: Ст. і матеріали. - Філадельфія; Київ; Вашингтон, 1993. - С.64-75.
109. Сергійчук В. Уся правда про єврейські погроми:

- Мовою невідомих документів і матеріалів. (Інститут досліджень модерної історії України, Фундація ім. Симона Петлюри, Філадельфія - США). — К., 1996. — 122 с.
110. Сергійчук В. Погроми в Україні: 1914-1920: Від штучних стереотипів до гіркої правди, прихованої в радянських архівах. — К., 1998. — 544 с.
111. Сідак В. Національні спецслужби в період Української революції 1917-1921 рр. (невідомі сторінки історії). — К., 1998. — 320 с.
112. Сідак В. Повстансько-партизанський штаб державного центру УНР в еміграції (1921р.) — К., 1995. — 66 с.
113. Скоропадський П. Спогади: кінець 1917 - грудень 1918 року. — Київ; Філадельфія, 1995. — 495 с.
114. Солдатенко В. Українська революція: концепція та історіографія. — К., 1997. — 412 с.
115. Солдатенко В. Українська революція: концепція та історіографія (1918-1920 рр.) — К., 1999. — 508 с.
116. Солдатенко В. Центральна Рада та українізація армії // Укр. істор. журн. — 1992. — №6. — С.26-39.
117. Срібняк І. Культурно-освітня робота в Армії УНР у 1921-1923 рр. — Торонто, 1997. — 16 с.
118. Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921-1924 рр.). — К., 1997. — 129 с.
119. Темко Г. Виховна робота в Збройних Силах України: історія і сучасність. — К., 1996. — 145 с.
120. Темко Г. Основи формування системи виховання воїна в Україні у період утвердження державності (світоглядно-філософський аналіз). — К., 1997. — 286 с.
121. Тинченко Я. Останній бій генерала // Академія. — 1995. — Ч.2. — С.5-35.
122. Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 - березень 1918). — Київ; Львів, 1996. — 372 с.
123. Ткаченко В. Отаманщина // Віче. — 1992. — № 9. — С.119-145.
124. Шульгін О. Без території: Ідеали та чин уряду УНР на чужині. — К., 1998. — 340 с.
125. Щусь О. Всеукраїнські військові з'їзди: (історичні зошити). — К., 1992. — 86 с.
126. Яблонський В. Основні проблеми зовнішньополітичної діяльності уряду УНР (червень-грудень 1919 р.) // Вісн. Київ. ун-ту. — Сер. історії. — 1994. — С.155-164.

Огляди. Рецензії. Повідомлення

Повернення «Українців» Україні

У видавництві «Українське народознавство» (Державний музей-заповідник українського гончарства в Опішному) побачила світ історико-етнографічна монографія у двох книгах «Українці» — одне з найфундаментальніших видань ХХ ст. про український народ, його минувшину і сьогодення.

Ідея створення праці з'явилася понад сорок років тому, за «хрущовської відлиги». Українські етнографи підготували узагальнююче дослідження історико-етнографічних проблем українства, в якому зробили комплексний аналіз визначальних прикмет однієї з найбільших європейських націй. Проте книга так і не дійшла до читачів — відразу ж після випуску сигнальних примірників вона була заборонена, а друкарський набір розсипаний.

Хто знає, як надалі склалася б доля унікального доробку, коли б не сталися нові позитивні зрушення на початку 1990-х років зі здобуттям Україною незалежності.

Науковці Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України в співпраці з ученими інших академічних інститутів підготували узагальнюючу історико-етнографічну монографію «Українці» в двох книгах. На сьогодні це найповніший корпус наукових студій про етнічні особливості українців, прикметні ознаки їхньої традиційно-побутової культури. Доля книги нерозривно пов'язана зі столицею українського

гончарства — Опішним. У 1994 р. рукопис книги було подано видавництву «Українське народознавство», через два роки було завершено підготовку оригінал-макету праці й постала проблема коштів для видання. Автори та видавці зверталися за фінансовою допомогою до органів державної влади, міністерств, найбільших банків, громадських організацій, партій і рухів. Проте всюди отримали відмову.

Це могло б продовжуватися довго, якби Президент України Леонід Кучма під час перебування у вересні 1999 р. в Державному музеї-заповіднику українського гончарства в Опішному не ознайомився з діяльністю музейного видавництва. Переглянувши підготовлений макет книги, він підкреслив, що українці мусять знати минувшину свого народу, безцінну спадщину народної культури. Через місяць, за безпосереднього сприяння Президента України, видання, виконане на високому поліграфічному рівні, побачило світ.

Серед авторів книги — Анатолій Пономарьов (голова колегії), Іван Драч, Олександр Курочкін, Тетяна Марченко, Тамара Косміна, Тетяна Кара-Васильєва, Олесь Пошивайло, Діана Томас, Володимир Трощинський, Євген Камінський та ін. Новий доробок українських вчених пошанувала молода держава.

*Наталя Олійник,
ст. н.с. ДМЗУГ в Опішному*

Тамара Гуртовенко,

проф. Київського національного університету культури і мистецтв, к.п.н.,

Сергій Кулешов,

заввідділом Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, д.і.н.

КАТЕРИНА СЕЛІВЕРСТОВА

Кандидат педагогічних наук, доцент, знаний в Україні та поза її межами представник бібліотечно-інформаційної сфери науки Катерина Трифонівна Селіверстова народилася у м. Миколаєві. Життєвий вибір зробила доволі рано, прийшовши 15-річною дівчинкою до Миколаївського культосвітнього училища в 1954 р.

Уже в 24-річному віці К. Селіверстова обійняла посаду директора Миколаївської обласної бібліотеки для дітей, ставши наймолодшим в Україні керівником такого високого рангу, а через шість років очолила колектив Обласної універсальної наукової бібліотеки, підтримавши її рейтинг не лише в республіці, де установа стала школою передового досвіду в галузі організації бібліотечно-інформаційного обслуговування спеціалістів сільського господарства, а й у колиш-

ньому СРСР, про що засвідчила участь бібліотеки у ВДНГ. Одинадцять років Катерина Трифонівна очолювала обласні науково-методичні центри з координаційними функціями для всієї бібліотечної мережі регіону. Це, по суті, визначило її успішну роботу над дисертаційною темою в аспірантурі Київського державного інституту культури в 1975-1978 рр.

К.Селіверстова служила обраній справі, не кар'єрі. Тому відмовлялася від посад задля свого і професії зростання. Залишила директорство в обласній бібліотеці лише заради того, щоб оволодіти науковими методами роботи. Викладаючи на кафедрі організації бібліотечних фондів і каталогів КДІК, а згодом - документознавства, протиставила начотництву у викладанні свій підхід, спрямований на вмотивоване навчання студентів, чутливо реагуючи на все прогресивне в освітянській практиці.

Усвідомлюючи важливість для задоволення потреб читачів якості бібліотечних зібрань, К.Селіверстова обирає тему дисертації «Координація комплектування як важливий фактор оптимізації бібліотечних фондів обласного регіону» (наук. керівник С.К.Гутянський; працю виконано на кафедрі бібліотекознавства КДІК, завкафедрою В.М.Пілецький).

Вона стала одним з перших українських фондознавців, теоретиком формування регіональних бібліотечних фондів у СРСР. За її оригінальною методикою було вперше проведене вивчення повноти й ступеня нераціонального дублювання сукупного фонду бібліотек на базі Донецького регіону. Відтак фонд вивчався насамперед як складна система, по-друге, - як регіональний фонд.

Результати, отримані дослідницею, наочно показали нераціональність існуючої системи комплектування бібліотек, яка вважалась досягненням радянської бібліотечної справи: кожні дві з

трьох придбаних до бібліотек книг не були видані читачам жодного разу, але водночас майже третина необхідних у регіоні профільних видань з досліджуваного масиву була відсутня в бібліотеках. Брак виданої навіть в Україні літератури змушував фахівців їхати до Москви, в Державну бібліотеку СРСР ім.Леніна, де був всесоюзний обов'язковий примірник творів друку.

Проблема вимагала теоретичного забезпечення: не були чіткими цілі, завдання та кінцевий результат міжбібліотечної взаємодії, критерії оцінки ефективності цих дій (економічний ефект, який отримували іноді бібліотеки, був явно незначним і не виправдовував великих зусиль на організацію даної роботи). Потрібні були спеціальні дослідження складу фондів бібліотек регіону з урахуванням їхнього взаємовпливу і взаємозалежності, а також призначення в конкретній інформаційній ситуації. Координація комплектування розглядалась ізольовано від інших напрямів бібліотечної взаємодії, не орієнтувалась на формування системи як оптимального стану регіонального фонду.

К.Селіверстова зосередила увагу на найскладнішому аспекті проблеми - міжвідомчій координації. Необхідність координації комплектування знайшла в її дисертації наукове підтвердження. Заслугою дослідниці було застосування системного методу й обґрунтування кінцевої мети міжбібліотечної взаємодії - створення єдиного регіонального фонду як оптимальної системи фондів бібліотек та служб науково-технічної інформації регіону. Було вивчено системні властивості й етапи розвитку регіонального фонду від сукупності до системи, розроблено методику інтегрування бібліотечних ресурсів (БР) у регіональних міжвідомчих системах. Тривалий час специфіка регіонів мало враховувалася при аналізі питань бібліотекознавства. Розроблена дослідницею методика інтегрування БР у регіональних міжвідомчих системах належить до перших таких напрацювань і може бути корисною в сучасній практиці. Дисертаційне дослідження допомогло усуненню дублювання при комплектуванні, що сприяло одержанню значного економічного ефекту в заощадженні державних асигнувань.

Пріоритет К.Селіверстової в розробленні проблеми визнали такі відомі бібліотекознавці, як проф. Московського державного інституту культури (нині університет) д.п.н. Ю.Столяров (голова Спеціалізованої ради по захисту дисертацій МДІК) та директор Російської державної бібліотеки, д.п.н. М.Карташов (нині проф. університету). За свідченням Г.Михайлової, декана бібліотечного факультету Ленінградського державного інституту культури, де відбувався захист, дисертація київської вченої з чіткою і логічною струк-

турою залишилася зразком для наступних поколінь аспірантів як органічне злиття теорії та практики.

Теоретичні та науково-методичні розробки К.Селіверстової склали підґрунтя подальших досліджень проблеми створення Національного бібліотечного фонду, продовжених на кафедрі організації бібліотечних фондів і каталогів КДІК на початку 1990-х років. Закон України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» (1995) одним із головних соціальних завдань проголосив створення Державного бібліотечного фонду (ст. 17), визначення якого базується на концепції інтегрованого бібліотечного фонду, теоретичне розроблення якої здійснене К.Селіверстовою.

Завершеного вигляду в кінці 1980-х років набуло наукове дослідження нею однієї з кардинальних проблем практики - питання повноти бібліотечних фондів. Запропонований дослідницею - на основі закону Бредфорда про розсіювання інформації - формалізований підхід до досягнення необхідної повноти кожного конкретного фонду був викладений у доповіді на Всесоюзній науковій конференції в Москві у 1986 р. Теорія повноти бібліотечного фонду увійшла до нормативного курсу «Бібліотечні фонди», що вивчається студентами бібліотечних факультетів вузів України та країн СНД (Столяров Ю.Н. Библиотечный фонд: Учебн. для библиот. фак. вузов. - М., 1987. - С. 85).

Звертається К.Селіверстова до загальнотеоретичних питань бібліотечної справи, зокрема, до типології бібліотек. Соціальні функції досліджувалися нею через призму потреб особистості. Одна з перших у вітчизняному бібліотекознавстві вона сказала про те, що ідеологічна функція не є суттєвою в роботі бібліотек. Функціональний характер потреб став теоретичною підставою для розроблення нової бібліотечної типології. Значною мірою завдяки публікаціям науковця у союзних виданнях масові бібліотеки набули нового статусу публічних, адаптованого до міжнародної термінології. Публічні бібліотеки «посіли» у класифікації К.Селіверстової почесне місце типу бібліотек поряд зі спеціальними й освітніми (1992).

Кінець 1980 - початок 1990-х років створював умови для перегляду принципів формування фондів бібліотек, головним серед яких - методологічним - був за радянських часів і залишався тоді принцип партійності. Обґрунтування його шкідливої дії в бібліотеках стало змістом виступів К.Селіверстової на наукових конференціях, а також публікації в журналі «Библиотека» (1991, №6, с. 3). Шукалися й інші принципи й правила, що спрямували б роботу книгозбірень на створення таких бібліотечних зібрань, які б могли

задовольнити потреби суспільства та його членів у необхідній документальній інформації.

Загальнотеоретичні розробки дозволили вченій проаналізувати систему знань, котру давав вуз бібліотекареві, і висловити свою точку зору на реформування бібліотечної освіти в межах програми дослідження «Бібліотекарі як соціально-професійна група суспільства». Аналіз проблем освіти, таким чином, здійснювався зсередини, залежно від змісту бібліотечної освіти. Саме тоді було виявлено її органічне поєднання з інформаційними науками, а не культурологічними. Аналіз сприяв перегляду навчального плану підготовки бібліотекаря-бібліографа, збалансуванню дисциплін, доповненню новими. Опублікована в журналі «Научные и технические библиотеки СССР» (1989, №2) стаття К.Селіверстової «Система знань бібліотечного спеціаліста» стала базовою при розробленні навчальних планів підготовки бібліотечних фахівців не лише у КДІК, а й в інших навчальних закладах СРСР. У Науково-дослідному центрі (НДЦ) бібліотечно-інформаційних систем КДІК, який очолила дослідниця (функціонував у 1994-1996 рр.), було опрацьовано підходи до реформування системи бібліотечної освіти на підставі уявлення про бібліотеку як посередника між інформацією та її користувачем, вивчено недоліки навчання, обговорено освітні проблеми з практиками, вдосконалено зміст навчання бібліотечного фахівця, розроблено модель спеціаліста бібліотеки ХХ ст., готового до роботи в умовах інформаційного суспільства; розпочато підготовку над українським термінологічним словником з бібліотечної справи та суміжних галузей (створено реєстр із двох тисяч термінів). Робочою групою під її керівництвом на факультеті БІС було розроблено принципово нову навчально-освітню програму зі спеціальності «Бібліотекознавство та бібліографія» з розширенням кола дисциплін з інформатики та автоматизованих інформаційних технологій, введенням нових дисциплін з документознавства та аналітико-синтетичного опрацювання документів, відкрито нові відповідні кафедри. Результатом діяльності НДЦ було розроблення нового підходу до підготовки кадрів для бібліотек в умовах автономного вузу. З ліквідацією НДЦ припинилися дослідження, правильність яких підтвердила подальша робота над концепцією архівної освіти в УДНДІАСД.

Високий рейтинг К.Селіверстової як викладача стає зрозумілим, коли знайомишся із секретами її педагогічної практики, справжнім «майстер-класом» залюбленого в справу та своїх вихованців педагога. Науковий пошук став одним з методів в активізації навчально-пізнавальної діяльності

студентів, які захоплювалися лекціями і не раз називали її ім'я серед кращих викладачів факультету. Молоді вона не лише передавала знання, свою закоханість у книгу, в бібліотеку, в науку, а й навчала відданості справі. Сотні випускників пройшли під її керівництвом школу підготовки наукових, дипломних та курсових робіт, були учасниками й переможцями наукових конкурсів.

Вона стала одним із організаторів руху за демократичні перетворення у вузі в часи перебудови, очолила роботу з реформування бібліотечної освіти; вона першою серед російськомовних викладачів КДІКу відгукнулася на вимогу вузівського осередку ТУМу ім. Т.Шевченка і перейшла на викладання українською мовою. В 1988 р. нею було докладено багато зусиль до створення при бібліотечному факультеті навчально-науково-виробничого комплексу «Контакт», філіалу кафедри бібліотечних фондів і каталогів при Державній бібліотеці України.

К.Селіверстова в складі авторського колективу працювала над Концепцією розвитку бібліотечної справи в Україні (1990-1992 рр.); стала ініціатором і автором «Маніфесту про демократизацію бібліотек», прийнятого учасниками міжнародної наукової конференції «Бібліотека в демократичному суспільстві» у листопаді 1995 р. - програми дій для бібліотек у нових умовах суспільного життя («Культура і життя», 1995, 6 грудня); стояла біля витоків створення Української бібліотечної асоціації (1995), де очолила роботу круглого столу з проблем комплектування й зберігання бібліотечних фондів. Його засідання в травні 1996 р. під час роботи 2-го Всеукраїнського конгресу бібліотек (К. Селіверстова була членом оргкомітету) зібрало таку велику кількість учасників, яку не міг вмістити навіть читальний зал Національної парламентської бібліотеки України. Це свідчило про актуальність винесених на обговорення проблем становлення нової системи книгопостачання, налагодження інформування бібліотек про весь обсяг книговидання, розроблення нових нормативних документів, що стосуються роботи з фондами та участі бібліотек країни в світовому інформаційному обміні (про пільгові тарифи надсилання літератури та митного контролю). Було обговорено проект Національної програми збереження бібліотечних і архівних фондів (див.: «Щоб бібліографія не стала епітафією» // Культура і життя, 1996, 4 вер.).

Робота над спільними для бібліотечної й архівної галузей проблемами (збереження фондів, підготовки кадрів) привели К.Селіверстову в 1996 р. до новоствореного Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, де вона очолила відділ

теорії і технології формування Національного архівного фонду. Таким чином вона долучилася до проблем архівістики.

Значним внеском у архівознавство є участь К.Селіверстової у підготовці українського термінологічного словника з архівної справи - першої, за словами її керівника П.К.Новохатського, серйозної, цілеспрямованої спроби впорядкувати сучасну українську архівну термінологію, чим закладено основи вітчизняного архівознавчого термінознавства. При її безпосередній участі як координатора цієї справи організовано авторський колектив та експертизу термінів на високому фаховому й науковому рівні, створено умови для плідної термінознавчої роботи, покладено початок систематичних студій у цьому напрямі. Як член авторського колективу вона зробила внесок у формування блоків з архівного описування, принципів архівної діяльності, деяких основних понять архівознавства, адаптувавши їх до міжнародних стандартів. Нею подано обґрунтовані пропозиції щодо розведення понять «опис», «описання» та «описування», підтриманих авторами та експертами й включених до словника.

К.Селіверстова є одним з авторів національного підручника «Архівознавство» (К., 1998). Розділ «Архівне описування та обліково-пошукові засоби архівів», написаний нею, - цілком оригінальна праця, в якій вона відійшла від традиційного висвітлення правил описування архівних документів у радянських підручниках з архівної справи й подала матеріал як теорію архівного описування та його місце в циклі архівних технологій. Завдяки її роботі над перекладом Міжнародного стандарту з архівного описання ISAD(G)-94 його основні положення, відомі українським архівістам, увійшли до складу навчального матеріалу підручника і стали підґрунтям для розроблення державного стандарту.

За її участю проведено дослідження проблеми організації архівної справи в Україні. К.Селіверстова - співрозробник проекту Концепції підготовки та післядипломної освіти кадрів для архівних установ України (1998), побудованої на новій парадигмі інтеграції спеціальностей і закладає можливості поєднання їх у новому напрямі професійної освіти «Документно-комунікаційні системи».

У складі робочих груп дослідниця брала участь у розробленні Державної програми збереження бібліотечних і архівних фондів, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1999 р., та головного регламентуючого документа галузі - «Основних правил роботи державних архівів України».

Виступи на наукових конференціях, семінарах бібліотечних працівників були і є невід'ємним

складником активного професійного життя науковця. Її публікації - завжди помітне явище серед фахівців - породжують резонанс. Результати досліджень К.Селіверстової - серед навчальних матеріалів для студентів інститутів культури Харкова, Санкт-Петербурга, Москви, Улан-Уде. За критерієм значущості публікацій вона була учасником наукових конференцій у Таллінні (1987), Новосибірську (1990).

Окремо слід відзначити активну участь К.Селіверстової в складі бібліотечних комісій та рад. У 1970-1980-х рр. вона була незмінним учасником Ради з координації науково-дослідних робіт у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства при Міністерстві культури; у 1980-х - Комісії по фондах Всесоюзної бібліотечної ради; з 1987 по 1993 рр. - член Ученої ради ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України; у 1994-1996 рр. - член Ученої ради КДІК; нині є членом Ученої ради УДНДІАСД. У 1980-х роках очолювала Раду з громадсько-політичної практики студентів факультету КДІК, у 1991-1994 рр. - Раду з науково-творчої роботи студентів.

У науковому доробку К.Селіверстової понад 70 праць, зокрема підручник, термінологічний словник, монографія, навчальні посібники, наукові статті, виступи на наукових конференціях, семінарах тощо. Завдяки спрямованості на соціальні потреби і практику бібліотечної та архівної роботи, праці дослідниці не втрачають актуальності.

Список наукових праць, науково-методичних та навчальних посібників К.Селіверстової

1973

Обласна бібліотека в системі обслуговування працівників сільського господарства // Бібліотеки - сільськогосподарському виробництву. - К., 1973. - С. 18-25.

1976

Про роль і місце абонементу в системі обслуговування читачів обласної бібліотеки // Бібліотекознавство і бібліограф. - 1976. - Вип.16. - С. 56-64. (У співавт. з Е.Жимолостною).

1978

Методические рекомендации по координации комплектования библиотечных фондов областного региона. - К.: ДРБ, 1978. - 32 с.

Координация комплектования - путь к созданию единого фонда региона: (на примере библиотек Украины) // Сов. библиотековедение. - 1978. - №1. - С. 56-70.

1980

Координированное комплектование как важный фактор оптимизации библиотечных фондов областного региона: Дисс. ... к.п.н. - К.: КГИК, 1980. - 256 с.

Координированное комплектование как важный фактор оптимизации библиотечных фондов областного региона: Автореф. дисс. ... к.п.н. - Л.: ЛГИК, 1980. - 16 с.

1985

Становление и развитие единого территориального библиотечного фонда // Сов. библиотековедение. - 1985. - №5. - С. 3-14.

1987

Полнота и соответствие - категории качества библиотечного фонда // Научн. и техн. б-ки СССР. - 1987. - №9. - С. 8-12.

Особенности проявления системных свойств территориального библиотечного фонда // Современные тенденции развития библиотечных фондов: Межвуз. сб. науч. тр. Вып. 73. - М.: МГИК, 1987. - С. 4-15.

1989

Система знаний библиотечного специалиста, или Чему учить библиотекаря // Научн. и техн. б-ки СССР. - 1989. - №2. - С. 18-24.

Документ как основной элемент библиотечного фонда: Метод, разработка для студ. библ. фак-та. - К.: КГИК, 1989. - 35 с.

1991

Читацькі потреби як визначальний фактор профілізації фондів сучасної бібліотеки // Сучасний читач і бібліотека: Зб. наук. пр. - К.: ДРБ, 1991. - С. 12-17.

Гарантировать права: (строка в новый закон) // Библиотекарь. - 1991. - №6. - С. 3.

Функциональный характер потребностей как основа типологии библиотек // Научн. и техн. б-ки СССР. - 1991. - №4. - С. 6-12.

Активизация учебно-познавательной деятельности студентов при изучении курса «Библиотечные фонды» // Совершенствование преподавания курсов «Библиотечные фонды» и «Библиотечные каталоги». - М.: МГИК, 1991. - С. 94-108.

1992

О функциях библиотек // Библиотека. - 1992. - №1. - С. 27-29.

Концепція розвитку бібліотечної справи на Україні / Мін-во культури України, АН України. - К., 1992. - Колектив авторів у складі 16 осіб під головуванням М.Сенченка.

1995

Проблеми підготовки фахівців для бібліотек ХХІ століття // Збірник наукових праць. - Вип.3 - К., 1995. - С. 35-42 (співавт.: П.Голобуцький, Е.Жлудько).

Перспективи розвитку галузі і завдання підготовки кадрів для бібліотек: Матеріали до концепції автономного вузу в умовах Всеукраїнського університету культури і інформації // Там же. - Вип.3. - С. 43-50 (співавт.: В.Бабич, В.Пашкова).

Принцип загальнодоступності інформаційних ресурсів і перспективи його реалізації в Україні // Бібліо-

тека у демократичному суспільстві: Зб. матеріалів Міжнар. наук. конф., м.Київ, 21-23 листопада 1995 р. - К., 1995. - С. 88-89.

Маніфест про демократизацію бібліотек // Культура і життя. - 1995. - 6 грудня.

1997

Тенденції розвитку професійної освіти архівістів України у контексті світового досвіду // Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи: Наук. доп. Всеукр. конф., м.Київ, 19-20 листопада 1996 р. - Ч. 2. - К., 1997. - С. 8-15.

До проблеми впровадження ISAD(G)-94 і адаптації українських методик до світових інформаційних систем // Студії з архівної справи та документознавства. - 1997. - Т.2. - С. 123-127.

Загальний міжнародний стандарт архівного описання - ISAD(G)-94: (Переклад з англ.) // Студії з архівної справи та документознавства. - 1997. - Т.2. - С. 128-144 (співавт.: В.Селіверстов).

1998

К вопросу о поиске концептуальных основ подготовки профессиональных кадров архивистов в Украине // Историки и архивисты: сотрудничество в сохранении и познании прошлого в интересах настоящего и будущего: Междунар. науч. конф., Москва, 27-28 ноября 1997 г.: Материалы конф. - М., 1998. - С. 180-187 (соавт. В.Ляхоцкий).

Концепція підготовки та післядипломної освіти працівників архівних установ України (проект) // Студії з архівної справи та документознавства. - 1998. - Т.3. - С.17-25 (співавт.: І.Матяш, Я.Калакура, В.Лозицький).

До виходу з друку першого українського термінологічного словника з архівної справи // Студії з архівної справи та документознавства. - 1998. - Т.3. - С. 93-197 (співавт. М.Савченко).

Архівістика: Термінологічний словник / Авт.-упорядн.: К.Є.Новохатський, К.Т.Селіверстова та ін. - К.: УДНДІАСД, 1998. - 106 с.

Архівне описування та обліково-пошукові засоби архіву // Архівознавство: Підручн. для вищих навч. закл. - К., 1998. - С. 176-202.

Яких архівістів потребуватимуть архіви в ХХІ ст.? // Архіви України. - 1998. - №1/6. - С.1-6.

Розвиток професійної освіти бібліотекарів і архівістів у Сполучених Штатах: порівняльний аналіз: Реферат; переклад з англ. (Martin R.S. The American Archivist. - 1994. - Vol. 57. - P. 544-558) // Архіви України. - 1998. - №1/6. - С.131-133.

1999

Організація архівної справи в Україні: тенденції, шляхи модернізації (До концепції визначення прогностичної моделі архівної системи ХХІ ст.) // Студії з архівної справи та документознавства. - 1999. - №4 (співавт.: В.Ляхоцький). - С.33-52.

Презентація проекту «Кобзарське мистецтво»

23 грудня 1999 р. в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського відбулася презентація проекту «Кобзарське мистецтво».

Його мета полягає в розробці сучасних концепцій історико-бібліографічного дослідження цього виняткового явища не лише української національної, а й світової культури. Реалізація проекту сприятиме інформаційному забезпеченню та полегшенню доступу до унікальних документів кобзарського мистецтва, які зберігаються у фондах НБУВ.

Передбачається створення електронного та друкованого каталогів на основі сучасних інформаційних технологій, страхового фонду унікальних видань у вигляді копій на мікроносіях та у цифровому вигляді для он-лайн обміну інформацією по Internet з віддаленими українськими і зарубіжними абонентами.

На презентації проекту виступили заступник генерального директора НБУВ, к.і.н. А.Г.Бровкін, директор парламентських програм - Україна В.Г.Китастих, який багато робить для увіковічення кобзарського мистецтва і є ініціатором зазначеного проекту. На урочистостях були присутні представники української громадськості та посольства Канади, США в Україні.

А.Г.Бровкін зосередив увагу присутніх на тому, що кобзарське мистецтво українського народу є унікальним явищем. Воно має багатовікову традицію. Найвищого розквіту досягло в XVI-XVII ст. Напружена боротьба українського народу за національну незалежність знайшла високохудожнє відображення в кобзарських думах та історичних піснях.

Серед кобзарів були такі визначні народні митці з XIX ст. відомі О.Вересай, А.Шут, Т.Ларковенко, І.Крю-

В.Г.Китастих

Молоді майстри кобзарського мистецтва

ковський; з ХХ ст. - І.Кучеренко, Г.Китастих та ін.

З ХІХ ст. кобзарством жваво цікавляться фольклористи, письменники, композитори, художники - підкреслив А.Бровкін. - Серед дослідників кобзарства були фольклорист Михайло Максимович, письменник Пантелеймон Куліш, художник і етнограф Порфирій Мартинович, композитор Микола Лисенко, а пізніше - музикознавець і фольклорист Філарет Колесса, художник Опанас Сластіон, письменник і етнограф Гнат Хоткевич та інші діячі української культури. Вони вивчали побут та виконавське мистецтво кобзарів, записували їх репертуар, організовували їхні концертні виступи перед громадськістю.

У 1918 р., в якому Україна здобула свою незалежність, народилася перша капела кобзарів, яку заснував у Києві визначний бандурист Василь Ємець. Вона сприяла утворенню подібних колективів по всій Україні - в Харкові, Миргороді, Умані, Конотопі тощо. Та найвидатнішою із них стала Полтавська капела бандуристів, заснована 1925 р. Керівником і організатором цієї капели був Володимир Кабачок - відомий у майбутньому український хоровий диригент і бандурист.

У 30-х роках кобзарі зазнавали тяжких політичних переслідувань. Арешти, заслання, розстріли забирають безцінні сили перших керівників різних українських капел Г.Хоткевича, В.Кабачка, Д.Балацького, М.Опришка та ін.

З 1941 р. керівником Української капели бандуристів ім.Т.Шевченка стає Григорій Китастих, який був її творчим натхненником від дня її виникнення до самої своєї смерті в 1984 р. Він керував капелою в найтяжчі, найнебезпечніші роки війни.

Виступав у Німеччині, Америці, Канаді, Австралії. Вже з 1968 р., за активної участі Григорія і Петра Китастих, по різних осередках Америки й Канади щороку відбуваються кобзарські табори, курси та семінари для молоді, на яких вишколюються нові кобзарські кадри, інструктори гри на бандурі та керівники молодіжних ансамблів бандуристів. Останніми роками майже всю цю роботу перебрала молодіжна організація - Товариство українських бандуристів (ТУБ). Робота з молоддю поширилася поза межі США й Канади до Європи, Південної Америки і Австралії. Сьо-

годні по всьому світу, де поселилися українці, існують гуртки, школи та ансамблі кобзарського мистецтва.

У сучасних умовах, коли розвиток національної культури набуває державного значення, - зазначив А.Бровкін, - кобзарське мистецтво розвивається в професійному напрямі. В класі професора Національної музичної академії України ім. П.Чайковського С.В.Баштана, учня В.Кабачка, отримали музичну освіту відомі бандуристи: В.Єсіпок, П.Чухрай, І.Коваль, Ю.Незовибатько, Р.Гриньків та ін. В музичних навчальних закладах України - школах, музичних училищах, педінститутах, інститутах культури, консерваторіях - відкрито класи бандури.

Отже, інформаційне забезпечення широких кіл прихильників кобзарського мистецтва, виконавців, викладачів, дослідників знаннями про найбагатше сховище документів кобзарського мистецтва, що знаходиться в НБУВ, - підкреслив заступник генерального директора Бібліотеки, - є актуальним і має на меті зберегти для майбутніх поколінь національну спадщину. Таким чином, актуальність зазначеного проекту зумовлена необхідністю забезпечення доступу до рідкісних документів та їх збереження як унікальних пам'яток світової культури.

На завершення урочистої частини В.Г.Китастих ще раз підкреслив важливість акції і взаєморозуміння щодо спільної праці з НБУВ

Присутні ознайомилися з експозицією вельми змістовної виставки «Кобзарське мистецтво (з фондів НБУВ)».

Презентація завершилася виступами молодих талановитих майстрів кобзарського мистецтва Світлани Мороз, Ірини Александрової, Любомира Шевчука і Світлани Благодир.

*Валерія Шульгіна,
завсектором нотних видань
НБУВ,
к.п.н., проф.*

Семінар бібліотечних працівників у НБУВ

При НБУВ не перший рік функціонує постійно діюча система підвищення кваліфікації бібліотечних працівників НДУ НАН України, яка ґрунтується на вивченні їх пропозицій, з одного боку, та методичному забезпеченні їх діяльності співробітниками групи мережі відділу загального бібліотекознавства, з іншого. Побажання щодо планів проведення семінарських занять, засідань методичної ради, практикумів, стажувань бібліотеки НДУ подають разом зі звітом про свою роботу. Методисти аналізують ці запити, змогу їх виконання, визначають необхідність залучення спеціалістів з інших систем та відомств. Запропонована тематика занять вивчається щодо її законодавчого забезпечення, складаються переліки державних документів (постанови, правила, інструкції, положення, угоди, ДСТУ тощо), досліджується рівень розробки даного питання у фаховій пресі, основні етапи його розвитку.

Наявність при НБУВ читального залу бібліотекознавчої літератури дає можливість вивчити досвід роботи бібліотек різних рівнів та відомчих систем України, близького і далекого зарубіжжя, проаналізувати теоретичні напрацювання бібліотечних шкіл Москви та Санкт-Петербурга.

Тема, актуальна для багатьох книгозбірень, включається до плану занять, зумовлюючи конкретну форму розробки (інструкція, положення, методичні рекомендації тощо). Наприклад, численні прохання роз'яснити питання нормування праці бібліотеки, визначення необхідної кількості виконавців на кожній окремій ділянці зумовили розробку збірника матеріалів «Нормування праці», який обговорювався

© Шульгіна Валерія Дмитрівна, Київ, 2000

на практичних заняттях фахівців, був апробований у бібліотеках інститутів археології, гідробіології, геологічних наук, загальної та неорганічної хімії НАН України.

Узагальнення звітів про роботу бібліотек НДУ, вивчення її на місцях допомагають визначити тематику практикумів, стажувань, засідань круглих столів. Досвід діяльності бібліотеки та заходів адміністрації Інституту металофізики з питань збереження фондів, узгодженість дій у боротьбі з боржниками був проаналізований саме на заняттях.

Бібліотечні колективи НДУ працюють сьогодні в умовах скорочення коштів на комплектування фондів та відсутності інформації про випуск нової вузькопрофільної літератури, що спонукає до пошуку нетрадиційних форм роботи, до залучення спонсорів, використання можливостей різних благодійних організацій, товариств, самостійного налагоджування книгообмінних зв'язків. Нами пропагувався досвід з комплектування фондів через фірми «Періодика», «Ідея», «Логос», «Бібліосфера». Бібліотеки НДУ брали участь у міжнародних програмах INTAS, співпрацювали з фондами «Відродження», «Сейбр-Світло» тощо. На прохання бібліотекарів у 1999 р. методистами було проведено заняття з питань класифікації фондів за ББК та УДК.

У грудні минулого року за «Планом підвищення кваліфікації бібліотечних працівників» відбувся черговий семінар з теми «Основні напрями роботи бібліотек НДУ НАН України в 2000 р.». У ньому взяли участь завбібліотеками понад 50 академічних установ.

Головний бібліотекар НБУВ Т.Л.Кулаковська зазначила, що організація роботи бібліотеки - це система заходів, які забезпечують її роботу в цілому, кожної її ділянки, конкретного працівника, сприяють підвищенню ефективності всіх напрямів діяльності. Доповідка детально спинилася на питаннях розробки документів, регламентуючих діяльність бібліотеки. Особливу зацікавленість слухачів викликали рекомендації з підготовки «Положення про бібліотеку НДУ», «Положення про інформаційно-бібліотечну раду установи», посадові інструкції, правила користування бібліотекою тощо.

Серйозного відношення, підкреслила Т.Л.Кулаковська, потребує планування роботи бібліотеки, оскільки в силу об'єктивних причин знизилися основні показники роботи книгозбірень у т.ч. кількість читачів, відвідувань, число книговидач, надходжень та опрацювання документів. Такий стан справ зумовлює розширення кола форм і методів інформаційно-бібліотечного обслуговування, перехід на нові технології, створення електронних баз даних власної генерації та використання кумулятивної інформації бібліотек й інформаційних центрів світу. Скласти реальний план роботи можна лише чітко розраховуючи бюджет робочого часу та застосовуючи норми на основі бібліотечно-бібліографічних процесів.

Промовець наголосила, що обов'язковими обліковими документами, які повинні зберігатися в бібліотеці постійно, є книги сумарного та інвентарного обліку, зошит обліку видань на заміну загублених, акти перевірки фонду та прийому-передачі.

Н.с. Н.І.Смаглова поінформувала про основні труднощі, пов'язані з розробкою «Інструкції з організації обліку бібліотечного фонду НДУ НАН України». Вона звернула увагу на ряд об'єктивних причин, які стримують процес напрацювання інструктивно-методичної бази. Це:

- відсутність державних стандартів та затвердженої термінології з бібліотечної справи;
- розбіжності в документах, прийнятих окремими міністерствами й відомствами без участі бібліотечних фахівців;
- неузгодженість дій бухгалтерів та бібліотек у ході проведення індексації балансової вартості фондів;
- зміни, що відбулися у видавничій справі й поява нових носіїв інформації (мультимедіа, CD-ROM);
- відсутність координаційних зв'язків методичних центрів у розробці документів та ін.

Проблемними є і визначення типів і видів документів, котрі повинні братися на балансний облік. Рішення щодо терміну зберігання документів постійного або тимчасового характеру приймає комісія з питань збереження фондів або інформаційно-бібліотечна рада установи.

Наголошувалось на обов'язковому обліку, оцінці вартості та взятті на

баланс установи документів, що надходять у бібліотеки як дари та гуманітарна допомога, і на необхідності дублювання обліку на паперових носіях при організації і веденні його в електронній формі.

Н.І.Смаглова запропонувала бібліотекам НДУ взяти участь в обговоренні проекту інструкції з обліку фондів у цих установах на засіданні методичної ради (другий квартал 2000 р.).

Про досвід роботи з індексації вартості бібліотечного фонду та визначення вартості окремих документів розповіла завбібліотекою Інституту зоології Л.М.Ластікова.

У зв'язку з грошовою реформою серйозні проблеми виникли у процесі переоцінки фонду. Внаслідок його індексації, проведеної бухгалтерією цієї установи, його вартість виявилася невинновано заниженою. Бібліотека провела серйозну роботу з переоцінки літератури. В Інституті було створено комісію, в складі якої працювали представники бухгалтерії та адміністрації установи, бібліотекарі, які подали на розгляд комісії свою методику визначення вартості книг згідно з їх науковою та історико-культурною цінністю й урахуванням ринкових цін.

Доповідка подала свою методику індексування та оцінки фондів.

Представник передплатного агентства «Ідея» В.Б.Земський запропонував надійну поставку друкованої продукції з усіх галузей знань: це 3 тис. найменувань періодичних видань Росії; 10 тис. російських книг 200 видавництв РФ; 300 найменувань українських журналів, понад 6 тис. книг 140 видавництв нашої країни. Фірма гарантує вчасну поставку документів з 10% знижкою, доукомплектування літературою (ретро) зі значнішими знижками, випускає періодичні каталоги «Книги Росії», «Періодика Росії», «Книги України», «Букс ін Принт Україна» та інші видання.

Учасники семінару оглянули нові надходження документів до читального залу бібліотечнознавчої літератури. Н.с. С.М.Косяк (завзалом) охарактеризувала широке коло україномовних і російськомовних документів, що надійшли до фонду протягом 1999 р. Особливу увагу присутніх привернули цінні законодавчі та енциклопедичні видання, отримані з Росії: «Библиотека и закон», «Книга: энциклопедия», «Энциклопедия книжного дела» тощо.

Бібліотечні працівники потребують систематичних занять з підвищення кваліфікації, допомоги методичного центру в прийнятті конкретних рішень, інформації щодо поширення досвіду роботи бібліотек у нових ринкових умовах і постійного професійного спілкування.

Надавати практичну допомогу бібліотечним працівникам з усіх питань організації роботи їх установ, своєчасно інформувати про вихід нових законодавчих та нормативно-правових документів - головне завдання методичної діяльності НБУВ.

*Галина Солоїденко,
н.с. відділу бібліотекознавства
НБУВ*

Національному музею історії України - 100 років

Громадськість Києва здавна переймалася думкою про необхідність створення загальнодоступного музею. Одна з таких спроб, на жаль, невдала, відноситься ще до 1887 р. Знову питання постало в другій половині 90-х років XIX ст.

Цього разу за справу взялися представники передової інтелігенції міста: В.Антонович, О.Лазаревський, О.Лашкевич, П. та Ф.Лебединцеви, А.Прахов, М. і Ф.Терещенки, Б.Ханенко, В.Хвойка та ін.

Питанням будівництва установи опікувалося створене в 1897 р. Товариство старожитностей і мистецтв. Про це свідчать протоколи його засідань, що зберігаються в Інституті рукопису НБУВ. З самого початку музей підпорядковувався правлінню, а пізніше - комітету Товариства, яке очолював Б.І.Ханенко. Воно звернулося до киян з проханням надати фінансову допомогу для зведення приміщення музею та подарувати йому колекції.

Міська влада виділила під будівництво ділянку (нині - вул. М.Грушевського, 6). Серед перших 300 тис. крб. пожертвувань 100 тис. надійшло від царя, а 108 тис. - від родини Терещенків. Певні суми передали Бродський і Дегтярьов, Симиренки і Тарновський, Толлі та Харитоненки й ін.

Було розроблено програму і статут майбутнього музею. Почали надходити дарунки, кошти для проведення археологічних розкопок. Зібрані багаті різноманітні колекції вже в 1897 р. дали змогу Товариству старожитностей і мистецтв відкрити виставку, де були представлені колекції

В.Антоновича, В.Гезе, С.Мазаракі, Б.Ханенка, Ф.Кундереви́ча, І.Хойновського, В.Хвойки. Передала експонати й Імператорська археологічна комісія. В цьому ж році вийшов каталог виставки.

На засіданні правління Товариства було вирішено відкрити музей для учасників XI Всеросійського археологічного з'їзду, що мав відбутися в Києві 1-20 серпня 1899 р. (за ст. ст.). 6 серпня (18 за н. ст.) установа прийняла перших відвідувачів.

Так, зазначалося у звіті про з'їзд, зусиллями Б.Ханенка і В.Хвойки в Києві було відкрито цікавий новий музей.

З 1902 р. директором установи призначається М.Б.Біляшівський. У її програмі передбачалися відділи: антропологічний, археологічний, історичний, художньо-промисловий, художній, етнографічний, бібліотека з підрозділами стародруків, рукописів та автографів, яка на той час налічувала 156 видань і продовжувала поповнюватися літературою за спеціалізацією музею. Попри нестачу коштів, з червня 1913 р. вводиться посада бібліотекаря. Він користувався однаковими правами із завідуючими відділами і був членом Ради музею. Перші бібліотекарі - видатні громадські та державні діячі, історики Д.І.Дорошенко та В.К.Прокопович.

Зберігачем археологічного відділу до кінця свого життя був В.Хвойка. В інвентарні книги музею він власноруч вніс записи про понад 40 тис. експонатів. Ці книги, котрими цікавляться фахівці багатьох країн, і сьогодні є іноді єдиним джерелом для визначення окремих предметів.

Урочисте відкриття та освячення Київського художньо-промислового і наукового музею імені государя Миколи II відбулося 30 грудня 1904 р.

Основне фінансування музею здійснювали родини Ханенків та Терещенків. Вони, а також Бобринський, Лінниченко, Сурін, Боділевський та ін. продовжували передавати різноманітні колекції.

З перших років свого становлення музей здійснює видавничу діяльність. З 1900 до 1913 рр. випускаються путівники. В журналах «Киевская

старина» та «Археологическая летопись Южной России» друкуються щорічні короткі звіти про діяльність музею, а з 1909 до 1915 р. — щорічні звіти про фінансовий стан, штати, надходження експонатів тощо.

У 1910 р. на посаду завідувача етнографічним відділом був запрошений Д.М.Щербаківський. Разом із М.Біляшівським вони провели ряд етнографічних експедицій у різні регіони України з метою поповнення колекцій, а В.В.Хвойка — широкі археологічні дослідження різночасових пам'яток.

Поряд з головною експозицією в музеї часто організовувалися різноманітні виставки. Особливо цікавою була Перша південно-російська кустарна, речі з якої (гончарство, плетіння, ткацтво, вишивання, писанкарство, різьблення по дереву тощо) перейшли до установи. Ця виставка поставила київський музей на рівень із кращими музеями Росії.

Фонди музейної бібліотеки поповнювалися, в основному, завдяки пожертвуванням наукових установ, товариств, приватних осіб, зокрема відомих діячів української науки й культури О.Лазаревського, К.Болсуновського, В.Бутовича, В.Данилевича, В.Хвойки, М.Біляшівського, В.Козловської, Д.Щербаківського. М.Петров передав комплект «Трудов Киевской духовной академии», В.Кульженко видав та подарував добре відомі й тепер прекрасно ілюстровані альбоми Ханенків «Древности Приднепровья» (шість томів). У третьому томі, виданому до відкриття установи, вміщено друковану листівку з написом: «Сбор от продажи настоящего тома поступает на сооружение музея».

За описом С.О.Щеглової, в музеї нараховувалося 196 рукописів, пожертвованих різними особами. На жаль, інвентарні книги фондів музею довоєнного часу втрачено, а тому простежити подальшу долю цієї цінної збірки писаних пам'яток історії й культури досить складно.

Музей не тільки приймав дари, а й, за можливістю, ділився своїми багатствами з іншими. Так, у 1918 р.

Тимчасовий комітет для заснування Всенародної (Національної) бібліотеки України звернувся до різноманітних установ з проханням допомогти в організації своєї книгозбірні. Наш музей передав 14 од.зб. цінних єврейських рукописів і книжок, збірки (в тому числі молитов), трактати XVII ст., словник синонімів та ін.

Уже на час відкриття музею його фонди перевищували межі Київського міського. Широка збиральницька робота працівників-науковців значно збагатила його колекції, географія надходжень обіймала практично всю територію України. М.Біляшівський і Д.Щербаківський неодноразово порушували питання перед різними урядовими установами про надання музею статусу національного. Проте лише в 1919 р. він отримує статус і назву Першого державного музею. У 1922 р. Археологічний комітет ВУАН порушив клопотання перед наркомом освіти про передачу музею в підпорядкування Академії наук, але й це питання залишилося не вирішеним.

Ще з 1911 р. музей почав збирати твори Т.Шевченка, було відкрито Шевченківський відділ. З 1924 р. установа називається Всеукраїнським історичним музеєм ім.Т.Г.Шевченка. В середині 30-х років після реорганізації його перейменовують на Центральний історичний музей ім.Т.Г.Шевченка. В старому будинку залишився сучасний Національний художній музей, а колекції історичного — було переміщено на територію заповідника Києво-Печерська лавра. У ньому в різні роки працювали Ф.Ернст, В.Козловська, С.Магура, С.Коршенко, В.Шугаєвський, І.Бондар, І.Г.Шовкопляс, Н.Лінка, В.Сидоренко, графік Я.Струхманчук та ін. Окрасою установи й сьогодні є збірки Ф.Вовка і В.Антоновича, М.Макаренка і П.Курінного, М.Рудинського, частини експонатів та бібліотеки відомої збірки П.Потоцького. Ми пишаємося тим, що з історією музею пов'язана ціла плеяда відомих учених, діячів культури. Певний час заступником директора і завідувачем музею був відомий історик, проф. О.Отлоблін. Збереглися рукописи вченого.

У київських архівах, зокрема в Інституті рукопису НБУВ, удалося виявити невідомі, в більшості випадків раніше заборонені для ознайомлення, документи з історії музею 30-40-х років. У травні 1944 р. музеєві було надано приміщення колишньої художньої школи на заповідній території Старокиївської гори по вул.Володимирській. Міялися в різні роки й назви — Державний республіканський історичний музей, з 1950 р. — Київський державний історичний музей УРСР, а з 1965 — Державний історичний музей УРСР. На його базі постановою Кабінету міністрів України № 269 від 15.X.1991 р. було створено Національний музей історії України. Документ був підтверджений Указом Президента України «Про національні заклади культури» від 11 жовтня 1994 р.

Нині колекції музею нараховують понад 600 тис. унікальних експонатів та більше 40 тис. томів книг. Експозиції висвітлюють історичний процес розвитку суспільства на терені України з найдавніших часів до сьогодення. У філіалі — Музеї історичних коштовностей — зібрано унікальні вироби з дорогоцінних металів та коштовного каміння.

Щороку з колекціями провідного музейного закладу держави знайомляться сотні тисяч відвідувачів. Його виставки експонувалися в Японії, США, Югославії, Австрії, Франції, Італії, Данії тощо, демонструючи тим самим пам'ятки культури і духовні скарби України всьому світу.

*Ніна Ковтанюк,
заст. генерального директора
з наукової роботи Національного
музею історії України
Ганна Шовкопляс,
проф. наук співр. Національно-
го музею історії України*

Дзира Я.І. Автопортрет нації. - К.: Бібліотека українця, 1997. - 143 с.

Здавна відомо, що митці, не дуже довіряючи колегам, бралися за пензель самі, щоб відтворити на парсуні свій образ через власне сприйняття. Бо кожна людина знає себе так, як ніхто інший, оскільки дивиться вона на світ і сприймає його, маючи власну усталену систему цінностей. Усе відоме про людину - її образ, особливості характеру, притаманні тільки їй риси, звички, - вивчає наука історичного циклу просопографія. А от портрет народу можна скласти лише маючи інформацію з великої кількості джерел, створених ним у плині часу. Тож саме завдяки сукупній інформації з матеріалів історичних джерел, які беруть витоки з періоду Київської Русі, зі свідчень козацьких реєстрів 1581 та 1649 рр., де зафіксовано імена, прізвища, прізвиська, географічні назви, дані нашими далекими предками, вдалося створити надзвичайно цікаву, прекрасною українською мовою написану книгу, своєрідний національний паспорт українців «Автопортрет нації». Книга переконливо доводить: на своїх прадавніх етнічних землях ми - споконвічно автохтонна нація, державотворча спільнота, з притаманними їй прагненнями відроджувати свою державність.

Кожна з праць відомого українознавця, історика й філолога Ярослава Дзири завжди з великим інтересом сприймається науковою громадськістю, бо вони цікаві не тільки за змістом, за оригінальністю викладу думок, за великим блоком інформації, взятої з першоджерел і вперше оприлюдненої, а й за концепцією побудови, переконливістю висновків. Беручи до рук нове видання цього автора, ми наперед впевнені, що пізнаємо нові сторінки нашої історії, яку досліджено з притаманною йому ретельністю.

Складається книга з семи розділів-тем. Кожен з сюжетів претендує на епітет «уперше», бо до Я.Дзири ніхто не проаналізував ці джерела під кутом зору, зробленим автором.

«Найдавніший паспорт козацтва»

(реєстр козацького війська 1581 р.) - то перший розділ книги, в якому автор докладно зупиняється на історичних джерелах, що вперше явили світові рядки неповторного трьохсотлітнього літопису козацького війська. Історія Запорозької Січі - одна з найдраматичніших і найгероїчніших сторінок світової історії, бо йдеться про українську християнську демократичну республіку, що постала з руїн княжої доби.

Перебираючи послідовно свідчення достовірних джерел, автор доводить, що вістки про початок козащини («козакування») стосуються XV ст. А наступне, XVI ст. залишило щедрі усні й писемні джерела, археологічний матеріал з історії вже організованої і досвідченої козацької військової сили, відомої народам Європи й Азії.

Численні праці попередників автора з цієї теми, написані на основі великої кількості джерел, зафіксували такі цифри: козацькі загони від початкових часів нараховували до тисячі осіб, а в XVI ст. - десятки тисяч. У роки Хмельниччини вони сягали кількох сотень тисяч (європейські армії налічували у той час близько 40-50 тис. вояків).

Саме на козацьке військо звертали увагу поневолювачі - спочатку литовські, потім польські уряди. Козаки могли, перебуваючи на військово-державній службі, захистити південні кордони від степових кочівників. Одночасно в планах, скажімо, польської шляхти, проглядалася можливість використання реєстровості, щоб якимось вплинути на вогнище свободи й волелюбства - Запорозьку Січ.

Я.Дзира, йдучи за хронологією, розповідає про перші полки «низових козаків» (300-500 осіб), очолювані старшинами (потім гетьманами), які були підпорядковані коронному гетьману. За Стефана Баторія (1533-1586) реєстровцям надано містечко Трахтемирів (біля Переяслава) зі шпиталем для хворих, старих, поранених, із монастирем та землями (аж до Чигирини), що слугували старшині як рангові. Отже, Трахтемирів - перша офіційна козацька столиця. Тоді ж вручено реєстровцям клейноди: коругву (прапор), бунчук, герб, печатку, гармату, труби, литаври.

Зауважимо, що реформа козацького війська, яка базувалася на звичаєвому праві, вивела козаків з-під залежності старост і поміщиків. Над ними стояв тепер гетьман. Тож козаки стали привілейованим прошарком суспільства. Звідси й походить постійне нагадування козаків упродовж наступ-

них століть про «давні права вольності, права і привілеї козацькі».

Якщо перші три реєстри 1583 р. налічували близько 600 осіб, то наступні - тисячу та дві тис. кіннотників. У 90-х роках XVI ст. - 20 тис. осіб.

У новоскладених реєстрах (з 1619 р.) число осіб коливалося. Документи фіксують цифри близько 20-40 тис. осіб зі зброєю, а реєстровцями були то 60 тис., то 8 тис. козаків. За Хмельниччини король Ян Казимир погодився на складання 40 тис. реєстру, та через рік чисельність скоротили наполовину.

Із книги читачі дізнаються про історичні події, що впливали на реєстрові зміни, війни, угоди, численні документи. Та історія була знеособлена. Нездержавний народ не міг мати правдивої інформації про славетних предків, котрі гинули за свободу. У пам'яті народній в яскравих поетичних барвах, а в чужих джерелах (зокрема, неприхильних сусідів) у викривленому освітленні все ж збереглися імена козацьких ватажків. А от у лету канули ті імена, що в наступних століттях фіксувалися винятково цифрою реєстрів.

Тим часом реєстри - історичне та етнічне джерело й пам'ять живої української мови, своєрідний лексикографічний документ. Так, національну приналежність козаків переконливо розкривають їхні імена, адже до реєстрів часто вносилися не тільки імена, дані церквою, а й їх народні варіанти чи прізвиська. Є в реєстрах білоруські й польські імена та прізвища, литовські («жмудь», «волошини») поодинокі з сербської землі тощо, іноді писар для зручності замість прізвищ указував місце народження чи походження козака, щоб легко було його розшукати.

Спираючись на свої енциклопедичні знання, автор на основі сотень порівнянь, припущень, доказів робить висновки щодо надзвичайної цінності реєстру Івана Виговського, писаря часу Хмельниччини. Тож реєстрові козаки - це окремий суспільний стан українців. Прізвища та імена, занесені в реєстри 1581 і 1649 рр., засвідчують, що ми з прапрадідів автохтонне населення. Міжнародний документ «Реєстр всього війська Запорізького», створений у перші місяці існування суверенної Української держави - восени 1649 р., коли вже не було залежності від сусідніх Речі Посполитої та Росії, а головне - українська мова стала державною. На останній сторінці «Реєстру» - власноручні підписи видатних державних діячів України - гетьмана

Богдана Хмельницького та генерального писаря Івана Виговського (останнього ще й польською мовою). Він скріплений державною печаткою із зображенням козака з рушницею. 808 сторінок – то задокументована інформація про духовний та матеріальний спосіб життя українців. У «Реєстрі» сотні імен і прізвищ, однозвучних з іменами видатних історичних і культурних діячів нашого народу. Чимало перелічених прізвищ зустрічаються і понині в тих краях, де живуть їхні нащадки, наші сучасники. Навіть прізвище нашого Президента Леоніда Кучми є в тому «Реєстрі».

Як мартиролог вічної пам'яті читаємо ми ті списки з тисячами імен, де є і наші предки, бо прізвища наші співзвучні.

Усі розділи книги пронизані великою ідеєю патріотизму, любові до нашого народу, до його історії. Розділи «Згадаймо праведних гетьманів»; «Лицар національного духу» та «Нащадок гетьманів» (присвячені розвідкам маловідомих сторінок життя Гоголя) та ін. – всі беруть витoki з тих реєстрів як багатопланових джерел, котрі надихатимуть ще на працю-пошук не одного допитливого науковця.

Ярослава Іщенко,
аспірантка Інституту історії
України НАН України

Олена Співак,
студентка Київського
Національного університету
імені Тараса Шевченка

Непомнящий А.А. Очерки развития исторического краеведения Крыма в XIX - начале XX века. - Симферополь: Таврида, 1998. - 208 с.

Нині в українській історіографії з'явився ряд досліджень, присвячених проблемам історичного вивчення окремих регіонів Закарпаття, Чернігівщини, Поділля, Волині.

У праці А.А.Непомнящего «Очерки развития исторического краеведения Крыма в XIX - начале XX века» висвітлюються сторінки розвитку історичного краєзнавства регіону. За структурою це збірка нарисів, кожен з яких може сприйматись як окрема розвідка, а в сукупності в них простежуються основні тенденції розвитку історичного вивчення Кримського півострова протягом указанного періоду. Автор залучив до наукового обігу значну кількість раніше невідомих архівних матеріалів, установив авторство багатьох анонімних публікацій.

Перший нарис книги присвячено аналізу спогадів мандрівників по Криму в першій третині XIX ст., серед яких було чимало іноземців. Їхні записки стали базовим матеріалом для подальших досліджень краю.

Історія регіонів України привертала увагу багатьох зарубіжних науковців, доробок яких не завжди доступний нашому читачеві. Тому актуальним є звернення А.Непомнящего до праць А.Кларка, Г.де Кастельно, Г.Форстера та ін.

Автор висвітлив внесок періодичних видань – «Новороссийского календаря», «Одесского вестника» – в історичне вивчення кримських старожитностей. Ряд нарисів книги присвячено аналізу наукового доробку відомих краєзнавців: В.Кондаракі, Ф.Бруна, Л.Коллі, Х.Кучук-Іоанессова.

Нарис «Историческое краеведение Крыма на страницах местной периодической печати» акцентує увагу на матеріалах, видрукованих у «Таврических губернских ведомостях», що видавалися з 1838 р. і відігравали протягом XIX ст., як і інші подібні «Ведомости», важливу роль в активізації регіональних досліджень силами місцевої інтелігенції.

У наступному розділі монографії розглядається діяльність Таврической ученой комиссии щодо вивчення Криму. Її збиральницька діяльність спрямовувалась на виявлення історичних документів, збереження і реставрацію архітектурних пам'яток; аналізуються і матеріали, видруковані в «Известиях Таврической ученой комиссии».

Загалом у праці А.Непомнящего ґрунтовно висвітлено основні проблеми розвитку історичного вивчення Криму в XIX – на початку XX ст. Але деякі недоробки в дослідженні є.

Так, на с.11 автор пише про перший етап розвитку історичного краєзнавства півострова, однак не наводить цю періодизацію повністю. В іншому місці йдеться про праці В.Кондаракі як про етап у розвитку кримського краєзнавства, а якими ж були інші етапи? Науковий доробок В.Кондаракі проаналізовано в нарисі «К вопросу об изучении истории и этнографии Крыма 60-х - начале 80-х гг. XIX века», але не згадано праці інших дослідників цих років.

Аналіз наукового доробку краєзнавців у монографії поверховий. Автор не визначає проблематику публікацій, напрями досліджень, часто говорить про «ряд цікавих статей», однак не конкретизує, чим саме вони зацікавлюють. Зазначаючи, що багато розвідок про історію населених пунктів Криму містять фактичні помилки, хибують ідеологічними штампами, не доводить, якими є ці помилки, в чому суть штамів.

Іноді незрозуміло чи автор пише про дослідницькі праці, чи це інформація про поточні події.

Зі змісту нарисів «Крымский горный клуб и развитие исторического краеведения» неясно, яку ж роль відіграв цей клуб у вивченні історії півострова. Автору слід було б конкретніше розповісти про проведені дослідження, охарактеризувати тематику рефератів, назвати прізвища дослідників, проаналізувати їхні погляди на кримську старовину.

Безперечно, в одній монографії неможливо висвітлити багатий творчий доробок краєзнавців Криму. В цілому ж праця А.Непомнящего є актуальною і потрібною, буде корисною науковцям, студентам, усім, хто цікавиться рідною історією.

Іван Ярмошик,
викладач Житомирської філії
Міжрегіональної Академії управління
персоналом, к.і.н.

З 1999 р. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського (НБУВ) спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України (ІПРІ) розпочали видання оновленого за змістом та структурою Українського реферативного журналу «Джерело». Він виходить у трьох серіях і охоплює наукові видання, що вийшли друком в Україні, з усіх галузей знань:

Сер. 1 - Природничі науки. Медицина

Сер. 2 - Техніка. Промисловість.

Сільське господарство

Сер. 3 - Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво

Крім публікацій з періодичних видань, в УРЖ «Джерело» відображаються монографії, збірники наукових праць, матеріали наукових конференцій, автореферати дисертацій, видання, що продовжуються.

Усі три серії включено в каталог передплатних періодичних видань України на 2000 р. Передплатні індекси:

Сер. 1 - 74622

Сер. 2 - 22411

Сер. 3 - 22412

У роздрібну торгівлю РЖ «Джерело» не надходитиме.
Довідки за телефонами:

ІПРІ - 441-21-97

НБУВ - 264-31-16

ISSN 1561-1086

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ РЕЄСТРАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ НАН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ РЕФЕРАТИВНИЙ ЖУРНАЛ

Джерело
DJERELO

СЕРІЯ 3

Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво

UKRAINIAN JOURNAL
of ABSTRACTS

1999

№4

ЖОВТЕНЬ-ГРУДЕНЬ

12/4/41